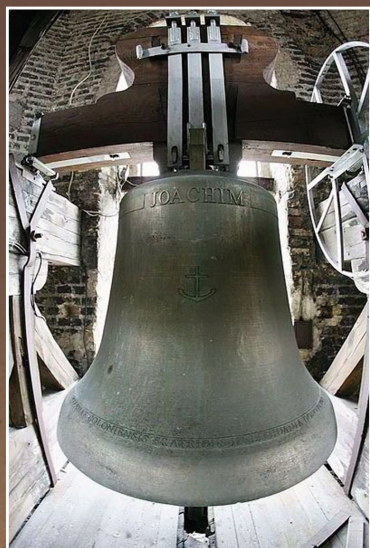

VYTAUTAS VALENTINAS ČESNULIS

Nutilę varpai

VYTAUTAS VALENTINAS ČESNULIS

Nutilę varpai

VYTAUTAS VALENTINAS ČESNULIS

Nutilę varpai

Voruta
TRAKAI
2 0 1 5

UDK 681.81(474.5)(091)
Če441

Viršelyje – Vilniaus arkikatedros
varpinė ir didžiausias varpas Joachimimas.
D. Tunkūno nuotr. (www.katedra.lt)

ISBN 978-609-8102-08-6

© Vytautas Valentinas Česnulis, 2015
© Voruta, 2015

Kad rytą saulė spinduliu pirmiausia
Apreiškė žemei tekėjimą savo,
Užgaudė varpas liepimu aiškiausia,
Tarytum jisai žmogaus lūpas gavo:
Kelkite, kelkite, kelkite, kelkite...

Vincas Kudirka

Paminklas V. Kudirkai Čikagoje (JAV), atidengtas 1961 m. rugsėjo 17 d. Nuotrauka iš www.spaudos.lt

Pratarmė

Knygos epigrafu paimtas lietuvių tautos atgimimo šauklio Vinco Kudirkos posmas iš eilėraščio „Varpas“. Šiuo posmu prasideda ne tik eilėraštis, bet ir visas jų rinkinys „Laisvos valandos“, pirmąkart išėjęs 1899 m. Tilžėje. Dar daugiau, „Varpu“ V. Kudirka pavadinęs nuo 1889 m. Tilžėje ir Ragainėje leistą žurnalą, tik pagal anų laikų įpratimą laikraščiu vadintą.

Pateikiamos knygos vienas skyrius supažindina su varpų atspindžiais tautos legendose ir grožinėje literatūroje. Kitur pasakojama apie varpų liejininkystę Lietuvoje ir mūsų šalies šventovėms svetur lietuvių varpų geografiją. Tačiau darbo esminę dalį sudaro pasakojimas apie daugiau kaip trijų šimtų šventovių varpų likimus. Apie vienus varpus pateikiamos šaltiniuose rastos išsamesnės žinios, o kiti paminimi tik probėgšmais.

Darbas nepretenduoja į mūsų varpų likimo išsamią visuotinę apžvalgą: informacijos pateikiama tiek, kiek jos pavyko rasti dviejuose archyvuose šaltiniuose bei kai kuriuose spausdintuose leidiniuose, nors apie dešimčių šventovių varpus juose nėra nė žodžio. Dažnai bus parašoma, kad apie kai kurių šventovių varpus, jų išvežimą ir pan. trūksta žinių; apie juos žinių nepavyko rasti šio darbo autoriui, nors kitiems varpų istorijos tyrinėtojams galbūt tie dalykai aiškūs. Be to, pasitaikė varpų, kurių priklausomybė vienai ar kitai šventovei nėra visai tikra.

Vietovės, kurių varpai darbe minimi, dažniau rašomos pagal dabartinį administracinį Lietuvos padalinimą. Rašant, kad varpas buvo išvežtas 1915 m., ne visada kartojama, kad jis išvežtas į Rusiją. Viena Vilniaus bažnyčia – Šv. Jono – vadinama taip, kokiu vardu ji vadinosi kone iki mūsų dienų; apaštalas vadinamas šv. Povilu, kaip katalikų bažnyčia lietuviškai jį vadino dar XX a. viduryje. Antra vertus, kai kurių bažnyčių pavadinimai rašomi naujoviškiau: ne Šv. Mykolo Arkangelo, kaip anksčiau, o Šv. Arkangelo Mykolo; Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo, bet ne Aplankymo bažnyčia; Šv. Marijos Magdaličės, o ne Magdalenos bažnyčia ir t. t. Bažnyčių titulai išrinkti iš Broniaus Kviklio septyntomo veikalo „Lietuvos bažnyčios“, nors šis darbas faktų ir datų tikslumo požiūriu kaip tiesioginis šaltinis nėra visiškai patikimas.

Parenkant iliustracijas nesistengta, kad jos būtinai atitiktų knygoje minimus varpus. Panaudotos kelios internete parinktos varpų nuotraukos. D. Deksnytė varpų įrašus ir ornamentus piešė praėjusio amžiaus 7-ame dešimtmetyje.

Istorija ir legendos

Gražiai apie mūsų bažnyčių varpus parašė istorikas Augustinas Janulaitis straipsnyje „Varpai maištininkai“, išspausdintame laikraščio „Darbo balsas“ 1918 m. Nr. 11 (straipsnis pasirašytas kriptonomu J.).

„Skambino jie įvairiais atsitikimais ir reikalais. Žmogui numirus, lydi jį į kapus; šaukia žmones bažnyčion melstis; kartais žadina ir šaukia iškilus gaisrui. Kartais, – taip seniau būdavo, – vadindavo bajorus seimuoti bažnyčion.

Neretai, pranešdami kokią linksmą kraštui naujieną, skambindavo jie iš džiaugsmo, tai vėl dalyvaudavo politikos demonstracijose, ypačiai sukilimo laiku. Varpai uoliai dėdavos ir dedasi prie viešojo mūsų gyvenimo, rečiau liečia privatinį ir čia jų veikimas pamaži net siaurinta. Imant mūsų jaunimą į rekrūtus ir išvežant juos galbūt visam gyvenimui į Rusiją, [...] giminės paprastai mušdavo varpus lyg numirėlių lydėdami. Bet vyskupas Giedraitis, rusų valdžios reikalaujamas, uždraudė tai daryti. Varpai ir vyskupo nepaklaūsė ir ilgai dar rekrūtams skambindavo [...].“

Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis savo draudimą paskelbė Alsėdžiuose 1829 m. lapkričio 8 d.

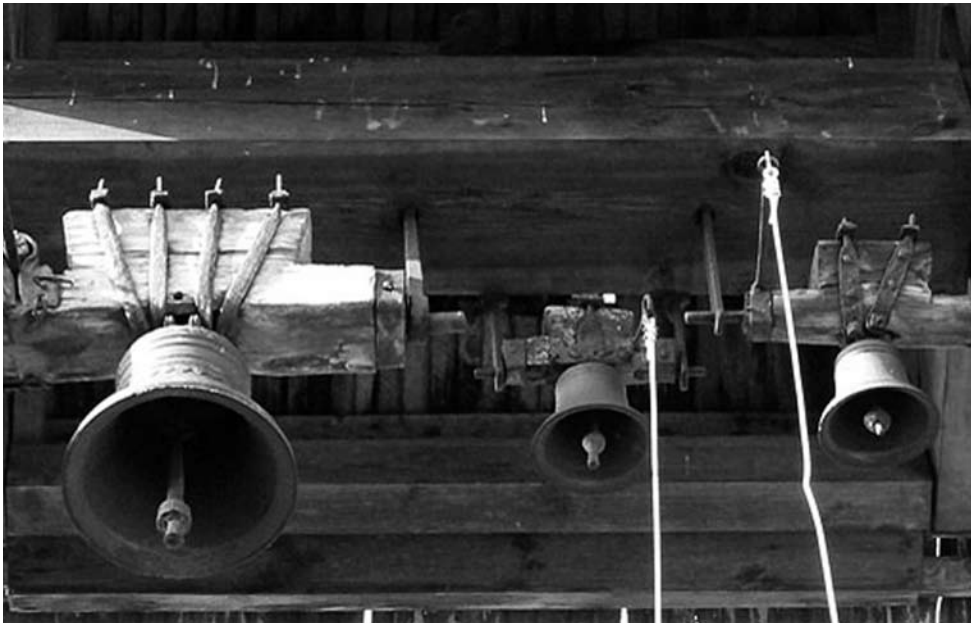
Pasak A. Janulaičio, Lietuvoje prasidėjus 1831 m. sukilimui, visur ėmė skambėti varpai, sveikindami sukilėlių būrius. Tačiau sukilėliams reikėjo patrankų, tik nebuvo iš ko jų nusilieti. Žemaitijos sukilėlių valdžia kovo 28 d. nusiuntė iš Raseinių pasiuntinius pas vyskupą į Alsėdžius, kad patrankoms lieti duotų varpų. J. A. Giedraitis sutiko ir išleido aplinkraštį kunigams atiduoti po vieną varpą, kaip reikalavo sukilėlių vadovybė.

Varniuose buvo įtaisyta vieta patrankoms lieti. Ji buvo varpų liejiko J. Racevičiaus namuose. Iš įvairių parapijų atvežti 27 varpai, iš viso svėrę apie 200 pūdų (1 pūdas = 40 svarų = 16,38 kg). Deja, užpuolė rusai, užėmė Varnius ir gegužės 11 d. viską atėmė. Rusų vadas generolas F. Širmanas nepanoro varpų grąžinti savininkams. Jo manymu, geriausia būtų varpus ištirpinti arba parduoti Rusijon. Žemaičių varpų byla pasiekė patį carą. Šis įsakė: Dinaburge (Dvinske, Daugpilyje) trūksta varpų stačiatikių cerkvėms, todėl varpus maištininkus reikia ten pristatyti, o Dinaburgo komendantas žinos, kaip juos paskirstyti.

Varpams nuvežti reikėjo samdyti arklius. Varniuose paskelbtos varžytinės. Tačiau vežikai per brangiai norėjo. Paskelbus naujas varžytines, pigiausiai pasisiūlė žydas Zelikas Rubinas Kaganas iš Telšių. Suderėjo, varpus nuvežė ir gavo pinigus. F. Širmanas sukilimo malšintojui generolui Vasilijui Dolgorukiui 1832 m. kovo mėn. pranešė, kad varpai iš Varnių pervežti į Dinaburgą. Žemaičių varpai, tremtiniai katalikai, buvo įkelti į cerkvių bokštus.

1831 m. sukilimo dalyvis, Telšių apskr. sukilėlių kariuomenės vadas Anupras Jacevičius (1797–1836) savo atsiminimuose rašo, kad Varnių lietykloje buvo nulietos 9 patrankos. Iš jų 8 atiteko Širmanui. Šis tarp kitų dar nesulydytų varpų rado Darbėnų (Kretingos r.) bažnyčios varpą. A. Jacevičiaus atsiminimai išspausdinti 1875 m. Leipcige, Vokietijoje, išėjusiame sukilėlių atsiminimų rinkinyje (*Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w roku 1831, Lipsk, 1875*).

Beje, iš varpų ir kitokio metalo patrankas sukilėliams 1831 m. pavasarį norėta lieti ir Tyzenhauzų dvare Rokiškyje. Varpai bei kitas bažnyčių varis, sinagogų žvakidės buvo suvežti į Kamajus. Molines formas patrankoms darė varkaliai žydai. Vienas Vilkmėrgės (Ukmergės) apskr. partizanų vadų

*Akmens kaimo (Varėnos r.) Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčios varpai.
Nuotrauka iš www.merkiovingis.lt*

Mykolas Liseckis įsakė inžinerijos majorui Volickiui metalą pervežti į Rokiškį. Tačiau nuo Daugpilio link Rokiškio patraukė rusų pajėgos – gegužės 12 d. jos užėmė Rokiškį. Liejykla perkelta į Svėdasų girią, bet iš sumanymo nieko neišėjo.

Neapsieita be varpų pagalbos 1933 m., popiežiaus Pijaus XI paskelbtais Šventaisiais metais, Marcinkonyse (Varėnos r.), anuomet Lenkijos okupuotuose. Metų pradžioje žmonės padarė kryžių su dviem skersiniais ir nudažė tautiškomis lietuvių spalvomis. Tai nepatiko klebonui Antanui Rukui ir šis jo nešventino („Aš margos karvės nešventinsiu!“).

Liepos 11 d. kryžius perdažytas viena spalva, bet jo statyti neleido lenkų policija – liepė malkoms supjauti. Tačiau gruodžio 6 d., prieš Dievo Motinos šventę, smėlingoje aikštėje prieš bažnyčią kryžius iškilo. Deja, rytojaus dieną 4 val. po pietų policininkai su keliais išgamomis lietuviais iš kitų kaimų kryžių nugriovė. Vėliau, naktį, policija su pasienio apsaugos kareiviais, praviję sargus, norėjo kryžių išvežti – neva įmesti į Merkį: tegul lietuviškas kryžius plaukia į Nemuną ir į Lietuvą... Iš policininkų ištrūkusi vietinė mergina Marė Karsokaitė, nubėgusi į bažnyčios varpinę, ėmė skambinti varpais. Subėgę kelios dešimtys vyrų atėmė kryžių ir atnešė jį į senąją vietą. M. Karsokaitė už skambinimą nubausta 200 zlotų, 5 žmonės – kalėjimu neva už priešinimąsi policijai. Kryžiaus istorija aprašyta Dzūko Varėnio (Vincio Uždavinio) 1934 m. išleistoje knygelėje „Išniekinti kryžiai“.

Dvylika valandų gaudė visos Austrijos varpai, kai po II pasaul. karo į okupacines zonas padalintą šalį 1955 m. spalio 25 d. paliko karo laimėtojų – keturių didžiųjų valstybių kariuomenė.

Lietuvių tautosakoje esama daug pasakų ir legendų apie varpus, ypač susijusius su ežerais ir upėmis. Daug pasakojama apie Kražių varpus. Pasiremsime padavimais, esančiais knygoje „Kražiai“ (Kaunas, 1993, p. 468–469).

...Netoli bažnyčios augo du ąžuolai. Varpinės tuomet dar nebuvo, tai varpus pritaisė prie tų ąžuolų. Varpų vardai buvo Jonas ir Benediktas. „Vieną kartą, beskambinant varpu Jonu, trūko virvės, varpas nukrito ir nuriedėjo į upę. Žmonės bandė išimti, bet nepasisėkė. Žmonės būtų jį ir pamiršę, bet, skambinant antru varpu, buvo galima išgirsti lyg kokią kalbą:

– Skendau, brolau! Skendau, brolau!

Žmonės tuos garsus taip ir suprato, todėl nutarė pasikviesti kokius mokytus žmones, kad jie išimtų šitą varpą.“

Du kunigų seminarijos profesoriai nutarė, kad reikia vienam žmogui nusirengti, beržo vytele duoti per vandenį ir kalbėti poterius, tuomet varpas išriedės ant kranto. Bet žmonės privalo nesijuokti.

Išėjo vienas jaunikaitis, darė taip, kaip profesoriai sakė, ir varpas išriedėjo ant kranto. „Jaunikaitis ėmė plakti jį su vytele ir kalbėti:

– Op, Joneli, į kalnelį!

Varpas lyg koks gyvulėlis riedėjo į kalną... Būtų jį išvarę į tą kalną, bet viena moteriškė ėmė ir susijuokė. Tuomet varpas pasileido atgal riedėti. Užmušė tą žmogų, kuris jį varė ir nuriedėjo atgal į upę. Ten jis nusirito į vieną požemį.“

Pagal kitą padavimą iš senosios Kražių bažnyčios prieš daugelį metų iškritęs varpas nuriedėjęs į kūdrą. Kai skambindavo varpu naujoje bažnyčioje, tai ir tas varpas atsiliepdavo:

– Skendau, bro-lau, skendau, bro-lau!

Išimti varpą įsigeidė vienas vokietis. Darė tai su trisdešimčia ištikimų vyrų. Varpą gerokai iš vandens ištraukus, pasidarė didelis vandens šniokštimas ir varpo užimas. Keli persigandę žmonės spėjo pabėgti, o vokietis su likusiais vyrais ir varpu nuskendė. Ir dabar, kai skambina naujoje bažnyčioje, varpas atsiliepia:

– Skendau, bro-lau, skendau bro-lau!

Legenda pasakoja apie du Šiaulių varpus brolius – Daujotą ir Kundrotą. Vieną jų, Daujotą, kadaise pasiėmę švedai, vežėsi per ežerą ir nuskandinę. Vasarą, anksti rytą, giedroj būna girdėti, kaip iš ežero Daujotas šnekasi su broliu Kundrotu, likusiu bokšte kabėti. Iš ežero tuomet einąs tylus balsas...

...Keturi sarčiai traukė roges su dideliu varpu Jonu, vežamu iš Dusetų. Važiuojant per užšalusį ežerą ledas neatlaikė svorio, įlūžo ir visa važta, arkliai su vežėjais nugarmėjo į dugną. Nuo tol ežeras Sartais vadinamas...

Yra padavimų apie nuskendusį varpą Alvito ežere (Vilkaviškio r.).

Alvito bažnyčiai Vokietijoje buvo nupirkti du dideli varpai Paulius ir Petras. Kai juos vežė į Alvitą, buvo šalta žiema. Bevežant per ežerą ledas įlūžo, ir Petras paskendo. Žmonės turėjo jį ten palikti. Kai Paulius buvo įkeltas į bokštą ir juo skambindavo, tai Petras atsiliepdavo:

– Pauliau bro-lau, gelbėk – skendau!

Pasak kito padavimo prūsai (vokiečiai), pavogę iš Alvito bažnyčios varpą, vežė jį per ežerą. Bevažiuojant įlūžo tiltas, varpas ir žmonės nuskendo. Todėl ir dabar vidurnaktį būna girdėti varpo skambėjimas ir prūsų šauksmai: – Dangaus! Dangaus! Jie nusiramins tik tada, kai ateis pasaulio galas. Varpas skenduolis atsišaukia bažnyčios bokšto varpui panašiai, kaip ir Kražių varpas:

– Sken-dau, bro-lau! Sken-dau, bro-lau!

Padavimą apie tą varpą prisiminęs Kazys Bradūnas eilėraštyje „Prie Alvito ežero“ (JAV lietuvių jėzuitų žurnalas „Laiškai lietuviams“, 2000, Nr. 12):

...Rytoj šventa Ona.
Visos Paprūsės šventė –
Pasaulio sulėkimas Alvite.
Ir jau iš vakaro
Skenduolis varpas
Pakaitomis su bokšto broliu
Gieda mišparus.

Legendą apie Alaušo ežere prie Svėdasų Anykščių rajone nuskendusį varpą rašytojas Juozas Tumas-Vaižgantas panaudojo epopėjiniame kūrinyje „Pragiedruliai“.

„Kunigaikštis – didus, jo galybė smarki, šviečia turtais ir garbe jo rūmai. Tiktai jam nenulenkt pilksermėgių žmonių ir juos šaukiančio Varpo balsų.

[...] – Ir liepė nugriauti bažnyčią, liepė Varpą įmest sietuvon kur giliau, kur Alaušas duburką išskalavo. [...]

Nakties dvylikta stos, senas laikrodis muš neramiąją baisią valandą, skurdžiai nams atsilieps Varpo gūdžiu balsu: – Vyručiai, nemeskit senovės!

Ir pajuto visi – Varpas gyvas tebėr, nors Alaušo kaps jį prarijo. Dailės balsas nemarus – jį per amžius girdės, kas sąžinę jautrią tebturi. [...]

Nebėra Radvilų, Svėdasai vėl tušti, nupliko ir antra kalvelė. Virto rūmai stipri, nyko dvaro gauja ir galingų bajorų gentkartė.

Nugalėjo anas Varpo balsas skurdus, iš Alaušo kildams gilybių, ar tos gelmės, kuri žmogaus sieloj jautrioj ir sąžinės balsu vadinas.“

Aurelija Almonė Akstinienė dailininko Jono Rimšos (1903–1978) gyvenimui ir kūrybai skirtoje knygoje „Užbūrė Alauše nuskendę varpai“ (Vilnius, 2013) rašo (p. 11):

„...Štai pievoj prie Alaušo guli du berniukai ir pasakoja vienas kitam girdėtus padavimus apie stebuklingą Svėdasų ežerą. Čia nuskandinti varpai, kurių gaudesį gali išgirsti tik lemties pažymėtieji...“ Jonukas girdi varpų skambėjimą, tik labai labai tyliai...

Paskutiniame laiške knygos autorei 1978 m. vasario 19 d. dailininkas rašė: „Sapnuose dar ir dabar man skamba Alaušo ežero varpai, mintyse braidžioju žydinčiom Šventosios pakrančių pievom...“ (kn. p. 139).

Mūsų literatūros klasikas Vincas Krėvė užrašęs porinę apie žemėn prasmegusį Raigardo miestą netoli Druskininkų (knyga „Dzūkų poringės“, Kaunas, 1934). Dievas miestą žemėn nugramzdino dėl vietos karaliūno, kunigų bei kitų žmonių palaidumo ir kitokių nusidėjimų. Miesto vietoje atsiradęs ežeras paskui liūnu užaugo.

Ilgainiui žmonės ėmė labai domėtis ta vieta. „Suvažiavo daug ir kunigų, net ir pats vyskupas atvažiavo laikyti mišių už mirusius. Bet kai ėmė varpais skambinti mišioms Ratnyčioje, girdi žmonės, kad ir ežere irgi skambina visose bažnyčiose, kurios ten buvo. Taip gražiai girdėti! Reikia pasakyti, kad ir dabar girdėti aiškių aiškiausiai, kam tik tenka būti toje pievoje, kai dvyliktą valandą sekmadieniais ir kitomis didelėmis šventėmis tam Raigarde visi varpai per mišias skambina. [...] Kas nueitų tenai pats, tai ir pats išgirstų, jei tik nepasibijotų, nes tai labai gūdi vieta.“

Raigarde daugel bažnyčių būta – iki keturių dešimčių. „Tik prieš pasaulio pabaigą miestas iškils ir bus, kaip buvo, su visais žmonėmis, su dideliais ir mažais, o iki pasaulio pabaigos jie visi turi ten už savo piktą ir nedorą gyvenimą kentėti.“

Skapiškio ežere Kupiškio rajone nuskendusį varpą aprašė dainius Maironis. Mat kažkada senovėje –

Skapiškio ežeru vežant varpus
Vienas jų gyrės kvailai:
„Iki Biržų bus girdėti,
Gaus bambizai pavydėti,
Kai dėl dangiškos garbės
Mano šerdis prakalbės!“

Už tą puikybę Dievas varpą nubaudė – nugramzdino jį į ežero dugną (eilėraštis „Užkeiktas Skapiškio varpas“). Tiesa, suskambės vėl tas varpas kada nors per švento Lauryno atlaidus, tik niekas nežino, kada ši valanda ateis. Tuo tarpu dabar pasak eilėraščio –

Liūdesy Skapiškio gaudžia varpai
Švento Lauryno dienoj;
Gailisi draugo, jo ilgis labai
Metinėj atmintinoj.
Draugas rūdydamas guli lig šiolei,
Ežero grimzdęs dugne...

Taikliai varpus apibūdinusi tautosakininkė Bronislava Kerbelytė: „Varpas liaudies padavimuose – sudvasinta būtybė. Jis turi vardą, moka kalbėti, netgi šaukiasi pagalbos. Kartais žmonės juos mėgina gelbėti, bet veltui“

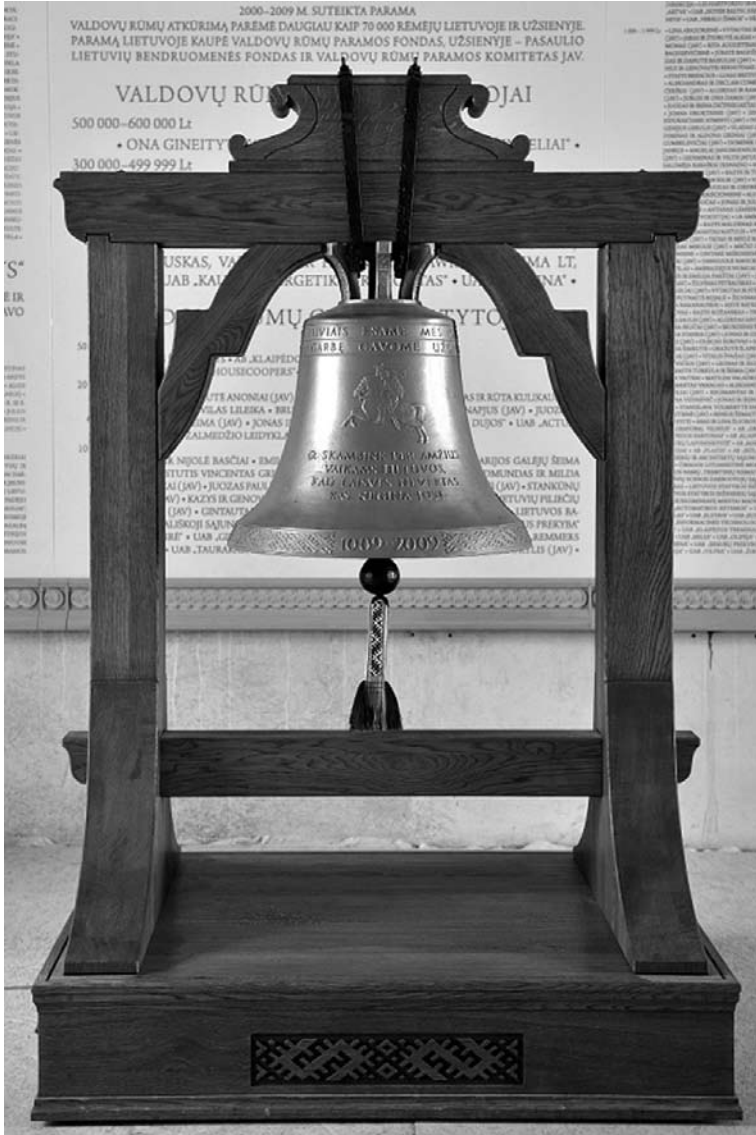
(citata iš Elenos Sliesoriūnienės rašinio „Skamba ir žvanga, gaudžia varpai“ – „Švyturys“, 1967, Nr. 9).

Varpai skamba, kviesdami tikinčiuosius į bažnyčias pamaldoms; ypač skardus varpų balsas sklinda per didžiąsias metines šventes. Skamba varpai procesijoms šventoriuose ir kitur, mažųjų varpelių skambesys pagyvina apeigas šventovių viduje. Mirusiuosius į amžinojo poilsio vietas irgi dažnai varpai palydi.

Seniau varpai gana plačiai naudoti praktiškiems dalykams. Iš varpų skambėjimo žmonės sužinodavo laiką – laikrodžių juk beveik neturėjo. Varpai paskelbdavo apie pergales mūšiuose. Varpus turėjo ponų ir pašto karietos. Kaip signalizacinės priemonės varpai naudoti laivuose, o geležinkelio stotyse varpo skambtelėjimas pranešdavo apie traukinio išvažiavimą. Per sodžių su varpeliu perbėgęs vaikiukas sukviisdavo kaimynus gegužinėms pamaldoms. Per audras ir perkūnijas skambinta varpeliais, stengiantis nuvyti šalin nelabąsias dvasias. Varpelių skambučiai mokyklose skelbdavo pamokų pradžią ir pabaigą. Lenkų valdžia okupuotoje Pietryčių Lietuvoje 1920–1939 m. įvedė tvarką, kad su varpeliais būtų visų plentais ar per miestelius važiuojančių žmonių vežimai: apie važiuojantįjį, ypač sutemus, skelbdavo pakinktų lanko viršuje pakabintas varpelis; važnyčiotojus be varpelių policija skaudžiai bausdavo. Nuo kaimenės mėgstančiam atsiskirti galvijui žmonės po kaklu parišdavo varpelį, kad karvė toli nenuklystų; tačiau pasitaikydavo „gudruolių“, kurios šeimininkus apgaudavo: ištiesusi kaklą, kad varpelis neskambėtų, ir pamažu į šalį nusliūkinusi karvė paskui pasileisdavo bėgti kur tinkama.

Popiežius Grigalius XIII (popiežiavo 1572–1585 m.) išleido įstatymą, kad visose katalikų bažnyčiose auštant, per pietus ir brėkštant vakarui skambintų poteriams; kiekvienas žmogus, tris kartus per dieną kalbėjęs „Angelo pasveikinimą“, gaudavo 40 dienų atlaidų (tarp kitko, šis popiežius pasižymėjo dar ir tuo, jog po hugenotų – Prancūzijos evangelikų reformatų – žudynių Paryžiuje per Baltramiejaus naktį 1572 m. surengė šventines iškilmes Romoje, 1579 m. spalio 30 d. bule pripažino Vilniaus universiteto įkūrimą, o 1582 m. įvedė ligi šiol galiojantį Grigaliaus kalendorių).

Šimtus Lietuvos šventovių varpų ištiko istorijos negandos. Toliau apie tai daugiausia ir kalbėsime.

*Tūkstantmečio varpas Valdovų rūmuose Vilniuje.
Nuotrauka iš www.valdovurumai.lt*

Informacijos šaltiniai

Be kai kurių spausdintų leidinių, apie mūsų šventovių varpus gana daug informacijos yra Lietuvos valstybės istorijos archyvo (LVIA) 1135 fondo 21 apyrašo bylų dokumentuose. Tai Maskvoje buvusio Lenkų komiteto Senovės paminklų globos skyriaus 1916–1918 m. pildytos registracijos kortelės. Varpus registravo Maskvos universiteto studentai ir kiti talkinikai. 113-oje bylų yra apie 13 tūkstančių kortelių apie varpus, 1915 m. atvežtus iš buv. Rusijos imperijos vakarinių gubernijų.

Deja, registracijos kortelių informacija dažnai ne visai patikima. Kai kurios kortelės užpildytos labai netvarkingai. Bent pusėje kortelių trūksta įrašų, iš kokių parapijų varpai paimti. Kai kur tėra tik trumpas įrašas, pvz., Galicija, ir tiek. Daug kur užrašai ant varpų buvo neįskaitomi, nusi-trynę, nes užrašyti kreida, rašalu ar prastais dažais. Buvę lapeliai ar lentelės su užrašais dažnai nuplėšti. Apie kai kurių varpų priklausymą vienai ar kitai bažnyčiai galima spręsti tik iš juose išlietų įrašų.

Pasitaiko, kad tam pačiam varpui užpildytos dvi kortelės, o žinios apie varpą ar jame išlietą įrašą pateikiamos šiek tiek skirtingai. Kartais vienoje kortelėje įrašas nukopijuotas didžiosiomis raidėmis, kitoje – paprastu šriftu. Dažnai neskirtos raidės I ir J arba U ir V, o kai kur sunku atskirti skaitmenis: 1 ar 7, 4 ar 9. Kita vertus, labiau išprususiems registratoriams šen ten yra užkliuvusios varpų liejimų padarytos klaidos. Mes įvairias neaiškias, nesuprantamas ar spėjamas vietas žymime (?).

Kortelėse esančios žinios apie varpus taip pat nėra vienodos jų grupavimo požiūriu. Vienur rašomas varpo svoris, o kitur jo dydžio matai: apatinio ir viršutinio apskritimų (žiedų) ilgis bei aukštis iki ąsos (retkarčiais nurodomas ir apskritimo ilgis per varpo vidurį). Beje, aukštis iki ąsos žymi ne tikrąjį varpo vertikalų aukštį, o varpo paviršiaus ilgį nuo apačios iki ąsos. Kartais fiksuoti tik kai kurie matmenys, o kartais parašytas ir svoris, ir matmenys. Pasitaiko duomenų apie ąsos briaunų skaičių. Šen ten pažymėta, kad ąsa nudaužta arba varpas be šerdies.

Kitas informacijos šaltinis apie varpus – Kultūros paveldo centro paveldosaugos bibliotekos (KPC PB) dokumentų fondai. Bibliotekos 17 fondo

1 apyrašo 50-yje bylų saugomi dokumentai, susiję su 1942 m. okupacinės vokiečių valdžios sprendimu paimti varpus karo reikmėms.

Klebonų 1942 m. vasarą pildytose anketose ir 1944 m. pavasarį Kultūros paminklų apsaugos įstaigos Dailės skyriui pateiktose anketose ir raštuose yra žinių, kurie varpai 1915 m. buvo išvežti į Rusiją ir pradingo, o kurie grįžo, kokius varpus paėmė vokiečiai per I ir II pasaulinius karus. Pasitaiko kadaise Maskvoje buvusio Lenkų komiteto registracijos kortelių. Žinių spragos KPC bylose panašios kaip ir LVIA dokumentuose. Įvairuoja informacija apie įrašus varpuose: kai kur vienam varpui skirti 2–3 dokumentai ir juose pateikti įrašai šiek tiek skiriasi; itin sunku susigaudyti, kur įrašai padaryti tik didžiosiomis raidėmis.

Šaltiniuose pasitaiko visokių skirtybių. Kartais nurodomas nevienodas tų pačių varpų svoris. Kai kurios bažnyčios vadinamos Šv. Apaštalų Petro ir Povilo vardais, o kitos tik Šv. Petro ir Povilo, viena – Šv. Apaštalo Jokūbo, antra – Šv. Jokūbo ir pan. Vienur rašoma, kad bažnyčia yra Šv. Mato titulo, kitur ta pati bažnyčia yra Šv. Motiejaus.

Viena evangelija lietuviškai vadinama esanti pagal Matą, lenkiškai – pagal Mateušą, o rusiškai – pagal Matfejų (Matvejų). Tad atrodytų, kad mūsų vardai Matas, Mateušas ir Motiejus yra to paties vardo skirtingos formos. Tačiau Motiejų reikia skirti nuo kitų dviejų.

Šv. Rašto Naujajame Testamente apaštalas ir evangelistas lietuviškai dabar vadinamas tik Matu (rugsėjo 21 d.), o gegužės 14 d. minimas apaštalas Motiejus, nors jis nebuvo tarp Jėzaus pasirinktų 12-kos mokinių. Pasak Apaštalų darbų 1 skyriaus, Jėzaus nužengimą į dangų stebėję mokiniai Petro pasiūlymu vieną iš dviejų vyrų, kurie su jais drauge vaikščiojo visą laiką, pasirinko tapti Jėzaus prisikėlimo liudininku. Tuodu vyrai – Juozapas ir Motiejus. „Tada metė burtus, ir burtas krito Motiejui, ir jis buvo priskaitytas prie vienuolikos apaštalų“ (26 eilutė). Priskaitytas vietoj išdaviko Judo. Rusiškai Motiejus vadinamas Matfjumi.

Dokumentų bylas, iš kurių paimtos žinios, toliau dažniausiai žymėsime santrumpomis su skaičiais: LVIA – A (pvz., A-469), KPC – P (pvz., P-14). Skaičiai reiškia bylų numerius; fondų, apyrašų ir dokumentus patvirtinančių bylų lapų numerių abiem atvejais nerašysime.

Keliose LVIA ir KPC bylose su trimis skaičiais jie rodo fondo, apyrašo ir bylos numerius, o nuorodose į Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (MAB) rankraštyną skaičiai reiškia fondų ir bylų numerius.

Iš varpų liejimo Lietuvoje istorijos

Iki šiol vienas rimčiausių šaltinių apie varpų liejimą Lietuvoje ir ypač Vilniuje bei kai kurių varpų likimą yra Mykolo Brenšteino darbas „Liejimo amato istorija buv. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje“ (*Michał Brensztejn, Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego, Wilno, 1924*). Ne tik apie Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių, bet ir apie daugelio kitų Lietuvos šventovių varpus, jų likimus įvairiais laikotarpiais išsami informacija pateikta Gintaro Žalėno studijoje „Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai“ (Kaišiadorys, 2008). Autorius, pateikęs įdomių varpų istorijos ir jų grįžimo iš Rusijos į Lietuvą po I pasaul. karo žinių, papildęs M. Brenšteino monografiją išsamesne informacija apie įvairias varpų liejyklas mūsų krašte ir užsienyje, nuodugniai nagrinėja varpų puošybą bei kai kurias jų įrašų detales. G. Žalėno knygos vertė itin didina gausios varpų, dokumentų ir kitokios iliustracijos.

Toliau šiame darbe, skirtame pirmiausia į Rusiją 1915 m. išvežtiems varpams, daug kas bus paimta iš M. Brenšteino ir G. Žalėno knygų, nors ne visur jas nurodžius.

Pasak M. Brenšteino manoma, kad pirmąjį didelį varpą Vilniuje nuliejęs vokiečių kilmės meistras K. S. Skobeltas 1377 m. Varpą užsakė Jogaila ir jo motina kunigaikštienė Julijona Šv. Paraskevos (Piatnickos) cerkvei. O „Tarybų Lietuvos enciklopedijos“ t. 4 (1988) rašoma, kad Trakų bernardinų vienuolyno kronika tą faktą pateikia kitaip: Skobeltas varpą 1377 m. nuliejęs didž. kunigaikščiui Algirdui; varpas puoštas figūriniu reljefu, gotikinėmis raidėmis, įrašu ir tekstu senąja slavų kalba. Ta pačia Trakų kronika pasirėmęs Libertas Klimka („Kultūros barai“, 1996, Nr. 3 – „Varpų liejininkystė Lietuvoje“) Skobelto varpą datuoja 1372 m. Naujausia „Visuotinė lietuvių enciklopedija“ t. XXIV aiškiai klysdama rašo, kad K. S. Skobeltas savo varpą nuliejęs 1732 m. (!). Informaciją apie K. S. Skobelto varpą apibendrinusi Gražina Marija Martinaitienė: „Žinios apie seniausią žinomą Lietuvos varpą irgi nėra patvirtintos istoriniais dokumentais, o tiktai iš lūpų į lūpas perduodamu jį atseit mačusių žmonių liudijimu“ (tęstinis leidinys „Menotyra“, 2007, t. 14, Nr. 3 – „XIV–XV a. LDK varpai“).

Pasak L. Klimkos, apie XVI a. vidurį Žygimanto Augusto liepimu Vilniuje prie Arsenalo įrengta patrankų liejykla, kurioje lieti ir varpai.

XVI a. pabaigoje Kaune, o paskui Vilniuje varpus liejo „labai gabus liejikas“ Martynas Hofmanas. Kaune 1587 m. nulietas, o klebono pageidavimu 1597 m. jau Vilniuje Hofmano perlietas varpas bent iki 1908 m. buvęs Šaukėnų bažnyčioje (Kelmės r.).

1610 m. birželio 1 d. per didelį Vilniaus gaisrą sudegė Katedra su visais varpais. Kunigas istorikas Janas Kurčevskis knygoje „Pilies bažnyčia...“ rašo: „Varpai tirpo kaip vaškas, sutirpęs metalas liejosi pro apdegusias sienas ir griuvėsius“ (*J. Kurczewski, Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju, cz. 3, Wilno, 1916, p. 89*).

Žinomi keli XVII a. Vilniaus varpų liejikai. Vienas jų – iš Lotaringijos atvykęs Johanas Broiteltas (*Breitelt*). Jo darbo varpų buvo ne tik Vilniuje, bet ir Biržuose, Viduklėjė, Plungėje, Kelmėje. Su Broiteltu dirbo Kasparas Vecheris, apie kurį žinoma tik tiek, kad Vilniaus liuteronų bendruomenės užsakymu jis 1649 m. spalio 20 d. nuliejo Kėdainių bendratikiams padovanoją varpą.

Nežinoma, iš kur ir kada į Lietuvą atsikėlė Lotaringijos prancūzas Žanas de Lamaršas (*Jean de Lamarche*). Mūsų šalį 1655 m. užplūdus rusų caro Aleksejaus Michailovičiaus kariuomenei, jis pasitraukė į Karaliaučių, o paskui sugrįžo. Vilniuje liejikas tapo Jonu Delamarsu. Pirmasis iš dokumentų žinomas jo darbas buvo 1662 m. rugpjūtį nulietas 1000 svarų varpas atstatytam Vilniaus rotušės bokštui. Du laikrodžio varpus Delamarsas 1668 m. nuliejo Šv. Petro ir Povilo bažnyčiai, 1669 m. – Pranciškonų vienuolyno bažnyčiai ir kt. M. Brenšteino manymu, Delamarsas savo dirbtuvėje nuliejęs 32 varpus. Jo 1662–1688 m. lietu varpų iki 1915 m. buvo bent 9-iose Vilniaus šventovėse. Buvo jų ir daug kur kitur Lietuvoje: Paparčiuose, Kernavėje, Skaruliuose, Šiluvoje... Beje, svorio matas svaras amžių kaitoje buvo nevienodas; manoma, kad iki XVIII a. lietuviškasis svaras buvęs 365,47 g ir 374,72 g; nuo XVI-II a. pabaigos šalia lietuviškojo svaro vartotas ir rusišškasis 409,51 g svaras, o Užnemunėje nuo 1815 m. naujasis lenkiškasis 405,50 g svaras.

Tuo pačiu laikotarpiu kaip ir Delamarsas varpus Vilniuje liejęs Fiodoras Fiodorovičius Pervecas. Mažesniųjų varpų meistras buvo Hansas Ulrichas Baderis. Varpų liejikai Vilniuje niekada neturėjo savo cecho. Jie priklausydavo kitiems su metalo apdirbimu susijusiems amatininkų cechams arba vadindavosi laisvaisiais meistrais.

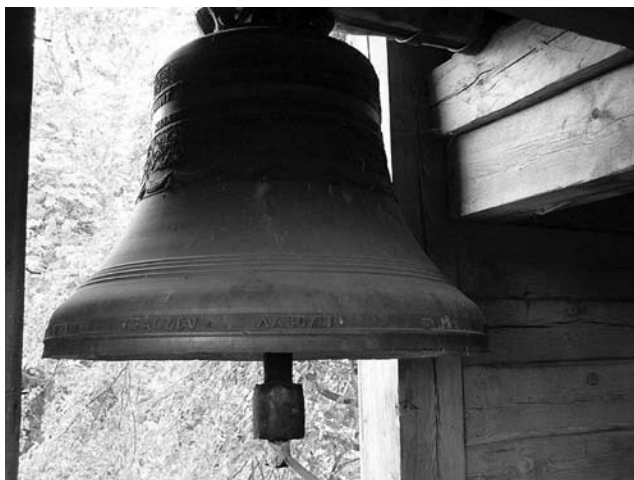
*Senas varpas Traupio
 (Anykščių r.) Šv. Onos
 bažnyčios bokšte.
 Nuotrauka iš
www.grazitumano.lt*

Nemažai meistrų varpus Vilniuje liejo XVIII a. Jo pradžioje vienas žinomesnių liejikų buvo Benjaminas Fingerlingas, nuliejęs varpus Vilniaus Trinitorių (1701) ir Telšių (1712) bažnyčioms.

Nuo 1727 m. iki 1733 m. Vilniuje varpus liejo jokiame cechui nepriklausęs Karolis Gotlybas Šparas (*Sparr*). Anot M. Brenšteino, iš viso žinomi 6 Šparo lieti varpai, tarp kurių Visų Šventųjų bažnyčiai ir Bernardinų kapinėms Vilniuje bei Surviliškio bažnyčiai (Kėdainių r.). Laisvuojame meistrus vadinosi liejikas Tomas Apanavičius; jo lieti varpai buvo Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčioje, Dūkštose netoli Vilniaus, Šešuoliuose (Ukmergės r.). Tėvo darbus vėliau tęsė vyresnysis sūnus Antanas Apanavičius.

Mūsų sostinėje 1745–1765 m. varpus liejo Gustavas Miorkas (*Märk, Mörk, Moerk*). Žinoma tik per vieną dešimtmetį – 1749–1759 m. – 18 jo nulietų varpų, iš kurių 11 Vilniaus bažnyčioms. Iki 1915 m. Miorko varpai buvo Katedroje, Šv. Dvasios, Šv. Kazimiero, Misionierių bažnyčiose, Šv. Nikolajaus cerkvėje, daugelyje provincijos šventovių.

XVIII a. pabaigoje varpus Vilniuje ėmė lieti Saksonijos vokiečiai Jonas Samuelis Veneris (g. 1757). Vilniuje jis buvo nuo 1790 m. kovo mėn. Meistro pavardė rašyta įvairiai: *Waehner, Waener, Wehner, Weyner, Wegner, Wechner*, kol XIX a. nusistovėjo *Werner* arba *Wener*. Skersgatvis, kuriame jis gyveno ir dirbo, pavadintas Liejyklos gatve. J. S. Venerio, mirusio 1823 m., amatą perėmė jauniausias (ketvirtasis) sūnus Danielius (1795–1840), dar dirbęs su tėvu. Senelio ir dėdės pėdomis pasekė Karolio Samuelio Venerio sūnus Boleslovas.

Vajasiškio (Zarasų r.)
Šv. Jono Krikštytojo
bažnyčios varpas.
Nuotrauka iš
www.wikipedia.org

Mažiau žinomi XVIII a. pabaigos Vilniaus varpų liejikai Teodoras Šikutavičius (*Szykutowicz*), Jonas Fedaravičius (*Fiedorowicz*), Motiejus Mileika ir Motiejus Dulevičius.

XIX a. viduryje varpus Vilniuje liejo Kazimieras Druškovskis.

1709 m. sudegė Kražių bažnyčia. Klebonas J. Barkauskas pasikvietė meistrą iš Lotaringijos Jozefą Golcerį (*Golzer*), kuris 1712 m. nuliejo varpą atstatytai bažnyčiai.

Liejikas, kurio pavardė nežinoma, Dotnuvoje 1713 m. nuliejo varpą Bernardinų bažnyčiai, bet jis buvo menkos kokybės ir 1746 m. perlietas.

Reikšmingiausia Lietuvos provincijoje varpus liejusi dirbtuvė buvo Varniuose. Veikė ji nuo 1786 m. Žinomi keli meistrai, čia liejė varpus 1810–1830 m. Tai Patricijus Kaniauskas (*Kaniewski*), Jonas Hartmanas (*Hartmann*), Juozapas Racevičius. Vienas iš 1831 m. sukilėlių vadų A. Jacevičius rašo, kad Varniuose varpus liejo Račkauskas. Bet tai galbūt tas pats Racevičius. „Liejyklos įkūrimą kol kas galima sieti su 1785 m. Varniuose kilusiu gaisru, pražudžiusiu senuosius katedros varpus“, – pastebi G. Žalėnas straipsnyje „Varnių varpų liejykla“, išspausdintame „Menotyroje“ (2011, t. 18. Nr. 1).

Kražių klebono Kiprijono Odineco užsakymu P. Kaniauskas 1811 m. nuliejo du varpus po 1807 m. liepos 28 d. gaisro atstatytai Kražių bažnyčiai. Mažesniajame varpe meistras įamžino Varnius: *VORNIS E CINERIBUS REVIXIT* (Varniuose iš pelenų prikeltas). J. Racevičius 1825 m. nuliejo varpą Žemaičių Kalvarijai. Tais metais sudegė Židikų (Mažeikių r.) varpinė.

Jai už aukas Varniuose 1830 m. nulietas naujas varpas, tačiau 1831 m. sukilimo malšintojo barono generolo Dimitrijaus fon der Osten-Sakeno (*Osten-Sacken*; rusiškai rašoma *Остен-Сакен*) 1832 m. paimtas į Rusijos išdą. Su patrankų liejimu 1831 m. sukilėliams baigėsi ir Varnių varpų liejyklos istorija.

Nežinomas liejikas 654 svarų varpą su dideliu lietuvišku įrašu nuliejo 1841 m. Pikeliuose, Mažeikių rajone.

Pasak „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ t. XXIV, 1551–1655 m. varpai lieti Pūčkornėse prie Valkininkų, o XIX a. pradžioje įsteigtos liejyklos Dysnoje (kaime Ignalinos r.) ir Rokiškyje.

Kaune nuo 1862 m. iki XX a. pradžios veikė varpus liejęs Mikalojaus Rekošo (Rekašiaus?; *Nicolaus Rekosz*) fabrikas „Minerva“.

Po I pasaul. karo Kaune varpus liejo Juozo (Josifo) Masalcevo (Masalco) fabrikas. Pvz., 1928 m. jame perlietas Akmenės bažnyčios varpas, 1934 m. nulieti varpai Kupreliškio (Biržų r.) Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčiai, 1939 m. perlietas Lieplaukės (Telšių r.) Šv. Jurgio bažnyčios varpas ir t. t. Meistras varpuose išliedavo Gedimino stulpus. Varpuose stačiatikių cerkvėms jis išliedavo rusišką įrašą dargi senąja, iki 1918 m. Rusijoje galiojusia rašyba. Pvz., Raseinių stačiatikiams 1931 m. nulietame varpe įrašyta: *I. Масальцевъ. Ковно (P-30)*.

XX a. tarpukaryje varpus Kaune taip pat bandė lieti „Pramonės“ dirbtuvė (1925 m. nuliejusi 104 kg varpą Alovės bažnyčiai) ir Siaurųjų geležinkelio centrinė dirbtuvė (ji 1930 m. perliejo Žaslių bažnyčios varpą).

Kiti Lietuvos varpų liejikai

Daug varpų Lietuvos šventovėms nulieję įvairūs vokiečių meistrai. Nežinia kur dirbusio Hanso Hopės (*Hoppe*) XVI a. lieti varpai buvę Sedoje, Kelmėje, Šiauliuose, Deltuvoje. Karaliaučiuje XVII–XVIII a. garsėjo keli varpų liejikai Dornmanai (*Dornmann*). Tik nežinome jų giminystės ryšių. Michaelis Dornmanas 1644 m. nuliejo varpą Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčiai, Johanas Jakobas Dornmanas 1740 m. – Vilniaus Šv. Jono bažnyčiai, 1748 m. – Kretingos bažnyčiai ir t. t., B. M. Dornmanas 1769 m. – Darsūniškio (Kaišiadorių r.) bažnyčiai ir kt.; vienintelis išlikęs B. M. Dornmano 1766 m. lietas varpas yra Šeduvos bažnyčioje. Nikolajus (Mikalojus) Šmidlichenas (*Nicolaus Schmidlichen*) nuliejo varpą Palangai, o 1649 m. perliejo Kėdainių Šv. Jurgio bažnyčios varpą. Hansas fon Hrumas 1669 m. pataisė Veiviržėnų (Klaipėdos r.) bažnyčios varpą. Jakobo Hensingo (*Hessing*) darbo varpai buvo Luokėje (1798), Šatėse (1701 ir 1713), Kaltanėnuose (1714), Laukuvoje (1720) ir kitur.

Pasak M. Brenšteino, iš visų Karaliaučiaus meistrų daugiausia varpų Lietuvai nuliejęs Andriejus Diorlingas (*Derling, Dörling, Doerling*). Jis ir Johanas Christofas Diorlingas varpus liejo XVIII a. pirmojoje pusėje. J. Ch. Diorlingo šiuo metu Lietuvoje žinomas vienintelis varpas yra Gelgaudiškio bažnyčioje (1741, Šakių r.). Trečiąjį Diorlingą žinome tik iš jo vardų pirmųjų raidžių – C. A.

Į XVIII a. amžiaus pabaigą Karaliaučiuje ėmė reikštis varpų liejikai Kopinai (*Copinus*) – Johanas Christianas ir Liudvikas Vilhelmas.

Lietuvoje esama Karaliaučiaus meistrų Georgo Bernardo Kinderio, Gotlybo Abrahamo Zleverto (*Slevert*) darbo varpų. Pašilės (Kelmės r.) bažnyčiai 1779 m., o Kauno Šv. Gertrūdos bažnyčiai 1798 m. varpus nuliejo J. A. Belmanas (*Bellmann*). Mažiau Lietuvoje žinomi Chs. Akehovo (*Akehow?*) lieti varpai.

Mūsų bažnyčiose pasitaikė Dancige (Gdanske) lietu varpų. 1617 m. baigtoje statyti Kretingos bernardinų bažnyčioje pakabintas anksčiau, 1593 m., lietas Mato Beninko (*Benninck*) darbo varpas. Emanuelio Vitvercho (*Wittwerch*) 1780 m. lietu varpą įsigijo tais metais pastatyta Endriejavo (Klaipėdos r.) bažnyčia.

Jau XVI a. varpai lieti Rygoje. Hansas Mejeris (*Meier*) 1592 m. nuliejęs varpą statomai Kretingos bernardinų bažnyčiai. H. Mejerio amatą tęsė sūnus ir anūkas – Georgas ir Gerhardas Mejeriai (*Meyer*).

Dar daugiau varpų Lietuvos šventovės pas Rygos meistrus ėmė užsisakinėti nuo XIX a. pradžios. Nemažai varpų joms nuliejo Heinrichas Ernstas Begrovas (*Beggrow*), Heinrichas Birmanas (*Byhrman*), Johanas Augustas Hetcelis (*Hetzel*). C. F. Šurino (*Schurin*) darbo varpą įsigijo Ukričių (Mažeikių r.) bažnyčia, V. T. Donato – Kelmės, V. Vildės (*Wilde*) – Žaiginio (Raseinių r., 1864), E. Genteberio (*Guenteber*) – Radviliškio (1871) bažnyčios. J. C. Švenas (*Schwenn*) 1875 m. nuliejo didelį varpą Palangos ir du mažesnius Ragelių (Rokiškio r.) katalikų bažnyčioms, o 1892 m. Raseinių liuteronų bažnyčiai, 1906 m. – Vilniau Šv. Teresės bažnyčiai ir kt.

XVIII a. Lietuvos bažnyčios įsigijo Mintaujos (Jelgavos) varpų liejiku darbų. Filipas Jakobas Giunteris (*Günter*) 1715 m. nuliejo varpą Gruzdžių, o 1718 m. – Skaistgirio bažnyčioms, Ernstas Frydrichas Fechteris – Akmenės (1760), Gruzdžių (du varpus) ir kt. bažnyčioms; varpą irgi Gruzdžiams 1781 m. nuliejęs Johanas Maureris.

Liepojoje XIX a. viduryje varpus liejė F. E. Harmsenas. Jo darbo vienas varpas buvęs Šatėse, o du Kuršėnuose. Po I pasaul. karo varpus Liepojoje liejo firma „Bekeris ir kompanija“ (*Beker un Ko*).

Nežinome, kur dirbė XVII a. vokiečių kilmės varpų liejikai Jakobas Kenigas (1631 m. jo darbo varpas yra Stakliškėse) ir Jakobas Mejeris, taip pat varpą Pivašiūnų bažnyčiai 1703 m. nuliejęs Dinkmejeris (*Dinckmeyer*).

Irgi nežinome, kur darbavęsi varpų liejikai: P. Mročekas (*Mroczek*), pasak įrašo Palėvenės (Kupiškio r.) bažnyčios varpe, jį nuliejęs 1765 m., ir Antanas Paškevičius (*Paszkiewicz*), kurio 1777 m. lieta varpą įsigijusi Jonišio bažnyčia.

XIX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje ėmė rasti Lenkijoje lietu varpų. Ne visai patikimomis žiniomis, anot M. Brenšteino, Varšuvoje varpus liejė Andžėjus Vlodkovskis (*Włodkowski*) ir jo įpėdinis Vincentas Vlodkovskis, nors, pasak kitų šaltinių, jie dirbė kažkokioje Ružanoje (galbūt dabartinės Baltarusijos Bresto sr. mieste Ružanuose; A. Vlodkovskio Ružanoje 1819 m. lietas žalvario varpas yra Varėnos r. Dubičių bažnyčioje, o V. Vlodkovskio 1852 m. lietas varpas 1921 m. grįžo į Baltarusijos Ašmenos r. Kaulėliškių bažnyčią). Kiti Varšuvos varpų meistrai: Danielius Timas (*Thim*) bei Janas Petersilgė, apie 1845 m. liejyklą perdavęs sūnui Michalui Adolfui. Į XIX a. pabaigą daug varpų Varšuvoje nuliejė Michalas Antonis Zvolinskis (*Zwoliński*) ir Stanislavas Englišas (*Englisz*); pirmasis meistras, kurio

liejykla įkurta 1860 m., varpuose dažniau išliedavęs antrąjį savo vardą ar jo raidę.

Vygriuose, kaime Vygrių ežero pusiasalyje Suvalkų krašte, dirbo Aleksandras Rimaševskis (*Rymaszewski*). XIX a. antrojoje pusėje Augustavo apskr. prie Bebro upės atsirado Štabino varpų liejykla (*Huta Sztabinska*), o Vengrove Varšuvos vaivadijoje juos lieti ėmėsi Antonis Vlodkovskis, po jo – Juzefas Dorožinskis (*Dorożyński*). Pustelnike į rytus nuo Varšuvos 1909 m. susikūrė Antonio Zvolinskio ir Stanislovo Černevičiaus bendrovė (*spółka „A. Zwoliński i S. Czerniewicz“*); (Pustelnike 1911 m. balandžio 10 d. mirė M. K. Čiurlionis).

Lietuvoje iki šiol yra gana daug Rusijoje lietuvių varpų.

Bene pirmasis rusiškas varpas bent jau Vilniuje buvo 1769 m. Ivano Bakunovo kažkur nulietas varpas Šv. Dvasios stačiatikių vienuolynui. Surdegio (Anykščių r.) unitų bazilijonų vienuolyno bažnyčiai varpą 1827 m. nuliejo meistras Čeriašnikovas Jaroslavlyje (1832 m. bazilijonų vienuolynas paverstas stačiatikių vienuolynu). Į cerkvę perdarytai Pažaislio kamaldulių bažnyčiai varpą Peterburge nuliejo Stukolkinas.

Nuo XIX a. vidurio Maskvoje varpus ne tik stačiatikių cerkvėms, bet ir katalikų bažnyčioms ėmė lieti brolių Dimitrijaus ir Andriejaus Samginų įmonė. Maskvoje varpus taip pat liejo Pavlo Bogdanovo dukra Aleksandra Finliandskaja ir Pavlas Finliandskis. Jaroslavlio mieste XIX a. antrojoje pusėje atsirado varpus liejusi Porfirijaus Olovianišnikovo ir sūnų įmonė. Peterburge veikė G. Vasiljevovs liejykla; be kitų, ji nuliejusi 1915 m. į Rusiją išvežtą Vilniaus evangelikų reformatų bažnyčios varpą. Girkalnio (Raseinių r.) parapija įsigijo varpą, Nikolajaus Bakulevo lietą Slobodskojaus mieste Viatkos (dabar Kirovo) gubernijoje.

Nežinia kur dirbęs M. Zenkovičius 1852 m. nuliejo varpus stačiatikių cerkvėmis paverstoms Kauno bažnyčioms – penkis nuo 20 iki 800 svarų Šv. Nikolajaus cerkvei (buv. Pranciškonų bažnyčia), gimnazijos cerkvei (buv. Dominikonų b.), Aleksandro Nevskio soborui (buv. Jėzuitų b.), taip pat Nemenčinės bažnyčiai.

XIX a. pabaigoje pagarsėjo varpus liejusi gamykla Valdajaus mieste Novgorodo gubernijoje. Iš pradžių įmonė priklausė pirklei Pelagėjai Usačiovai, o paskui broliams Nikolajui ir Jakovui Usačovams. Pasak tos firmos atstovo 1912 m. rugsėjo mėn. reklaminio skelbimo, tik Kauno gubernijoje Usačovų liedintus varpus turėjo 33 katalikų bažnyčios.

Nuo XIX a. pabaigos, be liejyklų įvairiose Lenkijos ir Rusijos vietose, Lietuvos parapijos varpų užsisakydavo Bochumo mieste Vakarų

Vokietijoje, pramoniniame Rūro baseine. Bochume veikė kalnų pramonės ir lydyto plieno gaminių draugija (*Bochumer Verein für Bergbau und Gußstahlfabrikation*), šalia įvairių mašinų, lokomotyvų, vagonų ir kt. gamybos liejusi ir varpus.

Pasitaikė dar vienas kitas už Lietuvos ribų lietas varpas, kurių meistrai mažiau žinomi.

Atgimusiai Lietuvos Respublikai JAV lietuviai padovanojo *Laisvės varpą*, nulieta JAV istorinės relikvijos – Filadelfijos Laisvės varpo pavyzdžiu ir sveriantį 1200 svarų. Įkeltas

Pašto ženklai su Laisvės varpu

į Kauno Karo muziejaus bokštą, jis pirmąkart suskambo 1922 m. Vasario 16-osios iškilmėse. Po 49 metų pertraukos vėl suskambo 1998 m. birželio 14-ąją – Gedulo ir vilties dieną, pagerbiant žuvusiuosius už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Šis varpas pavaizduotas Lietuvos Respublikos pašto ženklų serijose 1940 m. (pilkšvai mėlynas) ir 1990 m. (oranžiškai rudas).

Po I pasaul. karo atėjus ramesniems laikams, šen ten kuriantis naujoms parapijoms ar ekonomiškai sustiprėjus senųjų parapijų gyventojams, ne viena įsigijo seniau lietu varpų ar užsisakė naujų. Vieną iš Rusijos grįžusį varpą pirkio Išlaužo (Prienų r., P-28) parapija. Varpą su rusiškais įrašais įsigijo Šventybrasčio (Kėdainių r., P-13) parapija. Apie 200 kg svėrusį varpą už 3000 litų nusipirko Imbrado (Zarasų r., P-47) parapija ir t. t. Naujus varpus parapijos dažniausiai užsisakydavo pas J. Masalceva Kaune, Vokietijoje – Bochumo mieste Rūre ar Apoldos mieste Erfurto apygardoje.

Per šv. Kazimiero dieną 1930 m. pašventinta Panevėžio Kristaus Karaliaus katedra, įrengta Šv. Stanislovo bažnyčios vietoje. Į jos bokštą 1931m. įkelti keturi nauji varpai, liedinti Apoldoje, brolių Šilingų (o gal Franco Šilingo ir sūnų?) liejykloje. Varpai skamba *Salve Regina* melodija (kn. „Panevėžio vyskupija“, redagavo vysk. K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 237).

Didžiausias varpas, sveriantis 1628 kg, turi įrašą: *Prabilk tautų protui, pajudink jų valią, neleisk jiems daryti žalingų klaidų... O Viešpatie Jėzau, Karalių Karaliau, naikink ir šaltinį žmonijos ydų*. Šone išlietas Kristaus Karaliaus atvaizdas.

Antrasis – Švč. Mergelės Marijos varpas (771 kg) su Marijos paveikslu ir žodžiais: *Mes trokštam Dievo kareivijoj, įstatymuose, teisme, rašte, mokyklose, viešoj draugijoj, visame Lietuvos krašte. Priglausk, šventa Panele.*

Šv. Kazimiero vardo varpas (434 kg) su vyskupijos globėjo bareljefu ir giesme: *Siela gryniausia, širdie skaisčiausia, mūsų Tėvynės Žiede rinktinis. Melsk Visagalį, gelbėk mūs šalį, Šventas Kazimierai.*

Ketvirtasis, mažiausias (301 kg), varpas šv. Stanislovui pagerbti su kankinio paveikslu ir žodžiais: *Sancte Stanislave, ora pro nobis!* (Šventasis Stanislovai, melskis už mus!).

Ten pat ir tais pačiais metais nulietas varpas Jiezno bažnyčiai.

Apoldoje varpas dar liejo brolių Ulrichų firma (*Gebrüder Ulrich*). Joje 1937 m. nulietas varpas Perlojos bažnyčiai su įrašu *LIETUVA – PERLOJA*, o 1938 m. – Merkinės bažnyčiai su įrašu: *JUBILIEJUI PAMINĖTI / 1387–1937 / AUKOJA UOLESNIEJI / MERKINĖS PARAPIJIEČIAI*. Varpas nulietas Lietuvos krikšto 550 metų sukakčiai paminėti.

1920–1939 m. Lenkijos okupuotos Pietryčių Lietuvos bažnyčioms varpų yra nuliejusios to meto Lenkijos varpų liejyklos: brolių Felčinskių (*Felczyńskich*) liejykla Pietryčių Lenkijos mieste Pšemisle ir liejykla lenkų okupuotos Vakarų Ukrainos mieste Kaluše (dabar Ivano Frankivsko sritis).

Visais laikais ir kone visur lietus varpus labai dažnai puošia įvairios ornamentų juostos, šventųjų bareljefai ir kt. Tik Bochume, Vokietijoje, po I pasaulinio karo lieti plieno varpai paprasti, be papuošimų ir ornamentų.

Varpų nutildymas

Pirmieji didesni Lietuvos varpų praradimai susiję su Rusijos kariuomenės įsiveržimais XVII a. 7-tame dešimtmetyje. Nemažai varpų netekta rusų valdžiai 1832 m. uždarius kai kuriuos vienuolynus ir 1864 m. uždarius dešimtis katalikų bažnyčių bei vienuolynų. Tačiau daugiausia varpų nutilo ir dingo iš Lietuvos XX a. pradžioje. Vykstant I pasauliniam karui ir 1915 m. vasarą į Rusijos imperijos teritoriją braunantis vokiečių kariuomenei, rusų valdžia nutarė nepalikti priešui geros žaliavos karo pramonei – šventyklų varpų. Rusų kariuomenės vyriausiasis vadas didysis kunigaikštis Nikolajus Nikolajevičius įsakė varpus nukabinti ir išgabenti į Rusijos gilumą.

Vilniaus vyskupijos valdytojas Kazimieras Michalkevičius 1915 m. liepos 20 d. (pagal Julijaus kalendorių) slaptame aplinkraštyje ragino dvasininkus varpus suslėpti, išvežti į atokesnes vietas ir pan. O jeigu karinė ar civilinė rusų valdžia varpus vis dėlto paimtų, reikėjo surašyti protokolus dviem egzemplioriais: vieną palikti vietoje, o antrą atsiųsti į kuriją; ant nukabinamų varpų aliejiniiais dažais užrašyti bažnyčios, iš kurios varpas paimtas, pavadinimą, gubernijos bei apskrities pavadinimus. Vyskupijos valdytojas liepos 23 d. kreipėsi į patį Nikolajų Nikolajevičių, prašydamas varpų ir kito bažnyčių inventoriaus neliesti. Tačiau vietoj atsakymo gavo Vilniaus gubernatoriaus Piotro Veriovkino liepos 27 d. telegramą, kad katalikų šventyklų varpus nuo liepos 28 d. būtina pradėti nuiminėti. Tačiau tą dieną pirmieji varpai nukabinti iš stačiatikių šventovių. Akcijai vadovavo karo inžinierius generolas majoras Černiavskis. Lenkijos Karalystei priklausiusioje Suvalkų gubernijoje, kurioje, be kita ko, galiojo Grigaliaus kalendorius, varpai pradėti nuiminėti beveik mėnesiu anksčiau – birželio antrojoje pusėje.

Iš Rusijos imperijos vakarinių gubernijų vežtas įvairių tikybų šventovių turtas: katalikų, stačiatikių, unitų, protestantų, marijavitų, armėnų... Nukabinti vienuolynų ir kapinių, o kai kur net bokštų laikrodžių varpai. Lietuvos kapinėse varpų būta lyg ir nedaug, bet, pvz., Latvijoje, Kuršo gubernijoje, jų kaboję itin gausiai. Paimti mokyklų turėti varpai. Išvežti ne tik bronzos bei vario, bet ir iš ketaus lieti varpai. Pasitaikė ir visai nedidelių,

LIETUVA IR KARAS.
Vilniaus bažnyčių varpai.

LITHUANIA AND THE WAR.
Bells removed to be taken to Russia.

Paruošti išvežti į Rusiją Vilniaus bažnyčių varpai. I pasaul. karo laikų atvirukas

bažnyčių viduje, procesijose ir pan. naudotų varpelių. Visi varpai palikti tik Varšuvos šventyklose.

Vilniaus laikraščiai 1915 m. rugpjūčio 2(15) d. išspausdino rusų karinės valdžios skelbimą, pasirašytą Dvinsko (Daugpilio) karinės apygardos vyriausiojo viršininko generolo Tumanovo: „Katalikų bažnyčių parapijiečiams paliekama teisė parinkti iš kiekvienos parapijos po du asmenis varpams lydėti; jie galės nemokamai su varpais važiuoti iki Maskvos ir sukrauti juos vienoje Maskvos bažnyčių, kurią pasirinks pati parapija.“ Išvežtus varpus žadėta vėliau grąžinti. Tačiau varpai nuvežti ne tik į Maskvą, o apie jų palydovus nėra jokių žinių.

Pirmieji katalikų varpai Vilniuje nukabinti rugpjūčio 8(21) d. Gen. Černiavskis tądien nuėmė du Šv. Jurgio bažnyčios varpus, o generolo padėjėjas gubernijos architektas Špakovskis – du Šv. Dvasios bažnyčios varpus. Rugpjūčio 8–9(21–22) d. Špakovskis nukabino 4 varpus iš Katedros varpinės, rugpjūčio 10(23) d. – visus keturis Šv. Jono bažnyčios varpus. Stačiatikių vyskupijos architektas Volonsevičius rugpjūčio 11(24) d. nukabino tris Šv. Jokūbo ir Pilypo, du Šv. Rapolo bažnyčių varpus ir t. t.

Tik žmonių protestų, budėjimo prie bažnyčių, ypač moterų, dėka pavyko išsaugoti Šv. Teresės, Šv. Kotrynos, Visų Šventųjų, Šv. Baltramiejaus, Šv. Stepono, Dangun Žengimo (Misionierių), Šv. Kryžiaus Atradimo (Kalvarijų) bažnyčių ir Rasų kapinių kai kuriuos varpus. Šį tą paliko ir valdžia: Šv. Jokūbo ir Pilypo, Šv. Dvasios, Šv. Rapolo, Šv. Pranciškaus ir Bernardo (Bernardinų) bažnyčiose – po vieną varpą, Katedroje – tris ir kt. Nustatyti tikslų išvežtų varpų skaičių neįmanoma. Anot M. Brenšteino, išvežti 48 Vilniaus varpai: 26 katalikų bažnyčių, 17 cerkvių, 5 evangelikų bažnyčių.

Kaune varpai nukabinti atitinkamu Kauno tvirtovės komendanto 1915 m. liepos mėn. įsakymu.

Gintaro Žalėno žiniomis, iš būsimosios Kaišiadorių vyskupijos 1915 m. išvežti 44-rių katalikų bažnyčių ir koplyčių 142 varpai, iš viso svėrę 22 tonas. Tai sudarė apie 90 proc. bažnyčių turėtų varpų. Be to, išvežti dar 23 varpai iš katalikams po I pasaul. karo atitekusių cerkvių: Aukštadvario, Kruonio, Bijutiškių ir Vilūnų.

Daug kur varpus buvo nepatogu iškelti, ypač ten, kur jie bažnyčių bokštuose pakabinti dar statant šventoves.

Mažiau varpų į Rusiją išvežta iš Vakarų Lietuvos ir Sūduvos, Prūsų pasienio.

Pasitaikė šventyklų, iš kurių nebuvo paimtas nė vienas varpas. Tokia yra Vandžiogalos Švč. Trejybės bažnyčia (Kauno r., P-10). Neišvežti Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčios (Rokiškio r., P-31) varpai, nes buvo paslėpti, ir kt.

Tiesa, būta atvejų, kai mažesni varpai į Rusiją nevežti. Pvz., šitaip paliktas 50 kg svėręs Jurbarko r. Girdžių bažnyčios varpas. Kai kuriuos varpus nuo išvežimo išgelbėjo tam tikrai komisijai vadovavęs prof. Kojalovičius. Jo dėka nuo karo rekvizicijos atleisti Joniškio, dabartinio rajono centro, katalikų bažnyčios varpai.

Nemažai mūsų šventovių varpų paglemžė 1915 m. Lietuvą okupavę kaizerio Vilhelmo II vokiečiai, nors žinių apie jų paimtus varpus šykštima. Žinoma, kad jau 1915 m. rugsėjo mėn. vokiečių kariuomenei užėmus Pabradės geležinkelio stotį, čia aptikti evakuacijai į Rusiją paruošti, bet nespėti išvežti varpai nedelsiant išgabenti į Vokietiją. Rekvizuoti bažnyčių metalą okupacinė vokiečių valdžia oficialiai nutarė 1916 m. rugsėjo 22 d.

Vilniaus vyskupijos administratorius K. Michalkevičius 1917 m. balandžio 6 d. kreipėsi į patį Vilhelmą II, tačiau nebuvo išklaustas. Tiek gerai, kad vokiečiai tuo metu paėmė tik penkis palyginti nedidelius ir istorinės

bei meninės vertės neturinčius Vilniaus varpus: du Šv. Stepono bažnyčios – nežinia kieno nulietą 1749 m. ir 1856 m. lietaž Boleslovo Venerio Vilniuje; Kazimiero Druškovskio Bernardinų bažnyčiai 1841 m. nulietą varpą; 106 kg bendro svorio du varpus iš Bernardinų kapinių – nežinia kieno darbo 1704 m. varpą ir 1732 m. C. S. Vildos (*Wilda*) lietaž Vilniuje (?).

Kai kuriuos Lietuvos varpus, pvz., 1917 m., išgelbėjo prof. Vėberio vadovaujama speciali komisija.

Po gerų dviejų dešimtmečių Vokietijos kaizerio grobikišką veiklą tęsė Adolfo Hitlerio naciai. Hitlerininkų valdžia 1942 m. balandžio pradžioje paskelbė metalo rinkimo vauž. Iš karto susidomėta ir varpais. Atsirado labai uolių okupantų norų vykdytojų. Varėnos I valsčiaus viršaitis Petras Kalliūnas jau balandžio 6 d. raštu patarė vietos klebonui paaukoti vokiečiams varpą ir kitus bažnyčios reikmenis.

Kauno gebitskomisaras 1942 m. balandžio 14 d. išleido įsakymą iki gegužės 1 d. suregistruoti visų Lietuvos bažnyčių ir kitų maldos namų varpus. Jų registravimo priežiūra pavesta apskričių viršininkams ir jiems pavaldiems policijos pareigūnams. Žinias reikėjo surinkti per valsčių viršaičius ir klebonus. Išplatintos rotatoriumi atspausdintos anketos „Lietuvos bažnyčių varpų žinios“, kurias pildė klebonai. Reikėjo nurodyti varpų dydį, medžiagą ir pastatą, kur jie saugomi, pažymėti, ar varpai turi istorinę ir religinę (!) vertę.

Telefogramą užregistruoti varpus Alytaus apskr. viršininkas Petras Kačinskas išsiuntinėjo balandžio 24 d., o jau kitą dieną „karo reikalams“ į Alytų nuvežtas 118 kg Daugų bažnyčios varpas. Paimti dar kelių apskrities bažnyčių varpai.

Dar daugiau varpų vokiečiai paėmė 1942 m. vasarą. Žinoma, kad buvo sunkumų iškeliant Raseinių, Tytuvėnų, Šiluvos ir Girkalnio bažnyčių varpus: teko ardyti bokštų lubas, laužti sienas, išimti sijas ir t. t.

Į 1942 m. anketas panašios anketos, tik jau spaustuvėje spausdintuose blankuose, 1944 m. pavasarį pateiktos Kultūros paminklų apsaugos įstaigos Dailės skyriui. Mat ši įstaiga ėmėsi kai kurių žygių varpams apsaugoti.

Antrosios bolševikų okupacijos laikotarpiu būta dešimtmečių, kai varpų skambinimą valdžia ribojo kovos su religiniais prietarais ir viešosios rimties saugojimo dingstimi. Pvz., 1962–1963 m. Vilniaus centre esančioms bažnyčioms leista skambinti varpais tik per Velykas, Sekmines ir Kalėdas. Provincijoje ribotas skambinimas darbo dienomis ir per laidotuves.

Daugiau kaip du šimtai Lietuvos šventyklose dabar esančių vertingiausių varpų paskelbti kultūros (dailės) paminklais.

Varpų nuėmimas Trakuose

Daugiau žinių turime apie Trakų bažnyčios varpų nuėmimą 1915 m. Aktą apie jų išsiuntimą saugoti į Mogiliovą Trakų klebonas Klemenas Maliukevičius su liudininkais Michailu Kozlovskiu ir Vitoldu Smolskiu pasirašė 1915 m. rugpjūčio 8 d., t. y. prieš pat rusų ir vokiečių kariuomenių mūšių pradžią parapijos teritorijoje (mūšiai vyko rugpjūčio 13 d. – rugsėjo 4 d.). Nuimti ir išgabenti trys bažnyčios varpai.

Didysis varpas svėrė apie 60 pūdų (maždaug 960 kg). Jame buvo pa-vaizduotas avinas ir išpaustas lenkiškas užrašas: *Na cześć i chwałę Panu Bogu Wszzechmogącemu w Trójcy jedynemu ten dzwon dał uleć pan Walenty Telszewski do imienia swego. Sawic 1620. W. T.* (Viešpaties Dievo Visagalio Trejybėje vieno garbei ir šlovei šį varpą sau išgarsinti užsakė nulieti ponas Valentinas Telševskis. Savičius, 1620 m. [...?]). Varpas įvertintas 3000 rublių. Santrumpa *W. T.* galbūt yra varpo užsakytojo inicialai?

Vidutinis varpas, svėręs 12 pūdų (192 kg), buvo su graviūra ir kažkoku herbu. Graviūroje lotyniškas užrašas: *In Omnem Terram Exivit Sonus Eorum 1753* (Visuose kraštuose sklinda jo skambesys. 1753 m.). Varpo viršuje buvo įrašas *S. Englisz* – meistro pavardė. Kaina 800 rub.

Mažiausias, apie 10 pūdų (160 kg) svėręs, varpas buvo su graviūra ir užrašu: *Domine exaudi orationem meam* (Viešpatie, išklausk mano maldavimų). Kaina 600 rub.

Tačiau yra mįslė, kur nulieti išvežtieji Trakų bažnyčios varpai. M. Brenšteinas bei kiti šaltiniai Vilniuje ar kur kitur buvusioje LDK meistro Savičiaus nemini. Vidutiniojo varpo meistras S. Englišas žinomas, tačiau jis darbavęsis Varšuvoje XIX a. pabaigoje. Buvo į Rusiją išgabentų jo darbo Vilniaus bažnyčių varpų. Kažkur 1753 m. liedintą Trakų bažnyčios varpą S. Englišas greičiausiai tik pataišęs ir užrašęs savo pavardę. Su senaisiais varpais šitaip elgtasi gana dažnai.

Varpų saugojimo vietos

Dalis į Maskvą 1915 m. rudeniop atvežtų varpų paskui pervežta į daugelį kitų Rusijos miestų. Kai kurie atsidūrė gana toli: prie Volgos (Nižnij Novgorode, Kazanėje, Saratove) ar kitur už Maskvos (Kostromoje ir kt.). Daugelis pateko į įvairias vietas kitose Rusijos europinės dalies ar Rytų Ukrainos gubernijose (Smolenske, Kurske, Voroneže, Charkove, Oriolo, Tulose, Tambovo, Vladimiro, Černigovo gubernijose). Buvo jų Osipovičiuose Baltarusijoje (Mogiliovo gub.) ir kitur. Varpai saugoti artilerijos ir kituose kariniuose sandėliuose, geležinkelio stočių pakhausuose, vienuolynuose, kapinėse ar prie cerkvių buvusiuose sandėliuose ir kitose patalpose. Tik Liepojos–Romnų geležinkelio Snovskos stotyje Černigovo gubernijoje varpai sukrauti po atviru dangumi lentomis išgrįstoje aikštelėje ir uždengti brezentu.

Tos pačios šventovės keli varpai kartais laikyti drauge, o kartais būdavo išbarstomi po skirtingas vietas.

Maskvoje varpai saugoti keliose vietose. Nemažai jų buvo Kremliaus arsenale – Simonovo artilerijos sandėliuose prie Troicko bokšto ir kitur. Tačiau daugiausia Lietuvos šventovių varpų atsidūrė Chodynkoje, Maskvos pakraštyje buvusiose kariuomenės štabo pašiūrėse (A-496, 497). Tarp čia užregistruotų varpų pasitaiko ne tik po vieną, bet ir po 2–3 ar daugiau atvežtų tos pačios bažnyčios varpų. Ypač daug Chodynkoje buvo Kauno ir Suvalkų gubernijų parapijų varpų.

(Chodynkos laukas, arba Chodynka, ne tik Rusijos imperijoje, bet ir pasaulyje išgarsėjo po 1896 m. gegužės 18(30) d. įvykių. Po caro Nikolajaus II iškilmingo vainikavimo Kremliaus Uspenijės sobore, Maskvos generalgubernatorius, caro dėdė Sergejus Aleksandrovičius Romanovas surengė liaudies vaikštynes su dovanomis. Kiekvienas atvykėlis tikėjosi gauti puodelį su bandele, meduoliu ir gabalėliu dešros. Į 9 kv. kilometrų lauką suplūdo apie pusmilijonis žmonių. Dalijant dovanas kilo spūstis, sugriuvo iškilmėms įrengti balaganai. Žuvo 1389 žmonės, apie tiek pat buvo sužeistų, dešimtys tūkstančių aplamdytų. Ugniagesiai ir kareiviai lavonus rinko kelias paras. Iš pareigų buvo atleistas Maskvos oberpolicmeisteris (policijos viršininkas), o tikrasis tragedijos kaltininkas S. Romanovas dargi pa-

aukštintas – paskirtas Maskvos apygardos kariuomenės vadu. Chodynkos katastrofos paveikslų esama Maksimo Gorkio didžiausio kūrinio „Klīmo Samgino gyvenimas“ pirmojoje dalyje. Bolševikai Chodynkos lauką pavadino Spalio lauku – *Октябрьское поле*.)

Iš priešo užimtų sričių atvežtus varpus rusų valdžia jau buvo pradėjusi naudoti karo reikmėms. Iš A-495 esančio 1916 m. gruodžio 27 d. rašto sužinome, jog Aleksandro geležinkelyje Maskvoje buvusius 20 varpų, svėrusius 159 pūdus, balandžio 26 d. išvežė į Tilmanso gamyklą išlydymui. Tie varpai dar nebuvo užregistruoti.

Įrašai varpuose

Įdomiausi įrašai varpuose. Juose dažnai atsispindi ne tik varpo, bet ir kai kurie bažnyčių ar parapijų istorijų momentai. Iš įrašų matyti, kad vienas kitas varpas anksčiau priklausęs kitai bažnyčiai. Tiesa, daugelyje varpų įrašai labai panašūs ar net vienodi. Daugiausia jų išlieta ir tik nedaug įrėztų aštriu įrankiu. Lietuvos šventovių varpuose įrašams panaudotos penkios kalbos: lotynų, lenkų, vokiečių, rusų, lietuvių. Daugelyje varpų įrašai dviem ar daugiau kalbų. Kai kur jos netgi nelogiškai maišytos (pvz., A-533 – *die 5 Stycznia* – sausio 5 diena: vienas žodis lotyniškas, kitas lenkiškas).

Dažni įrašai išlieti be jokių skyrybos ženklų, nepaisyta, kuris žodis tinka rašyti didžiąja raide, kuris ne. (Ko norėti iš meistrų amatininkų?!) Rusijoje liedintų stačiatikių cerkvių varpuose jų liejimo metai kai kur užrašyti skaičiams reikšti naudotomis kirilicos abėcėlės raidėmis. Kadangi registracijos kortelėse ir kitur net tų pačių varpų įrašai kartais pateikti nevienodai – tai didžiosiomis, tai mažosiomis raidėmis, – todėl kai kurie netikslumai galimi ir šioje knygoje. Pateikiamuose įrašų nuorašuose gali pasitaikyti ir kitokių tikrovės neatitikimų: trūks kai kurių senosios rusų abėcėlės, ypač cerkvinės rašybos, raidžių, įrašuose lotynų kalba galbūt ne visur tiksliai nukopijuota raidžių samplaika Æ, nėra gotiško šrifto vokiškuose įrašuose ir kt. Beje, Valdajuje Usačiovų lietuose varpuose įrašai ne tik rusų, bet ir lotynų, lenkų bei lietuvių kalbomis, tačiau svorio matai – pūdai ir svarai – kone visada išlieti rusiškai.

Šaltinių dokumentuose esančiose įrašų kopijose daug kur pridaryta šiurkščių klaidų. Antai registracijos kortelėje apie Kurske buvusio Ternopolio gubernijos Skalato katalikų bažnyčios varpą (A-472) nurašytas neva jame buvęs įrašas: *Nadwo... odlewnia Dzwonów w Wilnie A. Naustadt*. Atseit, varpą Vilniuje liejęs meistras A. Nauštatas, nors iš tikrųjų varpas nulietas Rytų Austrijoje netoli Vienos esančiame Vyner Noištato (*Wiener-Neustadt*) mieste, apie XIX–XX a. ribą gyvavusioje Pėterio Hilcerio (*Hilzer*) liejykloje. Novgorodo gubernijos Valdajaus mieste buvusi liejykla keliskart nurodoma tarsi buvusi Vladimiro mieste. Lotynišką raidę *v* įrašų kopijuotojai daug kur pavertę jiems artimesne lenkiškąja *w*.

Įrašuose gausu įvairių santrumpų. Pilnus žodžius atkuriame prirašymais laužtiniuose skliaustuose. Deja, kai kurių abreviatūrų nepavyko atskleisti. Kadangi seniau Lietuvos merginų ir ištekėjusių moterų pavardės svetimomis kalbomis dažniausiai rašytos vienodai ir iš jų neįmanoma spręsti apie varpų aukotojų – moterų šeiminių padėtį, tai ties tokiomis pavardėmis prirašome (?). Varpų matmenis nurodysime tik retesniais atvejais.

Itin daug abejonių kelia lotyniški varpų įrašai tiek dėl taisyklingo išliejimo, tiek dėl įvairių jų kopijuotojų sumanumo.

Už nuoširdžią pagalbą verčiant įrašus iš lotynų kalbos, kai kurių abreviatūrų atskleidimą ir lotyniškų žodžių galūnių patikslinimus autorius didžiai dėkingas kunigui jubiliatui, rezidentui prie Vilniaus Šv. Apaštalo Petro ir Povilo bažnyčios **Antanui Diliui**.

Įrašų vertimai į lietuvių kalbą šen ten gali truputį skirtis nuo vertimų kitų autorių darbuose. Kai kurie įrašai išversti gana laisvai dėl neaiškių ar ne visai tikslių jų kopijų. Muzikos instrumento lotynišką pavadinimą *cymbalum* (*cimbalum*) verčiame *kankliais*, kaip dažniau rašyta ne tik seniau, bet ir 1973 m. išleistame „Psalmynė“.

Įdomu, kad kai kuriuose XIX a. antrosios pusės (ypač po 1864 m.) varpuose pasitaiko lietuviškų įrašų, nors anuomet lietuviškas raštas lotyniškais rašmenimis rusų valdžios buvo uždraustas. Tokie varpai liedinti ne Lietuvoje – Varšuvoje, Rygoje, Rusijos miestuose ir kitur.

Varpai nelaimėliai

Iš **Akmenės** Šv. Onos bažnyčios 1915 m. išvežti 3 varpai (P-1). Du, saugoti Roždestvenskio vienuolyne Maskvoje, sugrižo į savo parapiją. Viename varpe įrašyta: *Kasztu Paraphijanu par starane Akmenes klebona kun. Žylinskie Fundovotas 1885 Metus*. Varpas papuoštas dviem ornamentų juostomis, šv. Antano su Jėzumi ir šv. Onos figūromis.

Antrojo varpo įrašas: *Kasztu parakwionu par storone akmenes klebona kun. Žylinskie fundowotas 1885 metus. Izdielia Pelagiei ivanovoi Usatschovoi v Valdaie novgorodskoi gubernii*. Įskilęs varpas 1928 m. perlietas J. Masalcevo įmonėje Kaune. Varpą puošia Nukryžiuotojo ir šv. Jurgio bareljefai.

Alėjų Švč. Trejybės bažnyčios (Raseinių r., P-30) vienas senas varpas per I pasaul. karą išvežtas į Vokietiją.

Nežinoma, kiek išvežta ir negrižo **Aleksandravėlės** Šv. Pranciškaus Serapiniečio bažnyčios (Rokiškio r., P-31) varpų. Kaip pakaitalą parapija vėliau gavo 1875 m. lieta varpą su įrašu: *Финляндской въ Москве Богдановой урожд.[енной]*, t. y. varpas lietas Maskvoje, A. Finliandkos, mergautine pavarde Bogdanovos, įmonėje.

Pasak dokumentų bylos P-2, 1915 m. rugpjūčio 12 d. Alytaus policijos nuovados uriadnikas liudininkų G. Kivinskio ir A. Daugėlos akivaizdoje nukabino Vilniaus gubernijai priklausiusio **Alytaus I** (dešiniakrančio Alytaus, vad. Alytaus miestelio) Šv. Liudviko bažnyčios tris varpus, svėrusius 24 pūdus, 4 pūdus 20 svarų ir 2 p. 5 sv. Varpai nuvežti į Poteronių geležinkelio stotį. Tai savo parašu patvirtino klebonas kun. K. Paulavičius. Tačiau jis 1922 m. gegužės 11 d. iš Centrinio valstybės archyvo parsivežė iš Rusijos pargabentą 20 p. varpą, užmokėjęs 2350 auksinų: 1200 auks. – 10 proc. varpo vertės ir 1150 auks. už jo parvežimą iš Rusijos.

Šaltinis P-2 teigia ir G. Žalėnas rašo, kad Šv. Liudviko bažnyčios vienas varpas atsidūręs Maskvos Kremliaus arsenale. Tačiau jo ir dar dviejų šios bažnyčios varpų registracijos korteles mes radome kitur, Chodynkoje saugotų varpų bylose (A-496, 497).

Iš Rusijos sugrižęs apie 20 (ar 24?) pūdų varpas su turtingu ornamentu, šešiabriaune aša, dviem šventųjų atvaizdais ir ilgoku įrašu: *Cura-vit restavrari R[ever]ndús D[omi]nus Simon Casimirvs Rodziewicz Pa-*

rochvs Vasiliscensis a[nno] d[omini] 1669 – D.[eo] O.[ptimo] M.[aximo] pro gloria Ecclesiae parochiali Vasiliscensis Apostolorvm Petri et Pavli ad applavsvm pivm hoc cymbalvm reparatvm a nobilibvs Mg.[magnis] D[omi]nis parochianis vos Woytiecho Boreyko Andrea et Gabriele Qvinta Casimire Bykowski Aleksandrowicza Stanisława et aliorvm piisimorvm nobilivm benefactorvm parochiae Vasiliscensis abbatis Anno D[om]ini 1669 Joannes Dalamars me fecit (Atkūrimu rūpinosi garbingasis ponas Simonas Kazimieras Radzevičius, Vasiliškių klebonas, 1669 Viešpaties metais – Maloningiausiojo ir Aukščiausiojo Dievo garbei Vasiliškių parapijos Apaštalu Petro ir Povilo bažnyčios su dideliu džiaugsmu vėl įsigytas dėka kilmingų didžiųjų ponų parapijiečių Vaitiekaus Boreikos, Andriaus ir Gabrielės Kvintų, Kazimiero Bykovskio, Aleksandravičiaus Stanislovo ir kitų dievobaimingų, kilmingų Vasiliškių parapijos geradarių. Mane padarė Jonas Delamarsas 1669 Viešpaties metais). Kaip sako įrašas, Vasiliškių parapijai (dabar Baltarusija, Varėnos rajono kaimynystėje) priklausęs varpas 1669 m. atnaujintas. Kaip jis atsiradęs Alytuje, nežinoma. Varpas užregistruotas ir byloje A-486. Varpo įrašo kopijos visose trijose LVIA bylose truputį skirtingos. Pagal P-2 įrašas irgi šiek tiek kitoks, be to, padarytas didžiosiomis raidėmis. Mes jį pateikėme pagal A-496 kopiją.

Anrasis varpas buvo su didele ąsa ir įrašu *R.[ok] 1899* bei ovale – *Zwoliński w Warszawie*, t. y. varpą 1899 m. Varšuvoje nuliejęs A. Zvolinskis. Dar pavaizduotas kažkoks šventasis. Varpas užregistruotas 1916 m. rugpjūčio 24 d. Į buv. Lenkiją grįžusį varpą išpirko Trakų dekanas K. Maliukevičius. Trečiajame, mažiausiame, varpe išlietas įrašas: *Anno 1752 Die 17 Augusta* (1752 metų rugpjūčio 17 diena; metų skaitmuo 2 išlietas kaip raidė Z). Šio varpo likimas nežinomas. Vieno varpo Šv. Liudviko bažnyčia neteko 1942 m. vasarą: jį paėmė okupantai vokiečiai.

Kazanėje su kitais Suvalkų gubernijos varpais buvo kairiakrančio **Alytaus** Angelų Sargų bažnyčios varpas (A-435). Išorė baltai dažyta. Be šerdies. ąsa 6-briaunė. Svoris – 7 pūdai 30 svarų. Puošė viena ornamentu juosta ir du reljefai – Dievo Motinos ir Nukryžiuotojo. Varpo viršuje išlietas įrašas: *Dziś jeśli głos jęgo usłyszycie nie zatwardajcie serc waszych. P.[salm] 94* (Kadgi jūs šiandien išgirstumėt jo balsą, nekietinkite savo širdžių. 94 psalmė). Lietuviškai įrašą pateikiame pagal arkivyskupo Juozapo Skvirecko Šventojo Rašto Senojo Testamento vertimą, kuris labiausiai atitinka lenkiškus psalmės žodžius, nes vėlesniuose psalmynuose ši frazė išversta kiek kitaip. Įrašas po kryžiumi iš šono: *Pod tytułem św.[iętego] Kazimierza*, t. y. varpas vadinasi šv. Kazimiero vardu. Apatiniame žiede

vėl įrašas: *Staraniem X.[księdza] Adama Cichanowicza P.[ana] Olity, kosztm całej parafiy. Odlął Alexander Rymaszewski w Wigrach. R.[ok] 1837* (Alytaus kunigo pono Adomo Cichanavičiaus pastangomis, visos parapijos lėšomis. Nuliejo Aleksandras Rimaševskis Vygriuose. 1837 m.).

Kremliaus arsenale Maskvoje kelerius metus saugoti trys **Alovės** Švč. Trejybės bažnyčios (Alytaus r., P-2) varpai, nukabinti 1915 m. rugpjūčio 11 d. Didžiausiame, svėrusiame 5 pūdus (apie 82 kg), išlietas įrašas: *W WJLNIE LAŁ KAZIMIERZ DRUSZKOWSKI ZA W CZISCU DUSZE* (Liejo Kazimieras Druškovskis Vilniuje už sielas skaistykloje). Varpo šone esantis medalionas atkartoja Rafaelio Santi paveikslo *Madonna della Sedia* kompoziciją. Abipus medaliono įrašas: *DZWON OFIAROWANY 1859 ROKU DO KOSCJOŁA OŁAWSKIEGO LJPCA 25 PRZEZ ANIELĄ Z GIEDIMINOW TANSKĘ* (Varpą Alovės bažnyčiai 1859 metų liepos 25 d. paaukojo Anelė Gediminaitė-Tanskienė). Pasak Viktoro Jenciaus-Butauto knygos „1918 metų Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas“ (Trakai, 2011, p. 25), Anelės sūnus Feliksas Tanskis buvo Adomo Mickevičiaus mokinys Kauno apskrities mokykloje. Grįžęs į Lenkiją, buv. Alovės varpas atiduotas Kabelių bažnyčiai (Varėnos r.); P-46 klaidingai rašomas jo svoris – 7 pūdai.

Įrašas antrame, 3 pūdų varpe: *IESUS ET MARIA SONET IN CORDIBUS NOSTRIS. ANNO 1750 DIE 6 AUGUSTA* (Jėzus ir Marija skamba mūsų širdyse. 1750 metų rugpjūčio 6 diena). Varpą puošė ornamentu juosta ir Jėzaus su šv. Pranciškumi reljefas. Trečiasis, 1 pūdo 20 svarų varpas be jokių įrašų. Pastarųjų dviejų varpų likimas nežinomas. Vieną Alovės varpą 1942 m. vasarą paėmė vokiečiai.

Alvito (Vilkaviškio r.) Šv. Onos bažnyčia per I pasaul. karą sudegė ir po jo atstatyta (P-45). Už parapijiečių aukas nupirktas iš Rusijos parvežtas varpas su įrašu: *ВЫЛИТЬ СЕЙ КОЛОКОЛЬ ВЪ МОСКВЕ НА ЗАВОДЕ ДИМИТРИЯ САМГИНА ВЕСУ 20 ПУД.[ОВЪ] 7 Ф.[УНТОВЪ]* (Šis varpas nulietas Maskvoje, Dimitrijaus Samgino gamykloje. Sveria 20 p. 7 sv.).

Nežinia, kiek negrįžusių varpų per Kėdainių gelež. stotį išvežta iš **Apytalaukio** Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios (Kėdainių r., P-13). Chodynkoje buvęs didelis varpas (306 cm + 159 cm + 72 cm) tuėjo dvigubą įrašą. Vieną – *Ego Mathias a.[nno] 1867. Caunae opera officinae fusoriae* (Aš Matas [varpo vardas]. 1867 m. Kauno liejimo dirbinių dirbtuvė); antrą – *Fidelesque ad Deum voco ex aere in vitam evocatus nunc sonum cieo* (Patikimai prie Dievo šaukiu, iš debesų gyvenimui skambiu balsu kviečiu; A-496, 497).

Nėra žinių, kiek buvo išvežta **Ariogalos** Šv. Mykolo ir Antano bažnyčios varpų (P-30). Dar daugiau, per I pasaul. karą miestelis ir bažnyčia sudegė, todėl apskritai nežinoma, kiek varpų pražuvo. Todėl 1924 m. nupirktas, rodos, Čekoslovakijoje lie dintas 386 kg varpas su įrašu: *Kun. Kaz. Telksnio ir Jono Žukaičio rūpesčiu blaivybės vardu įgytas šis varpas ariogaliečiams 1924 m.* Vėliau parapija įsigijo dar du varpus – 1460 kg ir 780 kg svorio – su trumpučiais įrašais *Te Deum laudamus* (Tave, Dieve, garbiname).

Nežinoma, kiek išvežta į Rusiją **Aukštadvario** Šv. Domininko bažnyčios varpų. Pradingo du: 10 pūdų, Antonio Zvolinskio 1880 m. lietas Varšuvoje, ir Stanislovo Černevičiaus nulietas Pustelnike. Vėliau bažnyčia gavo apie 12 kg varpą, anksčiau buvusį Šv. Nikolajaus cerkve paverstoje Kauno Vytauto bažnyčioje, su įrašais: išlietu *М. Зенковичъ* ir įrėžtu *29 фун[НТОВЪ]*. Praėjusio amžiaus pabaigoje Aukštadvario bažnyčią grąžinus tikintiesiems, vėl sugrįžo ir šis varpas.

Išvežti **Babtų** Šv. Petro ir Povilo bažnyčios (Kauno r., P-10) trys varpai. Visi jie atsidūrė Chodynkos sandėliuose (A-496, 497). Didysis varpas (350 cm + 200 cm + 100 cm), vardu Juozapas, užregistruotas 1916 m. rugsėjo 3 d., pradingo. Jis turėjęs išlietą dvigubą įrašą: vieną – *Hunc Campanam Bobtensi Rom.[ani[cath.[olicis] Parochiali Ecclesiae Fundavit Iosephus Pietkiewiç An[no] 1913* (Šį varpą Babtų Romos katalikų bažnyčios parapijiečiams dovanojo Juozapas Petkevičius 1913 m.); kitas įrašas su dviem rusiškais fabriko medaliais – *Литъ въ городе Валдае въ заводе Алексея Васильевича Усачева 1913 года. Весу 53 пуд.[а] 17 фун.[ТОВЪ]* (Lietas Valdajaus mieste Aleksejaus Vasiljevičiaus Usačiovo gamykloje 1913 metais. Sveria 53 p. 17 sv.). Varpą puošė dvi plačios geometrinio ornamento juostos.

Kiti du varpai sugrįžo. Viename, 10 p. 20 sv. varpe įrašyta: *In honorem S[anc]-ti Casimiri. Fundatores parochiani ecclesiae Bobtensis. Fabryka w Warszawie A. Zwolińskiego. R.[ok] 1876* (Šv. Kazimiero garbei. Aukojo Babtų bažnyčios parapijiečiai. A. Zvolinskio fabrikas Varšuvoje. 1876 m.). Varpė išgraviruotas šv. Kazimiero paveikslas ir ornamento juosta.

Įrašai antrajame grįžusiame 6 p. 17 sv. varpe: viršuje – *Węgrów 1876 A. W.[łodkowski]* (Vengrovas, 1876 m. A. V.[lodkovskis]); žemiau – *In honorem SS.[sanctis] Joannis et Antonii. Fundatores parochiani ecclesiae Bobtensis* (Šventųjų Jono ir Antano garbei. Aukojo Babtų bažnyčios parapijiečiai). Varpą puošia plati stilizuoto ornamento juosta. Retas atvejis, kai tais pačiais metais parapija užsakė varpus dviem skirtingiems meistrams.

*Babtų Šv. Apaštalu
Petro ir Povilo
bažnyčios varpai.
Nuotrauka iš
www.miestai.net*

Išvežti į Rusiją ir negražinti visi **Bagaslaviškio** Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčios (Širvintų r., P-35) varpai. O iš bažnyčios ir kapinių koplyčios išvežti net 8 varpai – daugiausia iš vienos vietovės vėliau įkurtoje Kaišiadorių vyskupijoje. Vienas varpas buvo Chs. Akehovo lietas 1798 m. Bažnyčiai 1927 m. sausį teko 1646 m. lietas varpas su įrašais senosiomis kirilicos raidėmis, o paskui parapija nusipirko paprastus 10 ir 5 kilogramų varpus.

Iš **Baisogalos** Švč. Trejybės bažnyčios (Radviliškio r., P-29) išvežti trys varpai, iš viso svėrę 24 pūdus 17 svarų (vienas mažas signorėlis naudotas tik bažnyčios viduje). Sugrįžo vidutinio dydžio – 5 pūdų – Chodynkoje buvęs varpas su dvigubu lenkišku įrašu: *Tyś jesteś Król chwały* (Tu esi Šlovės karalius) ir *Za staraniem W.[ielebnej] I.[chmości] X.[księdza] Jana Krzyżewicza Administratora oraz zdolaniem całej parafji ten dzwon odlany*

do Kościoła Bejsagolskiego roku 1812 (Jo Malonybės administratoriaus kun. Jono Kryževičiaus rūpesčiu ir visos parapijos pastangomis šis varpas Baisogalos bažnyčiai nulietas 1812 metais). Varpo viduje buvęs užrašas rusiškėmis raidėmis: 146 П.[олка] К.[азарма?] Вѣ М.[оскве]. Matyt, varpas pirmiausia atvežtas į 146 pulko kareivines Maskvoje (A-496, 497).

Pradingęs didysis Baisogalos varpas (jo svoris nežinomas), turėjęs įrašą: *Fecit Heinrich Ernst Begrow Riga anno 1783* (Padarė H. E. Begrovas Rygoje 1783 metais). Vėliau parapija nusipirko iš Rusijos parvežtą, 1903 m. lietą varpą su kažkokiais rusiškais įrašais.

Neaišku, kiek išvežta **Balbieriškio** Švč. Mergelės Marijos Rožinės bažnyčios (Prienu r.) varpų. Kaip pakaitalas 1923 m. gautas varpas, anksčiau priklausęs Gardino Znamenskos cerkvei (P-28). Įrašai varpe: viršuje – *Хвалите небеса божию славу благовестіе земле радость всемъ* (Aukštink, dangau, Dievo šlovę, palaimą žemei, džiaugsmą visiems); apačioje – *почетныхъ гражданъ П. М. Оловянишникова сыновеі въ Ярославле весъ 11 пуд.[овъ] 36 фун.[товъ] данъ въ Эльбоне* (Garbingųjų piliečių P. M. Olovianišnikovo sūnų [įmonė] Jaroslavlyje, svoris 11 p. 36 sv., pagamintas Elbone). Galbūt Jaroslavlio įmonė turėjo savo padalinį Elbone, nors informacijos apie tokią gyvenvietę nepavyko rasti.

Barstyčių Šv. Apaštalu Simono ir Judo bažnyčios (Skuodo r., P-32) varpus, tik nežinia kelis, 1942 m. birželio 3 d. paėmė okupantai vokiečiai.

1920 m. įsteigtos **Barzdų** parapijos (Šakių r.) komitetas su kun. Antanu Petrausku prašė Švietimo ministerijos Bendrųjų reikalų departamento duoti Kristaus Karaliaus bažnyčiai bent vieną varpą, kad ir seniau priklausiusį kokiai nors rusų cerkvei (P-34). Ar prašymas buvo patenkintas, žinių nėra.

1923 m. sausio 17 d. įsteigta **Beižionių** (Elektrėnų savivaldybė, P-41, 50) parapija. Skirti jai varpą klebonas kun. St. Rudžionis paprašė ministro pirmininko Ernesto Galvanausko. Šv. Kryžiaus Išaukštinimo bažnyčia gavo 3 pūdų varpą, 1915 m. išvežtą iš Gardino gub. Sokulkos apskr. Mikelevščiznos cerkvės (dabar Lenkija).

Belvederio (Jurbarko r.) koplytėlės varpas dingo per pirmąją bolševikų okupaciją (P-9).

Beržoro Šv. Stanislovo bažnyčios (Plungės r.) didžiausią varpą – vieną iš trijų – per I pasaul. karą išsivežė vokiečiai (P-27).

Į Visų Šventųjų vienuolyną Maskvoje kartu su varpais iš Kuršo ir Minsko gubernijų atvežti trys **Birštono** Šv. Antano Paduviečio bažnyčios varpai (A-498). Didžiausias turėjo įrašą: *Bochumer Verein 1909 S[anc]ta*

Maria auxilium Christianorum ora pro nobis (Bochumo draugija, 1909 m. Šventoji Marija, krikščionių gynėja, melskis už mus). Taigi varpas nulietas Bochumo draugijos liejykloje Vokietijoje.

Mažesnis varpas, pasak registracijos kortelės, buvęs su įrašu: *Me fecit Casimir Druszczowski Wilno Anno MDCCCLV sumptu par Georgii Sudynttet Birchanorum (?) Birsztanamsjum (?)* (Mane birštoniškiams (?) padarė Kazimieras Druškovskis Vilniuje 1855 metais už Jurgio Sudinto lėšas). Trečiojo varpo įrašas: *Me fecit I. S. Werner Vilnae A.[nno] 1808* (Mane padarė J. S. Verneris Vilniuje 1808 m.). Tačiau pasak G. Žalėno (p. 29), pradingo Chodynkoje saugoti du J. S. Venerio Vilniuje 1808 ir 1809 m. lieti varpai, kuriuos buvo užsakęs Birštono klebonas Ipolitas Milgaudis (Milgudis?).

Į Rusiją 1915 m. liepos 13 d. išgabenti ir negrižo visi keturi **Biržų** RK Šv. Jono bažnyčios varpai (P-4): vienas dovanotas kažkurio grafo Tiškevičiaus ir svėręs 76 pūdus 33 svarus, kiti svėrę 26 p. 15 sv., 16 p. ir 6,5 p. Kaip pakaitalą vėliau bažnyčia gavo tris varpus: 1) 48 p. 15 sv. P. Finliandiskio gamykloje Maskvoje nulietą varpą, anksčiau priklausiusį Balstogės cerkvei; 2) 96 kg varpą; 3) 70 kg varpą su įrašu: *Третий пехотный Донской полкъ. Вылитъ сей колоколь въ Москве* (Trečiasis Dono pėstininkų pulkas. Šis varpas nulietas Maskvoje); pastarąjį varpą puošia Švč. Mergelės Marijos, Jėzaus Širdies ir šv. Nikolajaus Stebukladario reljefai.

Rusai taip pat išvežė du Biržų liuteronų bažnyčios varpus (P-4).

Su Lietuvos parapijų varpais į Chodynkos sandėlius Maskvoje buvo atvežti anuomet Panevėžio apskr. Pabiržės valsčiui, o vėliau Latvijos Bauskės apskr. priklausiusios **Brūnavos** katalikų bažnyčios trys varpai (A-496, 497): du lieti Rygoje 1813 m. ir 1853 m. bei 1893 m. Valdajuje lietas varpas. Tačiau apie juos plačiau nekalbėsime.

Būdviečio Jėzaus Nazariečio bažnyčia (Marijampolės savivaldybė, P-12) kaip pakaitalą už išvežtą į Rusiją varpą gavo neaiškaus svorio ir nežinia kada lietą kažkurios stačiatikių cerkvės varpą. Įrašo raidės ir langelių rėmeliai svorio skaitmenims išlieti, o skaitmenis langeliuose bandyta įkirsti. Varpo svoris neaiškus: kiek pūdų, neįskaitoma, o suprantami tik 38 svarai. Įrašo pabaiga: *ОТЛИТЪ НА ГАТЧИНСКОМЪ ЗАВОДЕ А. С. ЛАВРОВА* (Nulietas A. S. Lavrovo gamykloje Gatčinoje; Gatčina – miestas maždaug 50 km nuo Sankt Peterburgo, prie Peterburgo–Pskovo geležinkelio).

Buvo išvežti, tačiau iš Chodynkos sandėlių sugrižo abu **Butkiškės** Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios (Raseinių r., A-496, 497, P-11, 50) varpai. Jie atgauti 1922 m. vasario 14 d.

Didesnysis, 8 pūdų, varpas parapijiečių labai brangintas, nes išlikęs po 1566 m. statytos bažnyčios gaisro, o 1915 m. nukabintas tik panaudojus jėgą. Jame trumpi įrašai iš abiejų pusių: vienoje – *Przelany 20 Września 1873 r.*[oku] (Perlietas 1873 m. rugsėjo 20 d.); kitoje – *Na Cześć Ś[więte] go Bałtromieja* (Šv. Baltramiejaus garbei). Varpo apačioje – ornamentas su Nukryžiuotuoju ir dviem verkiančiomis moterimis. Įrašas antrajame 3 pūdų varpe: *FUNDATOR JERZY MASALSKI ROKU 1893* (Aukojo Jurgis Masalskis 1893 metais).

Hitlerininkų metalo rinkliavai 1942 m. liepos 6 d. paimti du Alytaus r. **Butrimonių** Švč. Išganytojo bažnyčios varpai.

1915 m. išvežti ir negražinti Šalčininkų r. **Butrimonių** Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios trys varpai: 30 pūdų, 5 p. ir 1 p. (P-33). Visi jie buvo pakabinti 1901 m.

Danieliaus Venerio 1817 m. nulieto varpo 1915 m. neteko Ignalinos r. **Ceikinių** Švč. Mergelės Marijos Vardo bažnyčia (P-5).

Buvo išvežti trys, tačiau iš Chodynkos sugrižo ir 1922 m. vasario 14 d. atgauti du **Čekiškės** Švč. Trejybės bažnyčios (Kauno r., P-10) varpai. Didesniajame, 23 p. 1 sv., varpe išlietas dvigubas įrašas. Pirmasis: *Haec campana conflata est sumptibus Teresiae Buivid, Teresiae Syrtovt et ceterorum Czekiscensium parochianorum A[nno] D[omi]ni 1891* (Šis varpas nulietas už Teresės Buivydienės (?), Teresės Sirtautienės (?), ir kitų Čekiškės parapijiečių pinigais 1891 Viešpaties metais). Kitas įrašas taip pat lotynišku šriftu skelbia, kad varpas nulietas P. Usačiovos gamykloje Valdajuje (A-496).

Antrajame, apie 10 pūdų, varpe įrašas irgi dvigubas: 1) *In cimbaliis benesonantibus laudate Deum* (Gražiai skambindami kankliais garbinkite Dievą); 2) *Anno Domini 1703. Haec campana fusa est ad maiorem Dei T[er]tius O[r]do M[ariani] gloriā gratia et impensa benefactorum ecclesiae Czekiscensis* (1703 Viešpaties metai. Šis varpas didžiajam Dievui yra nulietas Trečiojo marijonų ordino garbei su Čekiškės bažnyčios geradarių pagalba ir rūpesčiu).

Trečiasis Chodynkoje buvęs ir pradingęs Čekiškės varpas su 6-briaune ąsa turėjo tik trumpą įrašą be liejimo vietos ir metų: *Ad laudem Dei Omnipotentis* (Visagalio Dievo garbei; A-496, 497).

Tris didelius varpus rusai 1915 m. paėmė iš **Darsūniškio** Švč. Mergelės Dangun Ėmimo bažnyčios (Kaišiadorių r., P-11). Kažkur išvežtas B. M. Dornmano Karaliaučiuje lietas 485 svarų varpas. Kitas, lietas 1807 m. ir svėręs 205 svarus, atsidūrė Chodynkoje. Kaip pakaitalas 1922 m. gautas nežinomos stačiatikių cerkvės varpas, sverias 50 kg, su įrašu *С а м г и н а*.

*Vaidotų (buv. Baltosios
Vokės, Vilniaus r.)
varpinė.
www.panoramio.com*

Atseit, varpas kažkada nulietas D. Samgino gamykloje Maskvoje. Jį puošia dvi eilės lapų su gėlėmis ir herbas.

Pasak P-2, sugrįžo Maskvos Kremliaus arsenale saugoti du *Daugų* Dievo Apvaizdos bažnyčios varpai. Daugų gyventojas Juozas Čečeta pagal klebono Vlodo Mirono įgaliojimą, užmokėjęs 40 Lt užstatą, iš Centr. valstybės archyvo 1922 m. spalio 22 d. (ar 26 d.?) paėmė sugrįžusį 9 p. 10 sv. (148 kg) varpą su įrašu: *ME FECIT I. S. WÆHNER A[nno]D[omini] 1801* (Mane padarė J. S. Veneris 1801 Viešpaties metais). Šis varpas 1916 m. rugpjūčio 27 d. užregistruotas ir Chodynkoje (A-496, 497). Apie 1923 m. atgautas 118 kg varpas su panašiu įrašu: *ME FECIT I: S: WÆHNER AD: 1800*. Tačiau šis varpas 1942 m. balandžio 25 d. nukabintas ir nuvežtas į Alytų kaip vokiečių karo grobis.

Negrįžo didesnis Chodynkoje saugotas Daugų varpas (A-496, 497). Įrašas jame buvęs dviem kalbomis: aukščiau – *Москва завода П. Н. Финляндского Весу 13 пуд[овъ] 14 фун[товъ]* (Maskva, P. N. Finliandskio gamykla. Sveria 13 p. 14 sv.); žemiau – *Jesus Marja Józef miejcie nas w swojej opiece w życiu i przy śmierci ks.[iędz] L. W. 1895 r.[ok]* (Jėzau, Marija, Juozapai, globokite mus gyvus ir mirštančius. Kun. L.[eopoldas] V.[aškevičius] 1895 m.). Varpą puošė kažkokie du herbai.

Nežinia, kiek Rusijon išvežta **Daugailių** Šv. Antano bažnyčios (Utenos r.) varpų. Pasak P-43, kaip pakaitalas gautas vienas Fizanevskio (gal Finliandskio?) lietas varpas su dviem rusų caro herbais.

Anot **Daugėliškio** Šv. Joakimo ir Onos bažnyčios (Ignalinos r.) klebono Julijono Steponavičiaus 1944 m. vasario 22 d. rašto (P-38), 1918 m. sudegė Daugėliškio parapijos ribose buvusi filijinė Seniškio bažnyčia (1511 m. pastatyta, o 1776 m. perstatyta medinė bažnyčia iš tikrųjų sudegė 1915 m.). Du jos varpai po 50 kg atiteko Daugėliškiui, o paskui paskolinti Gedžiūnėliams (Ignalinos r.) ir Gervėčiams (Baltarusijos Astravo r.).

Rusai 1915 m. išvežė **Daujėnų** Švč. Jėzaus Vardo bažnyčios (Pasvalio r., P-26) tris varpus. Klebonas V. Baltrušaitis 1923 m. gegužės 5 d. prašė Centr. valstybės archyvo direktoriaus duoti bent vieną iš Rusijos pargabentų varpų, bet negavo. Parapija J. Masalcevo dirbtuvėje Kaune 1935 m. nusiliedino du varpus – 525 kg ir 712 kg.

Maskvos Kremliaus arsenale atsidūrė 1915 m. liepos 27 d. nukabinti trys **Debeikių** Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios (Anykščių r., P-3) varpai. Vietname, svėrusiame 3 p. 5 sv., išlietas įrašas: *Me fecit J. A. Hetzel in Riga Anno 1774* (Mane padarė J. A. Hetcelis Rygoje 1774 metais). Įrašas antrajame varpe, kurio svoris nežinomas: *ME FECTZ WT. DONATH IN RIGA ANNO 1840*; atseit, varpą Rygoje 1840 m. nuliejęs meistras V. Donatas. Trečiajame varpe, kurio svoris taip pat nežinomas, išlieta: *Roku 1761. Kosztem wylany J.[ego] W.[ielkości] J.[asnego] P.[ana] Kazimierza Tyszkiewicza St[arosty] Chtańskiego* (1761 metai. Nulietas Jo Didenybės kilniojo pono Kazimiero Tiškevičiaus, Chtanos (?) seniūno, lėšomis). Varpą puošė dvi ornamentu juostos, Jėzaus bareljefas ir herbas. Deja, Chtanos ar panašaus vietovardžio nepavyko išaiškinti; galbūt įrašo nurašinėtojai jį blogai perskaitė.

Chodynkoje saugotas **Deltuvos** Švč. Trejybės bažnyčios (Ukmergės r.) varpas buvo su dviem herbais ir išpaustu gotišku įrašu: *Ave Maria gratia plena Dominus tecum Anno 1711* (Sveika Marija, malonės pilnoji, Viešpats su tavimi. 1711 metai; A-496, 497).

Įrašo fragmentai Didkiemio bažnyčios varpo šone. D. Deksnytės pieš.
Išlikusio varpo įrašo vertimas: Dievas Sabaotas. Šis varpas Dievo garbei
Didkiemio bažnyčiai nulietas 1809 metais (KPC f. 16, ap. 2, s. v. 7)

Vokiečiai per II pasaul. karą paėmė nežinia kelis **Didkiemio** Šv. Angelų Sargų bažnyčios (Šilalės r., P-36) varpus.

Anot **Dieveniškų** klebono Antano Veriko 1942 m. liepos 28 d. užpildytos anketos „Lietuvos bažnyčių varpų žinios“ (P-33), į Rusiją buvo išvežti du Švč. Mergelės Marijos Rožinės bažnyčios varpai, bet abu sugrižo. Vienas mažas ir be jokių įrašų. Kitame įrašyta: *Ufundował Antoni Jurewicz za duszę Rozalji z Minkiewiczów Jurewiczowej 1840 r.* (Paaukojo Antanas Jurevičius už Rozalijos Mnkevičiūtės-Jurevičienės sielą 1840 m.). Varpas taip pat nedidelis: jo vidaus skersmuo – 32 cm, aukštis su karūna – irgi 32 cm, svoris ir liejikas nežinomi.

Palyginti netoli, Baltarusijos Mogiliovo srities vakaruose esančiame Osipovičių mieste, saugoti išvežti penki **Dotnuvos** parapiinės Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo bažnyčios varpai (P-13). Didžiausias – 79 pūdų 27 svarų. Jo įrašas: *Annunciata B.[eatae] M.[ariae] V.[irginis] M.C.M.X. Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango. Fusa ex donis parochianorum datnensium aliorum que Anno Pontifico Pio X Episcopo Gaspare Cyrtovt Parocho Ioanno Zoris viventibus* (Švč. Mergelės Marijos Apreiškimui. 1910 m. Sušaukiu gyvuosius, apraudu mirusiuosius, tramdau žaibus. Nu-

lietas už visų Dotnuvos parapijiečių aukas, kai Pijaus X popiežiavimo metais vyskupu esant Gasparui Cirtautui gyveno klebonas Jonas Zoris).

Įrašas 42 p. 7 sv. varpe: *Anno pontifico Pio X Episcopo Gaspare Cyrtovt Parochia Ioanno Zoris viventibus Incendio destructa, iteram refusa sumptibus Francisci Taraszkievicz M.C.M.XII S.[anctus] Franciscus* (Pijaus X popiežiavimo metais vyskupu esant Gasparui Cirtautui gyveno klebonas Jonas Zoris. Gesinu gaisrus. Iš naujo perlietas Pranciškaus Taraškevičiaus lėšomis 1912 m. Šv. Pranciškus [varpo vardas]).

Panašus įrašas už to paties P. Taraškevičiaus lėšas įsigytame 18 p. 22 sv. varpe: *Anno Pontifico Pio X Episcopo Gaspare Cyrtovt Parocho Petkiewicz M.C.M.XII Incendio destructa, iteram refusa sumptibus Francisci Taraszkievicz Sanctibus Casimiri S. Antonius Lano Pustelnik Czerniewicz* (Pijaus X popiežiavimo metai. Vyskupas Gasparas Cirtautas. Klebonas Petkevičius. 1912 m. Gesinu gaisrus. Iš naujo perlietas Pranciškaus Taraškevičiaus lėšomis Kazimiero šventėms. Šv. Antanas [varpo vardas]. Liejo Pustelnike Černevičius). Įrašas primena, jog varpo nuliejimo metais – 1912 m. – minėta šv. Kazimiero kanonizavimo 390 metų sukaktis.

Likę du varpai mažesni – 15 p. 30 sv. ir 10 p. 30 sv. Įrašas pirmajame: *Waehner Wilno R. 1794 M[iesi]ca Jan[uaria] 24 fudit me Jan Truskowski Starosta Ramszyski Kawaler Or.[deru] S.[šviętego] Stanisława Fundator* (Mane nuliejo Veneris Vilniuje 1794 m. sausio 24 d. Aukojo Rumšiškių seniūnas, Šv. Stanislovo ordino kavaliereus Jonas Truskovskis). Kitame varpe įrašyta: *Fundator Ignacy Symonowicz 1884 R. Lał A. Zwoliński, t. y. varpą 1884 m. paaukojo Ignotas Simonavičius, o nuliejo A. Zvolinskis Varšuvoje.*

Remiantis archyvinių dokumentų informacija, atrodytų, kad išvežti net 6 **Druskininkų** Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčios varpai. Trys atsidūrė Butyrkų geležinkelio barakuose Maskvoje (A-501). Vieno varpo įrašas: *GLORIA IN EXCELSIS DEO ANNO 1757 DIE 5 STYCZNIA* (Garbė Dievui aukštybėse. 1757 m. sausio 5 diena). Varpą puošė ornamentu juosta, kryžius ir trys šventųjų figūros. Antrajame varpe įrašyta: *SOLI DEO GLORIA ME FECIT I. C. COPINUS 1757* (Garbė tik Dievui. Mane padarė J. Ch. Kopinas 1757 m.).

Trečiojo varpo įrašas: *A.[nno] D.[omini] 1912. OFFERT AD MAIOREM DEI GLORIAM SACERDOS BOLESLAUS WOLEJKO ADMINISTRATOR ECCLESIAE DRUSCIENICENSIS. BOLESLAUS* (1912 Viešpaties metai. Didesnei Dievo garbei aukojo kunigas Boleslovas Valeika, Druskininkų bažnyčios administratorius. [Šv.] Boleslovas [varpo vardas]).

Neva kiti trys Druskininkų varpai saugoti Vladimiro gubernijos Šujos gelež. sotyje (dabar Ivanovo sritis; A-533, P-6). Viename buvo toks pat įrašas, kaip ir ką tik minėtame kun. B. Valeikos aukotame varpe, tik be jo vardo. Antrojo varpo įrašas: *Gloria in excelsis Deo die 5 Stycznia* (Garbė Dievui aukštybėse. Sausio 5 diena). Liejimo metų registratorius, matyt, neužrašęs. Trečiajame varpe Šujoje buvo įrašas kaip ir Butyrkose saugoto J. Ch. Kopino lieto varpo, tačiau mažosiomis raidėmis. Įrašų panašumas leidžia daryti išvadą, kad išvežti tik trys Druskininkų varpai ir jie klajoję iš vienos saugojimo vietos į kitą; galbūt jie pirmiau atgabenti į Maskvą, o paskui pervežti į Šują.

Sprendžiant iš įrašų galima manyti, kad du senesnius varpus 1757 m. liejęs tas pats Karaliaučiaus meistras J. Ch. Kopinas. Kadangi pirmoji bažnyčia Druskininkuose pastatyta tik 1844–1852 m., tad šie varpai anksčiau priklausę kitoms bažnyčioms.

Dubingių Šv. Jurgio bažnyčios (P-20) keturis didelius varpus rusų valdžia per I pasaul. karą išvežė į Pabradės gelež. stotį, tačiau, pasak liudininkų, ne visus spėjo išgabenti ir juos paskui paglemžė vokiečiai. Visi varpai pradingo. Paskui Dubingiams teko Latvijos Kraslavos r. Varnavičių Švč. Mergelės Marijos bažnyčiai A. Zvolinskio 1878 m. lietas varpas, išvežtas į Rusiją ir 1925 m. grįžęs į Lietuvą.

Į Rusiją išvežti ir negrįžo **Dūkštų** Šv. Onos bažnyčios varpai (Vilniaus r., P-22), tačiau nėra žinių apie jų skaičių.

Nė vieno didesnio varpo, o tik 10 svarų (šiek tiek daugiau kaip pusketvirto kg) varpelį 1923 m. turėjo **Dusetų** Švč. Trejybės bažnyčia (P-47). Klebonas V. Velžys tų metų kovo mėn. prašė Lietuvos valdžios skirti parapijai varpų, nors ir nežinojo, kiek jų buvo išvežta į Rusiją. Laikinam naudojimui pasiūlytas 1 pūdo varpas, anksčiau priklausęs kažkuriai okupuotos Lietuvos bažnyčiai. Klebonas jo atsisakė. Kaip išvežtų varpų pakaitalas 1924 m. vasario 1 d. gautas 192 kg Valdajuje 1893 m. lietas varpas. Pasak 1942 m. žinių, vėliau parapija įsigijo 88 kg, 12 kg ir apie 8 kg varpus.

Pradingo Saltykovkoje, Saratovo gub., buvę du **Dusmenų** Šv. Apaštalu Simono ir Judo bažnyčios (Trakų r., P-41) varpai. Varpo su šv. Jurgio reljefu ir svėrusio apie 8 p. įrašas: *LAŁ BOLESŁAW WENER W WILNIE Ro 1860 NA CZEŚĆ ŚWIĘTEGO JERZEGO STARANIEM X.[księdza] STEFANA GOYLEWICZA DO KOŚCIOŁA DUSMIAŃSKIEGO* (Švento Jurgio garbei Dusmenų bažnyčiai nuliejo Boleslovas Veneris Vilniuje 1860 m. kun. Stepono Gailevičiaus pastangomis). Mažesnis dingęs varpas buvo be jokių įrašų. Iš viso išvežti keturi Dusmenų varpai. Vėliau kaip pakaitalą parapija

gavo apie 50 kg varpą su nesuprantamu įrašu: *BO KB AXO – N – Mr – A – M – APA – A HA*.

Per I pasaul. karą vokiečiai pagrobė du **Gegrėnų** Šv. Kryžiaus bažnyčios (Plungės r., P-27) varpus. Paliko mažiausią – S.[anctus] *Ladislaus* (Šv. Vladislovas), nulieta Valdajuje 1884 m.

Į Tulos prekių stotį atvežti buv. Žaslių valsčiaus **Gegužinės** Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčios trys varpai (P-41). Visi jie buvo palyginti nedideli. Vienas be jokio įrašo. Kitame įrašyta: *Anno Domini 1740 Me fecit Doring* (1740 Viešpaties metai. Mane padarė Doringas). Įrašas didžiausiame varpe: *1748 Regiomonti Me fecit C. Doring* (1748 m. Karaliaučius. Mane padarė K. Doringas). Įrašų nurašinėtojas tikriausiai klaidingai perskaitė abiejų varpų meistrų pavardes, nes žinomi bent trys XVIII a. pirmosios pusės Karaliaučiaus varpų liejikai Diorlingai (*Dörling, Doerling*).

Nežinia, kiek varpų išvežta iš Panevėžio r. **Gelažių** Šv. Juozapo bažnyčios (P-25); nė vienas iš jų nesugrižo. Žinoma, kad vienas varpas buvęs Tatovos gelež. stotyje Voronežo gubernijoje. Varpo įrašas: *Garbinsiu Diewa žmonis wadinsiu 1880 met kasztu žmoniu Gielazem Городъ Валдай въ заводе купчихи Пелагеи Ивановны Усачевой* ([...]. Valdajaus miestas, pirklys Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos gamykla).

Išvežti penki **Gelvonų** Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios (Širvintų r.) varpai. Maskvos Kremliaus arsenale (P-35) 1916 m. buvo 8 p. 28 sv. Gelvonų varpas su įrašu: *1906 r. Przez Parafian Wznowionej Teolinskiej parafii odnowiony 1801 R. Przez Mateusza Giedrojcia fundowany do Kościoła w Teolanie Odlewania A. Włodkowskiego w Węgrowie* (Atkurto Gelvonų parapijos parapijiečių atnaujintas 1906 m. Mateušo Giedraičio Gelvonų bažnyčia paaukotas 1801 m. A. Vlodkovskio liejykla Vengrove).

Šia proga priminsime, kad rusų valdžia 1832 m. uždarė Gelvonuose buvusį pranciškonų vienuolyną, o jo patalpas pavertė kareivinėmis; 1872 m. kareiviams ir rusų valdininkams pastatyta medinė cerkvė (pasak Vytauto Merkio straipsnio knygoje „Gelvonai“ (Vilnius, 2009), cerkvė pastatyta 1874 m.); 1894 m. Gelvonuose atidarytas stačiatikių vienuolynas.

Į Rusiją išvežti ir negražinti visi, tik nežinia kiek, **Giedraičių** Šv. Apaštalo Baltramiejaus bažnyčios varpai (P-20). Jokių pakaitalų už juos parapija vėliau negavo.

Per I pasaul. karą vokiečiai paėmė du Vilkaviškio r. **Gražiškių** Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios (P-12, 34) varpus. Vieną paliko.

Į Rusiją išvežti trys **Grinkiškio** Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios (Radviliškio r.) varpai. Du reevakuoti ir atgauti 1922 m. (P-29).

Chodynkos sandėliuose Maskvoje saugotame 14-kos pūdų varpe po viršutine ornamento juosta įrašyta: *Sonus eorum in omnem terram exivit* (Jo skambesys sklinda visuose kraštuose). Žemiau: *Anno 1770. Ten dzwon wylany do Kościoła Grynkiszkiego staraniem W.[ielebnej] I.[chmości] X.[księdza] Ant. Gilwickiego P.[ana] G.[odnego]* (1770 metai. Šis varpas Grinkiškio bažnyčiai nulietas garbingojo pono Jo Malonybės kun. Ant. Gilvickio pastangomis). Varpo puošmenos – dvi ornamento iš lapų ir gėlių juostos bei šventojo figūra (A-496, 497).

Kitame Chodynkoje buvusiame Grinkiškio 8 p. varpe įrašyta: *Soli Deo gloria. Me fecit Andreas Dörling Regiomonti anno 1729* (Garbė tik Dievui. Mane padarė Andriejus Diorlingas Karaliaučiuje 1729 metais). Varpą puošia dvi ornamentų iš gėlių su lapais juostos bei Dievo Motinos su Jėzumi, šventųjų Petro ir Povilo figūros (A-496, 497). Trečiajame, dingusiame, varpe buvęs įrašas: *Da pacem Domine in diebus nostris Anno 1687* (Duok ramybę, Viešpatie, mūsų dienoms. 1687 metai).

Atrodo, keturi varpai išvežti iš **Gruzdžių** Švč. Trejybės bažnyčios (Šiaulių r., P-37), nes tiek jų buvo Chodynkoje (A-496, 497).

Tikrai žinoma, kad grįžo du varpai. Viename, 45 p. 25 sv. (728 kg) 1913 m. lietame varpe įrašyta: *Литъ въ городе Валдае Новг.[ородской] губ.[ернии] въ заводе Бр.[атьев] Усачевыхъ* (Lietas Novgorodo gubernijos Valdajaus mieste brolių Usačiovų gamykloje). Varpą puošia šv. Pranciškaus Asyžiečio paveikslas ir užrašas: *Šv. Franciscus Assisiensis 1913 m.* Pasak kun. Kazimiero Šablevičiaus anketos, varpą įtaisė Ig. Pauga iš Buvainių kaimo (vėliau kaimas priskirtas prie Rudiškių – Joniškio rajono – parapijos).

Neaiškaus svorio grįžusiame varpe yra toksai įrašas: *Storone K.[unigo] bil. (?) Longina Rekście Parlietas Warszuwo par A. Zwoliński 1890 M.* Šone iškilas antspaudas su įrašu: *Lał A. Zwoliński w Warszawie 1878 r.* [Liejo A. Zvolinskis Varšuvoje 1878 m.). Taigi tas pats meistras varpą pirmą kartą liejęs ir vėliau perliejęs (A-496, 497). Perliejimo priežastis nežinoma: arba varpas buvęs sugadintas, arba tik norėta pagerinti jo skambesį. Kun. L. Rekštys – anuometinis Gruzdžių klebonas; jo ir vikaro Juozo Skorupskio rūpesčiu 1910 m. pastatyta nauja mūrinė bažnyčia, kurią 1920 m. pašventino Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius.

Manoma, kad iš Rusijos grįžo ir trečiasis Gruzdžių varpas su įrašu: *Auka Augustino ir Elzbietos Malegiu 1913 Metus.* Kitas įrašas rusų kalba, tik lotynišku šriftu (nors raidės W lotynų abėcėlėje nėra): *Izdelie zawoda Br. Usaczowych w Waldaie Nowgor.[odskoj] Guber.[nii] 25 – 10* (Brolių

Usačiovų gamyklos Novgorodo gubernijos Valdajuje gaminys; skaičiai 25 – 10 reiškia varpo svorį: 25 p. 10 sv.; A-496, 497). Varpą puošia šv. Antano raižinys, augalinio ornamento juosta ir firmos gauti apdovanojimai – 10 medalių bei 2 kryžiai. Kaip matome, 1913 m. parapija Usačiovams buvo užsakiusi nulieti du varpus.

Ketvirtasis Gruzdzijų varpas (180 cm + 97 cm + 45 cm) buvo su 6 x 4 cm šuke apačioje (A-496, 497). Įrašai: aukščiau – *Deum laudo populum convoco defunctos ploro Tomasz Woytkiwsz fusa sum Mitau 1781 Den 20 July* (Dievą garbinu, žmones sušaukiu, mirusiuosius apraudu. Tomas Vaitkevičius nuliūdino Mintaujoje [Jelgavoje] 1781 m. liepos 20 d.); žemiau – *Fecitz Johann Maurer* (Padarė Johanas Maureris). Taigi T. Vaitkevičius varpą tik užsakė, o nuliejo J. Maureris.

Nežinoma, kiek išvežta **Gudžiūnų** Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios varpų (Kėdainių r., P-13, 29). Kaip pakaitalas 1924 m. gautas nežinia kada ir kur lietas, be jokių įrašų 16 kg varpas, į Rusiją išvežtas iš Gardino apskr. Dubnų cerkvės.

Rusijon išvežti trys dideli **Inturkės** stačiatikių cerkvės varpai (Molėtų r., P-20). Nė vienas varpas negrižo. Cerkvė 1920 m. gavo iš Vilniaus krašto atvežtą neaiškaus svorio ir be liejimo metų varpą su rusišku įrašu, kad varpas lietas Olovianišnikovo sūnų gamykloje Jaroslavlio mieste.

Nežinoma, kiek išvežta į Rusiją **Jiezno** Šv. Arkangelo Mykolo ir Jono Krikštytojo bažnyčios varpų (P-28). Negrįžo trys, 1917 m. buvę Dono srities Malčevskaja sloboda gyvenvietėje (dabar Rostovo sr. Milerovo r.).

Ant didoko (aukštis iki ąsos 68 cm) ir 40 pūdų (apie 655 kg) svėrusio varpo kaklo įrašas: *Laudo Deum, plebem voco, congrego clerum, defunctos ploro, pestem fugo, festa decoro* (Garbinu Dievą, liaudį šaukiu, suburiu dvasininkus, mirusiuosius apraudu, marą nugenu, šventes papuošiu). Toliau ištrauka iš Marijai skirto himno *Ave Regina coelorum* (Sveika, dangaus Karalienė): *O MARYA FLOS VIRGINUM VELUT ROSA VEL LILIUM FUNDE PRECES AD FILIUM PRO SALUTE FIDELIUM* (O, Marija, mergelių žiede, tarsi rožė ar lelija, perduok maldas Sūnui, kad išganytų tikinčiuosius). Žemiau – Pacų herbas Lelija, o kitoje varpo pusėje įrašas apie varpo aukotoją: *Ab illis.[trissimo] D[omi]NO Christoforo PAC cancellario M.[agistri] M.[agni] D.[ucis] L.[ithuania] Extracto Anno D[omi]ni MDCLXXVI* (Šviesiausiojo Pono, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo kanclerio Kristupo Paco parūpintas 1676 Viešpaties metais). Šv. Kristupu pavadintą varpą Vilniuje nuliejęs J. S. Delamarsas.

Beje, Kristupo Zigmanto Paco (1621–1684) lėšomis apie 1670 m. baigta statyti ne tik Jiezno bažnyčia, bet pastatyta Pažaislio bažnyčia ir vienuolynas.

Klebono Mykolo Masiulio užsakymu du varpus 1898 m. perliejęs Antonis Vlodkovskis. Viename varpe, svėrusiame 8 p. 16 sv. ir saugotame Malčevskaja sloboda, pakartotas senasis įrašas: *Ad maiorem Dei Gloriam Beatissimae Mariae Virgini honorem Erectum A.[nno] 1754* (Didesnei Dievo garbei, Švč. Mergelės Marijos šlovei padarytas 1754 m.). Pridėtas lietuviškas įrašas: *Perleta Kosztu Kunigo Masiulo ir parapionu*. Varpo liemenį puošė gamintojo firminis ženklas ir užrašas: *Fabryka A. Włodkowskiego w Węgrowie 1898 R.[ok]* (A. Vlodkovskio fabrikas Vengrove. 1898 m.).

Apie antrąjį ten pat buvusį A. Vlodkovskio perlietą varpą težinome, kad jis vadinosi Šv. Antanas ir svėrė 5 p. 29 sv. Kun. M. Masiulis (apie 1857–1906) Jiezne klebonavo 1894–1902 m.

Prelatas V. Vaičiulis 1944 m. kovo 1 d. Kultūros paminklų apsaugos įstaigai pranešė, kad visi Jiezno bažnyčios varpai išvežti į Vokietiją.

Po du varpus išvežta į Rusiją iš **Jonavos** (P-7) Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčios ir stačiatikių parapijos cerkvės.

Vienas pradingęs bažnyčios varpas svėręs 41 pūdą, kito svoris nežinomas. Vietoj jų kaip pakaitalas 1923 m. gauti du varpai, į Lietuvą parvežti 1920 m., o anksčiau priklausę kažkokioms stačiatikių cerkvėms. Pirmajame varpe trimis eilėmis išlietas ilgokas įrašas: *Благовествуй земле радость велию хвалите небеса Божію славу. Сей колоколь отлитъ въ знаменательный 1896 годъ свящ.[енного] коронованія императора Николая II и императрицы Александры Феодоровны. Литъ въ заводе потомственныхъ почетныхъ гражданъ П. И. Оловянишникова сыновей весу 17 пуд.[овъ] 18 фунт.[овъ]* (Skelbk žemei didijį džiaugsmą, aukštink, dangau, Dievo šlove. Šis varpas nulietas imperatoriaus Nikolajaus II ir imperatorienės Aleksandros Fiodorovnos šventojo vainikavimo atmintiniais 1896 metais. Lietas tikrai garbingų piliečių, P. I. Olovianišnikovo sūnų, gamykloje. Sveria 17 p. 18 sv.).

Kitame katalikų bažnyčios gautame varpe įrašyta: *Пожертвованъ Мартиномъ во имя пресвятой Богородицы а перелитъ прихожаниномъ Сиятельной Слижевскимъ въ 1141 году церкви 1856 года* (Martyno paaukotas vardan Švenčiausiosios Dievo Gimdytojos, o perlietas Šviesiausiosios parapijiečio Sliževskio 1141 bažnytinais [arba] 1856 metais). Matyt, Sliževskis buvęs Dievo Gimdytojos titulą turėjęs cerkvės parapijietis.

Abu Jonavos stačiatikių cerkvės varpai sugrižo ir atgauti 1923 m. gegužės 3 d. Vieno svoris 2 pūdai, kito 30 svarų. Abiejuose vienodi įrašai: *САМГІІН*, t. y. jie kažkada nulieti D. Samgino gamykloje Maskvoje.

Molėtų r. **Joniškio** Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčia 1926 m. gavo buvusį Varenavo bažnyčios (kadaisė Lydos apskr., dabar Baltarusija) Karaliaučiaus varpų liejiko G. B. Kinderio darbo varpą su įrašu: *SOLI DEO GLORIA ME FVDIT GEORGIVS BERNHARDVS KINDER REGIOMONTI ANNO 1738* (Garbė tik Dievui. Mane nuliejo Georgas Bernhardas Kinderis Karaliaučiuje 1738 metais). Varpas parvežtas iš Maskvos Kremliaus arsenalo saugyklos.

Per karą 1915 m. dėl gaisro nukentėję **Josvainių** Visų Šventųjų bažnyčios (Kėdainių r., P-13) varpai. Iš dalies susprogo P. Usačiovos gamykloje Valdajuje 1903 m. lietas 809 kg varpas ir 1634 m. kažkur lietas 400 kg varpas. Visiškai susprogo trečiasis vidutinio dydžio varpas.

Visi **Jurbarko** Švč. Trejybės bažnyčios (P-9) varpai sudegė per gaisrą 1940 m. liepos 7 d.

Rusijon išvežti ir negrižo trys **Južintų** Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios (Rokiškio r., P-31) varpai. Šventovė liko visai be varpų. Klebonas Juozas Melys 1923 m. kovo mėn. prašė Lietuvos valdžios duoti ką nors iš Centr. valstybės archyve esančio inventoriaus. Gautas 38 svarų varpas, anksčiau priklausęs Gardino apskr. Mikelevščiznos cerkvei.

Kabelių Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčios (Varėnos r.) trys varpai – Baltramiejus, Marija ir Juozapas – 1917 m. liepos mėn. buvo Saratovo gubernijoje, Saltykovkos gelež. stotyje. Išvežti jie iš Varėnos gelež. stoties ir bendrai svėrė apie 50 pūdų (P-46). Varpų įrašai (nors rašybos požiūriu gal ir ne visiškai tikslūs): 1) *Bartlomiejus Auka Kleopo Paze-ko iš Ašašniku*; 2) *Marija Sudėtų aukų Geg[osse] V.[erein] Bochumer J.(?) Bochum 1912*; 3) *B.[ochumer] V.[erein] G.[egosse] Bochum 1912 Juzupas Auka Antano Trainavičiaus iš Ašašnikų*. Įrašai rodo, kad du varpai 1912 m. lieti Bochumo mieste Vokietijoje, o du varpus aukoję Ašašnikų kaimo gyventojai. Kabelių bažnyčia pastatyta 1911 m., čia pervežus nugriautą medinę Ratnyčios bažnyčią.

Varpai negrižo, todėl parapija 1925 m. tris varpus nupirko iš Vilniaus kurijos. Už 675 zlotus (150 dolerių) nupirtas 10,5 p. 1860 m. lietas varpas anksčiau priklausė Pivašiūnų bažnyčiai (žr. p. 85).

Antrasis, apie 5 p., 1859 m. lietas varpas priklausęs Alovės bažnyčiai (žr. p. 39), o trečiasis, 4 pūdų, Kabelių pirktas varpas anksčiau buvo

Kazokiškių bažnyčios nuosavybė (žr. p. 61; pasak P-41, šis varpas sveria 88 kg, t. y. 5,5 p.).

Nukabinti ir išvežti visi trys *Kaišiadorių* Kristaus Atsimainymo bažnyčios, būsimosios katedros, varpai (P-11). Du iš jų buvo nulieti 1907 m. Olovianišnikovo sūnų gamykloje Jaroslavyje: 3 p. 8,5 sv. ir 2 p. 2,5 sv. Trečiasis, mažesnis varpas, vardu Sergejus, svėręs 25 svarus. Visi trys varpai įvertinti 199 rub. 25 kap. (105 rub. + 78 rub. + 16 rub. 25 kap.).

Klebonas A. Varnas 1923 m. vasario 17 d. kaip pakaitalą gavo 25 pūdų (400 kg) varpą su įrašu: *EGO MATHIAS a.[nno] 1867 CAUNAE opera officinae Fusoriae MINERVA Fidelesque ad DEUM voco ex aere in vitam evocatus nunc sonum cieo* (Aš Matas, 1867 m. pagamintas „Minervos“ dirbtuvėje Kaune. Patikimai prie Dievo šaukiu, iš debesų gyvenimui skambiu balsu kviečiu). Varpas kadaise lietas Varnių Šv. Aleksandro bažnyčiai.

1926 m. gautas dar vienas, 1925 m. parvežtas 248 kg varpas su rusišku įrašu kirilicos rašmenimis: *СИЙ КОЛОКОЛЬ ВОЗДВИГНУТЫ ВЪ ЦАРСВОВАНИЕ ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА ГОСУДАРЯ ИМПЕРАТОРА НИКОЛАЯ II ТРУДАМИ ЧЛЕНА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ДУМЫ М. К. ЕРМОЛАЕВА 1908 Г. ЛИТЬ ВЪ ГОРОДЕ ВАЛДАЕ ВЪ ЗАВОДЕ БР.[атьевъ] УСАЧЕВЫХЪ 1908 ГОДА ВЕСУ 15 ПУД.[овъ] ? ФУН.[товъ]* (Šis varpas iškeltas viešpataujant Jo Imperatoriškajai Didenybei Valdovui Imperatoriui Nikolajui II Valstybės Dūmos nario M. K. Jermolajevo pastangomis 1908 m. Lietas Valdajaus mieste brolių Usačiovų gamykloje 1908 metais. Sveria 15 pūdų ? svarų). G. Žalėno žiniomis, varpo fundatorius Rusijos III Dūmos narys M. Jermolajevas buvo iš bepopių sentikių, tad ir varpas kadaise turėjęs priklausyti kokiam nors sentikių cerkvei. Varpas tebekabo Kaišiadorių katedroje.

Statomos *Kalesninkų* (Šalčininkų r., P-33, 49) Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčios klebonas Mykolas Rudzis 1918 m. sausio 3 d. pranešė Vilniaus vyskupijos valdytojui K. Michalkevičiui, kad vokiečiai 1917 m. gruodžio 18 d. paėmė du varpus – 16 pūdų ir 32 svarų. Jokio raštelio žandarai nedavė. Pasak kun. Stanislovo Voronovičiaus 1942 m. informacijos, bažnyčia turėjo paprastą, be jokių įrašų, iš seno Valkininkų bažnyčios varpo 1910 m. perdarytą ir Kalesninkams padovanotą varpą.

Vokiečiai per I pasaul. karą paėmė vieną varpą iš medinės varpinės, buvusios kapinėse prie *Kalnujų* Šv. Viktoro bažnyčios (Raseinių r., P-30).

Į Rusiją išvežti ir negražinti *Kalvių* Šv. Antano Paduviečio bažnyčios (Prienuų r., P-49) vario varpai. Deja, nežinoma, kiek jų pradingo.

Keturi varpai į Rusiją išvežti iš **Kamajų** Šv. Kazimiero bažnyčios (Rokiškio r., P-31). Sugrižo didelis, saugotas Maskvoje, kariuomenės pašiūrėse Chodynkoje (A-496, 497), – 32 pūdų – su dviem įrašais: 1) *In honorem Immacul.[atae] Concept.[ionis] B.[eatae] V.[irginis] M.[ariae]. Sump.[tibus] corr.[atis]. Clama ne cesses ISA = 28* (Nekaltai Pradėtosios Švč. Mergelės Marijos garbei. Lėšos rinktinės. Šaukia be paliovos [...?]); 2) *Fecit Heinr.[ich] Eernst Beggrow Riga 1805* (Padarė Heinrichas Ernstas Begrovas Rygoje 1805 m.). Pasak klebono J. Kriščiūno 1942 m. anketos, varpą vietoje liejo 1714 m. iš Nesvyžiaus (Baltarusija, Minsko sr.) atvykęs meistras Ambrozijus Potthuno. Svėręs varpas 25 „kamienius“ (akmenis) 18 svarų, t. y. apie 380 kg. Tačiau varpas 1804 m. perskilo ir teko jį Rygoje perlieti; svoris padidėjo maždaug 130 kg. Varpą puošia plati barokinio ornamento juosta ir Dievo Motinos figūra.

Du negrižę Kamajų varpai buvę Riazanės–Uralo geležinkelio prekių stotyje Maskvoje (A-505). Vienas turėjo įrašą: *R.[ok] 1841 P.[arafia] K.[omai] X.[ksiądz] I. M.[acewicz]* (1841 m. Kamajų parapija. Kun. I. Macevičius). Su panašiu įrašu buvo ir antras varpas: *X.[ksiądz] I. Macewicz P.[arafia] K.[omai] R.[ok] 1855*. Kur varpai nulieti, neaišku.

Priminsime, kad I pasaul. karo metais tikros bažnyčios Kamajuose nebuvo. Supuvusi medinė bažnyčia 1897 m. nugriauta ir pastatyta laikina pastogė. Naujos bažnyčios pamatai pašventinti 1909 m., o pati bažnyčia konsekruota 1922 m.

1915 m. liepos 13 d. rusų valdžia paėmė **Kapčiamiesčio** RK Dievo Apvaizdos bažnyčios (Lazdijų r., P-18) tris varpus: 6 p. 5 sv., 2 p. 10 sv. ir 12 sv. Pirmasis varpas, buvęs kariuomenės sandėliuose Chodynkoje (A-496, 497), sugrižo. Jo įrašas: *Campana nom.[inis] Josephus ad eccl.[esia]e] paroch.[ialis] Kopcioviensem Fundatio Ignatij Ablamowicz coll.[atitius] An.[no] D[omi]ni 1851 Hutta Sztabin* (Kapčiamiesčio parapijos bažnyčios varpas, vardu Juozapas. Ignoto Ablamavičiaus surinkta auka. 1851 Viešpaties metai. Štabino liejykla).

Antrajame varpe buvo įrašyta: *A. Zwoliński 1878 r. Warszawie R. 1891* (A. Zvolinskis 1878 m. Varšuvoje. 1891 m.). Kitaip tariant, A. Zvolinskis varpą Varšuvoje 1878 m. nuliejęs, o 1891 m. jį perliejęs. Trečiasis 12 svarų signorėlis buvęs be jokio įrašo.

Išvežti į Rusiją ir negrižo Panevėžio r. **Karsakiškio** Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčios du vario varpai (P-25). Parapija 1931 m. įsigijo du plieno varpus, liedintus Bochumo įmonėje Vokietijoje. Viename varpe įrašyta: *Šv. Pana Marija globok Karsakiškio bažnyčia ir parapija Vincas ir To-*

mas Morkunai. Varpą paaukėjo V. ir. T. Morkūnai. Įrašas kitame varpe: *Šv. Juozapas Karsakiškio parap.* – varpo vardas Šv. Juozapas.

Į Rusiją kažkiek išvežta **Kartenos** Švč. Mergelės Marijos Apreiškimo bažnyčios (Kretingos r.) varpų; jie negrįžo. Vokiečiai per I pasaul. karą dar paėmė apie 600 kg svėrusį nežinia kur lietą varpą (P-16).

Kauno tvirtovės komendanto įsakymu nukabinti ir išvežti daugelio **Kauno** miesto šventovių varpai. Gaila, kad žinios apie kai kuriuos iš jų ne visai patikimos: abejotinas svoris, nežinoma įrašų kalba ir kt.

Negalime tiksliai pasakyti, kokie išvežti Šv. Petro ir Povilo bazilikos varpai. Pasak šaltinio P-48, paimti 160 ir 80 pūdų svėrę varpai. Tačiau Maskvos Kremliaus arsenale buvę dar trys Kauno katedros varpai. Vienas, 153 p. 35 sv., 1896 m. nulietas P. Usačiovos gamykloje Valdajuje. Kitas varpas svėrė 77 pūdus ir turėjo įrašą: *In omnem terram exivit sonus eorum. Haec campana est in honorem S.[ancti] Francisci Xaveri in officina S. Czerniewicz A.[nno] D.[omini] 1912 Pustelnik prope Varsoviam* (Visuose kraštuose sklinda jo skambesys. Šis varpas yra Šv. Pranciškaus Ksavero garbei. S. Černevičiaus dirbtuvė. 1912 Viešpaties metai. Pustelnikas netoli Varšuvos). Trečiasis Kremliaus arsenale saugotas varpas svėręs 33 pūdus. Jo įrašas: *Soli Deo gloria. In honorem S.[anctis] Joannis Nepomuceni. Me fecit S. Czerniewicz A.[nno] D.[omini] 1912. Pustelnik prope Varsoviam* (Garbė tik Dievui. Šv. Jono Nepomuko šlovei. Mane padarė S. Černevičius 1912 Viešpaties metais. H. Pustelnikas netoli Varšuvos). Visi trys varpai iš Maskvos Kremliaus arsenalo sugrįžo į katedrą.

Kai kurie išvežti varpai į Kauną sugrįžo 1921 m. spalio mėnesį. Apie tai Kauno kurijai spalio 7 d. pranešė Užsienio reikalų ministerijos Ypatingojo skyriaus vedėjas. Tarp kitų varpų buvo vienas apie 8 pūdų nežinomos Kauno bažnyčios varpas.

Iš karmelitų Šv. Kryžiaus bažnyčios išvežti P. Usačiovos įmonėje Valdajuje 1884 m. lieti du varpai (P-48). Jie irgi saugoti Kremliaus arsenale Maskvoje. Vienas varpas, 46 p. 37 sv., įgytas brolių Cezario ir Tomo Ubianskių lėšomis. Kitas sveria 27 p. 3 sv. Varpai į Kauną pargabenti 1921 m. spalio mėn., 1922 m. vasario 6 d. atsiimti ir vasario 15 d. įkelti į senąją vietą.

Po du varpus dar išvežta (P-48): iš šaritiečių Šv. Gertrūdos bažnyčios – neva apie 4 ir apie 3 pūdų; iš buv. gimnazijos Švč. Sakramento bažnyčios – apie 150 ir apie 100 pūdų; iš Švč. Trejybės parapinės bažnyčios – apie 40 ir apie 20 pūdų svorio.

Švč. Trejybės bažnyčios varpai buvę Maskvos Kremliaus arsenale. Vienas, regis, didesnis, kažkada nulietas Valdajuje. Antrasis, apie 20 p.,

1921 m. spalį sugrįžo; varpo įrašas: *Sit Nomen Domini Benedictum. Me fecit Andreas Dorling Regiomonti A[nn]o 1732* (Tebūnie palaimintas Viešpaties vardas. Mane padarė Andriejus Diorlingas Karaliaučiuje 1732 m.). Pagal bažnyčios klebono prelado P. Januševičiaus įgaliojimą 1922 m. kovo 18 d. atsiimti 4 varpai. Paaiškėjo, kad vienas su užrašu geltonais dažais *10 pūdų* ir lietas 1813 m., anksčiau priklausęs Šaukoto bažnyčiai (Radviliškio r.). Kitas varpas, apie 20 p., lietas 1669 m., kadaise priklausęs Alytaus Šv. Liudviko bažnyčiai (buv. Vasiliškių b. varpas). Abu varpai gražinti toms bažnyčioms.

Maskvos Kremliuje 1916 m. spalio mėn. buvo ir abu Šv. Gertrūdos bažnyčios varpai: 1) 3 p. 12 sv. su įrašu: *H 16 Aprila Anno 1751 IK (?)* – varpas kažkur nulietas 1751 m. balandžio 16 d.; 2) 2 p. 32 sv. varpo įrašas: *Soli Deo gloria J. A. Bellmann Anno 1798* (Garbė tik Dievui. J. A. Belmanas. 1798 metai). J. A. Belmanas – Karaliaučiaus varpų liejikas.

1915 m. rusų paimti trys vienuolių benediktinių Šv. Mikalojaus bažnyčios varpai tokiais vardais: *Benedictus* – apie 10 pūdų; *Maurus* – apie 5 p. (ar 6 p. 2 sv.?). *Placidus* – apie 4 p. (P-48). Du iš jų bent 1916 m. spalio mėn. buvę Maskvos Kremliaus arsenale. Didžiausias su neįskaitomais liejimo vietos ir metų įrašais bei mažiausias, atrodo, pradingo. Vidutino dydžio grįžusį Valdajuje lieta varpą bažnyčia atsiėmė 1922 m. sausio 23 d.

Žemaičių dvasinės seminarijos Šv. Jurgio bažnyčia neteko dviejų varpų. Jiedu irgi atsidūrė Maskvos Kremliaus arsenale. 46 pūdų varpe įrašyta: *Immaculata Conceptio B.[eate] V.[irginis] M.[ariae]. Laudo Deum. Populum voco. Congrego clerum. Defunctos ploro. Fulmina fugo. Festa decoro. Fecit A. Włodkowski in Wengrow. Haec Campana Refecta sumptibus Seminarii Samogitiensis. An.[no] 1876* (Švč. Mergelės Marijos nekaltas prasidejimas. Garbinu Dievą. Žmones šaukiu. Suburiu dvasininkus. Mirusių apraudu. Žaibus tramdau. Šventes papuošiu. Nuliejo A. Vlodkovskis Vengrove. Šis varpas pagamintas Žemaičių kunigų seminarijos lėšomis. 1876 m.). Nežinomo svorio antrajame varpe įrašyta: *Gloria in excelsis Deo. Me fecit Andreas Dörling Regiomonti Anno 1734* (Garbė Dievui aukštybėse. Mane padarė Andriejus Diorlingas Karaliaučiuje 1734 metais).

Iš Rusijos grįžo penki Pažaislio Švč. Mergelės Apsilankymo bažnyčios varpai. Keturi iš jų saugoti Kremliaus arsenale Maskvoje: 1) 66 p. 32 sv., lietas J. de Lamaršo (vėliau Delamarso) 1676 m. ir, atrodo, 1895 m. perlietas; 2) nežinomo svorio, bet mažesnis, lietas irgi 1676 m. to paties meistro, su vienuolyno steigėjo K. Z. Paco herbu; 3) 9 p. 5 sv.; 4) dar mažesnis.

Pažaislio bažnyčios rektorius kun. V. Dargis visus varpus atsiėmė iš aikštės prie Karo muziejaus.

Tame pačiame Kremliaus arsenale buvo ir Šančių Šv. Kryžiaus Išaukštinimo bažnyčios 5 p. 22 sv. varpas. Tolesnis jo likimas nežinomas. Tačiau vėliau bažnyčiai varpų reikėjo. Šančių klebonas T. Benediktavičius 1923 m. sausio 18 d. Centr. valstybės archyvui rašė, kad priimti varpą, buvusį kažkurioje Okupuotos Lietuvos bažnyčioje, negali, nes „kaip Okupuota Lietuva grįš prie mūsų, tada jie atsiims varpą“. Bažnyčia gavo du iš Rusijos parvežtus varpus: 10 p. 7 sv., lietą brolių Samginų Maskvoje, ir mažesnią, lietą Jaroslavlyje.

Pasak šaltinio P-10, 1915 m. išvežti trys Karmėlavos Šv. Onos bažnyčios varpai: 19 p. 15 sv., 7,5 p. ir 6 p. 10 sv. Sugrįžo didžiausias, saugotas Maskvos Kremliaus arsenale. Varpo viršutinėje dalyje įrašyta: *Fundator Tadeusz Kulwicz. Huius campanae Nomen Mattheus – Ecclesiae Parochialis Karmialoviensis. Anno Domini 1897 confect* (Aukojo Tadas Kulvietis. Šio varpo vardas Motiejus – Karmėlavos parapijos bažnyčia. Pagamintas 1897 Viešpaties metais). Varpo apatinėje dalyje yra rusiškas įrašas lotynišku šriftu apie P. Usačiovos gamyklą Valdajuje.

Remiantis kitomis žiniomis, tame pačiame arsenale buvę dar du Karmėlavos varpai. Įrašas 16 p. varpe: *Me fecit [neįskaitoma] Regiomonti 1793 Ten dzwon Ignacy Purzycki Kazał Robić*. Atseit, varpą Ignoto Purickio užsakymu 1793 m. nuliejęs kažkoks meistras Karaliaučiuje. Antrasis 2 p. 18 sv. varpas su įrašu: *Gloria in excelsis Deo Me fecit W. A. Leberecht Anno 1782* (Garbė Dievui aukštybėse. Mane padarė V. A. Leberechtas 1782 metais). Kur dirbęs V. A. Leberechtas, nežinome. Išėitų, kad buvo išvežti net penki Karmėlavos bažnyčios varpai, o sugrįžo tik vienas.

Kauno evangelikų liuteronų bažnyčios trys varpai irgi buvo Kremliaus arsenale: 18 pūdų, nežinia kada ir kur lietas, bei du nežinomo svorio varpai – vienas, lietas brolių Samginų Maskvoje, kitas, 1891 m. A. Zvolinskio lietas Varšuvoje. Bažnyčia 1922 m. gavo iš Rusijos parvežtą 8 pūdų varpą.

Iš stačiatikių Šv. Nikolajaus soboro išvežtas 20 pūdų varpas. Vėliau Šv. Arkangelo Mykolo Įgulos bažnyčia prašiusi 80 pūdų 1618 m. Dancige lieto varpo ir 54 p. 36 sv. buv. Semeliškių cerkvės varpo. Tačiau jų negavo. Bažnyčia 1922–1923 m. įgijo tris iš Rusijos grįžusius varpus: 1) 75 p. 1 sv., buvusį Kauno Voskresenijos (Prisikėlimo) cerkvėje; 2) 41 p. 5 sv., buv. Kauno Šv. Andriejaus cerkvėje; 3) 19 p. 24 sv. varpą.

Į Rusiją 1915 m. išgabenti penki Kauno Dono cerkvės varpai: apie 280 pūdų, apie 160 p., apie 13 p., apie 7 p. ir apie 5 pūdų.

Trys varpai išvežti iš sentikių cerkvės ant Žaliojo kalno: 17 p. 16 sv., 8 p. 19 sv. ir 4 p. 7 sv. Varpai sugrižo. Sentikių parapijos komitetas 1921 m. spalio mėn. prašė Užsienio reikalų ministerijos Ypatingojo skyriaus juos atiduoti. Ar prašymas buvo patenkintas, neaišku, nes prašyme nežinia kieno ranka užrašyta rezoliucija: *Bylon*.

Buv. Aukštutinės Fredos cerkvės 6 p. 38 sv. varpą 1923 m. liepos 30 d. gavo Klaipėdos evangelikų reformatų presbiterija (bažnyčios komitetas).

Vilijampolės Šv. Juozapo bažnyčiai duotas nedidelis iš Rusijos parvežtas varpelis paskui gražintas tikriesiems šeiminkams – Vidiškių bažnyčios parapijiečiams (Ukmergės r.).

Buvo įrengiama Šv. Kazimiero bažnytėlė Aleksote. Kun. J. Vyšniauskas 1921 m. spalio 14 d. prašė nors ir nedidelio varpo. Klebonas Valaitis 1926 m. spalio 6 d. iš VII forto paėmė sudaužytą 7 pūdų varpą, anksčiau priklausiusį Krakų bažnyčiai. Mat Krakų klebonas to varpo balandžio 21 d. buvo atsisakęs.

Būsimosios Kristaus Prisikėlimo bažnyčios vietoje 1923 m. rugsėjo 23 d. pašventinta koplyčia. Žaliojo kalno bažnyčios komitetas rugsėjo 20 d. buvo prašęs Švietimo ministerijos 1814 m. J. Hartmano Varniuose lieto varpo (žr. p. 127). Sumokėjęs 77 Lt 51 ct, kun. P. Vaitiekūnas tą 13 pūdų varpą gavo rugsėjo 21 d. Atskirai paimta 28 svarų varpo šerdis.

Iš Kauno rotušės laikrodžio varpinės nukabinti du varpai, Johano Christiano Kopino 1775 m. lieti Karaliaučiuje. Rotušė 1922 m. lapkričio mėn. gavo 27 p. 35 sv. varpą su įrašu: *Сооружень въ 1909 году братствомъ Потуринской Петропавловской церкви* (Varpą 1909 metais padirbdino Poturino Šv. Petro ir Povilo cerkvės brolija). Poturinas (lenk. *Poturzyn* – Potužinas) – kaimas Lenkijoje, Tomašovo apskrityje Liublino krašte, kur buvo unitų Šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Varpas įkeltas į rotušės bokštą.

Valstybės teatras gavo 9 p. 15 sv. 1846 m. J. Petersilgės Varšuvoje lieta varpą, 1915 m. paimtą iš Veisiejų (Lasevičių) dvaro laikrodžio, ir 6 sv. varpelį, kadaise priklausiusį Gardino apskr. Mikelevščiznos cerkvei.

Iš Dūkšto gelež. stoties 1915 m. rugpjūčio 18 d. išvežti du **Kazitiškio** Šv. Stanislovo Kankinio bažnyčios varpai (P-10) – 76 p. 22 sv. ir 53 p. 32 sv. su vienodais įrašais: *Geg.[osse] V.[erfertiger?] Bochumer Verein J. (?) Bochum 1909*, t. y. abu varpai 1909 m. nulieti Vokietijoje, Bochumo draugijos įmonėje. Varpai atsidūrė Samaros gub. Obšarovkos gelež. stotyje.

Nežinoma, kiek išvežta **Kazliškio** Švč. Mergelės Marijos Globos bažnyčios (Rokiškio r., P-31) varpų. Kaip pakaitalas gautas varpas, anksčiau buvęs Kauno tvirtovės lagerių cerkvėje. Varpe įrašyta: *Лагерной церкви*

28 пехотной дивизии Кр.[епости] Ковна (Kauno tvirtovės 28 pėstininkų divizijos lagerių cerkvės). Tik varpo svoris neaiškus: vienur sakoma, kad 15 pūdų, o kun. N. Nako 1923 m. vasario 21 d. pasirašytame raštelyje – vos 8 pūdai.

Neaišku, kiek išvežta **Kazlų Rūdos** Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios varpų (P-12). Kaip pakaitalas vėliau gautas vienas varpas (vidaus skersmuo 63 cm, aukštis su karūna 56 cm). Įrašai varpe: *Прибегаемъ Владыице подь твою Милость. 1 октября 1894 г. открытъ Теолинскій монастырь. Заводъ А. Влодковскаго Венгровскъ* (Šaukiamės, Viešpate, tavo malonės. 1894 m. spalio 1 d. atidarytas Gelvonų vienuolynas. A. Vlodkovskio gamykla Vengrove). Varpą puošia Mergelės Marijos paveikslas. Taigi varpas anksčiau priklausęs Gelvonų stačiatikių vienuolynui, įsteigtam vietoj rusų valdžios uždaryto katalikų pranciškonų vienuolyno.

Pasak P-41, Rusijoje atsidūrė trys **Kazokiškių** Švč. Mergelės Marijos Nugalėtojos bažnyčios (Elektrėnų savivaldybė) varpai: du S. Englišo lieti Varšuvoje ir vienas lietas Bochume, Vokietijoje. Didžiausias, 76 p. 22 sv., 1909 m. nulietas Bochume ir grįžęs, 1917 m. buvo Samaroje. Įrašas: *Geg. [osse] V.[erfertiger?] Bochumer Verein J. (?) Bochum 1909* (Nuliejo Bochumo draugijos gamintojai [?]. Bochumas, 1909 m.).

Tačiau G. Žalėnas savo knygoje pateikia kitokią informaciją: iš Kazokiškių išvežti trys S. Englišo lieti varpai. Jie buvę Maskvos Kremliaus arsenale. Vėliau pasisavinti lenkų ir 1924 m. išdalinti okupuoto Vilniaus krašto bažnyčioms: du didesnieji atiduoti Marcinkonims, mažesnysis Kabeliams. Visuose varpuose išlietas vienodas įrašas: *S. ENGLISZ W WARSZAWIE* (S. Englišas Varšuvoje). Ant didžiausio Kremliaus arsenalo varpo, sveriančio 256 kg, liemens yra šv. Jono Nepomuko reljefas, vidutinio (128 kg) – šv. Jurgio, o mažiausio (88 kg) – šv. Juozapo reljefas. Tad arba į Rusiją išvežti net keturi Kazokiškių bažnyčios varpai, arba 1909 m. lietą varpą parapija gavusi kaip pakaitalą.

Kelių skirtingų **Kėdainių** šventyklų varpai saugoti Maskvos Chodynkoje. Vieno čia buvusio katalikų Šv. Jurgio bažnyčios varpo (270 cm + 148 cm + 64 cm) viršuje išlieta: *Ad gloriam Dei maiorem Dirigue (?) Georgy honorem Anno 1649* (Didesnei Dievo garbei ir [...?] Jurgio šlovei. 1649 metai). Žemiau įrašai iš abiejų pusių: vienoje – *Fudit me Nicolaus Schmidichen* (Mane nuliejo Mikalojus Šmidichenas), kitoje – *Cooperante pia elecmosinerorum caiodunensis dextera claugo refusa regiomonti anno 1649 die 27 april* (Sudėtinė auka, už kėdainiečių surinktas lėšas sumaniai [...?] nulietas Karaliaučiuje 1649 metų balandžio 27 dieną). Varpą puošė dvigubas

ornamentas su angelėliais bei slibiną smeigiančio šv. Jurgio paveikslas (A-496, 497).

Mįslingi įrašai kitame, šiek tiek senesniame Šv. Jurgio bažnyčios varpe. Vienas: *Ten dzwon zrobiony do cerkwi FS Przeczystej przez Sla – paro Bogu ku chwale* (Šį varpą Skaisčiausiosios [...] cerkvei Dievo garbei padarė Sla – paras (?). Antrą įrašą suprasti dar sunkiau: *Mozyrsego – a za Stara[nie] v oica n (10) wetnych pp.[panów] Mieszczan Miasta I. K M.* Įrašas varpo apačioje pasako jo meistrą ir liejimo metus: *Jacob Kenig 1637*. Atrodo, kad Mozyriaus miesto (Baltarusija, Gomelio sritis) cerkvei už miestelėnų lėšas Jakobo Kenigo 1637 m. (ar 1632 m.?) nulietas varpas vėliau atiteko Kėdainių bažnyčiai (A-496, 497). Varpas sugrižo ir tebėra Kėdainiuose.

Išvežtas katalikų Šv. Juozapo bažnyčios 17 pūdų varpas su įrašu: *Ad M.[agni] D.[omini] S.[ancti] Bea.[tae] V.[irginis] M.[ariae] honorem haec campana fusa ad ecclesiam Keidanensem Anno Domini 1684 Johannes Delamars me fecit* (Didžiojo Šventojo Viešpaties, Švč. Mergelės Marijos garbei šis varpas Kėdainių bažnyčiai nulietas 1684 Viešpaties metais. Mane padarė Jonas Delamarsas). Kitas 1300 rublių įvertintas Šv. Juozapo bažnyčios varpas buvo Chodynkoje (A-496, 497). Jo įrašo pirmoji dalis nei šiočia, nei tokia – nežinia kaip susijusi su Dievu ir jo įstatymais bei Norbertu Janiševskiu: *v Bog y zakon ig Norbert Janyszewsky*. Įrašo antroji dalis: *Me fudit Iohan Iacob Dornmann in Koenigsberg Anno MDCCXXIII* (Mane nuliejo Johanas Jakobas Dornmanas Karaliaučiuje 1724 metais). Ar tik nebus J. J. Dornmanas perliejęs kažkokį senesnę varpą ir palikęs dalį jame buvusio įrašo? Beje, šis varpas kitur priskirtas Krakių bažnyčiai. Vėliau parapija nusipirko A. Lavrovo Gatčinos gamykloje 1895 m. lietą 18 p. 20,5 sv. varpą (P-13). Vienas varpas Šv. Juozapo bažnyčios varpinėje iškastas 1976 m. (KPC f. 16, ap. 1, b. 70).

Chodynkoje saugoto Kėdainių evangelikų reformatų filijinės bažnyčios varpo viršuje ties ąsa išlietas vokiškas įrašas, tik įtartinas jo, nurašyto į registracijos korteles, tikslumas: *Psalm 95. Komt Last uns Aubeten und Knien und niederfallen vor dem Hern der uns gemacht hat. Georg Wilhelm von Perbrandt Hauptmann Iohann Donapastor Willuniensis, Ernst Schleswich Kirchen Vorsteher* (95 psalmė [pagal hebrajų numeraciją]. Ateikite, linksmai šlovinkim Viešpatį. Šaukim iš džiaugsmo, nes jis mūs tvirtovė [pagal 1973 m. išleistą Psalmyną]. Georgas Vilhelmas fon Perbrantas, Vilainių kunigas Hauptmanas Johanas, bažnyčios klebonas Ernstas Šlesvichas). Bažnyčiai varpą greičiausiai paaukoję šie trys vyrai (A-497).

Kitas evangelikų reformatų bažnyčios varpas, Michaelio Dornmano 1644 m. lietas Karaliaučiuje, nuvežtas į Mcensko miestą Oriolo gubernijoje (A-507).

Chodynkoje buvusio Kėdainių evangelikų liuteronų varpo įrašuose atsispindi jo istorija. Vienas įrašas skelbia: *Post acceptam vero senssuram impensis domini Sigismundi Klausen S. R. M. P. Capitanes transfusa anno 1697* (Gautas iš pono Sigizmundo Klauzeno, [...] kapitono, ir pakabintas, 1697 m. perliejus). Antrasis įrašas papildo: *Tuba Christi sum vocans gregem in ecclesiae Lutherana Caiodunensi donum ecclesiae Vilnensis convocat omnes eiusdem confessionis Augustanae inveriate anno D[omi]ni 1640* (Kėdainių liuteronų bažnyčioje į būrį kvietęs Kristaus trimitas, Vilniaus bažnyčios dovana, tebešaukia visus tokio paties tikėjimo [žmones]. Padarytas Augustave 1640 Viešpaties metais). Taigi 1640 m. lietą, galbūt jau apgedusį varpą Vilniaus liuteronų bažnyčia padovanojusi tikėjimo broliams Kėdainiuose, o šie varpą perlieję ir pakabinę savo šventovėje (A-496, 497).

Iš Kėdainių stačiatikių cerkvės išvežti ir į Lietuvą atgal pargabenti keturi varpai. Vienas, 18 p. 20,5 sv., parduotas Šv. Juozapo bažnyčiai. Kiti trys varpai: 1) didysis su įrašu: *Отлить Гатчинскимъ заводомъ А. С. Лаврова 1896 г[одъ]. Вѣсъ 53 пуда* (Nulietas A. S. Lavrovo gamykloje Gatčinoje. 1896 m. Sveria 53 pūdus); 2) antrojo varpo įrašas: *Отлить въ в городе Москве на заводе Димитрія Самгина вѣсъ 11 пуд[овъ]* (Nulietas Maskvoje, Dimitrijaus Samgino gamykloje. Sveria 11 pūdų); 3) trečiasis varpas svėrė 9 p. 31,5 sv. Varpai parvežti prie Karo muziejaus Kaune ir gen. Vl. Nagevičius juos atidavė Kėdainių cerkvei (P-13).

Pasak kun. Zenono Baužio 1942 m. liepos 16 d. pildytos anketos (P-35), per I pasaul. karą į Rusiją išvežti ir negrižo trys **Kernavės** Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Danguų bažnyčios varpai. Jų vietoje vėliau gautas apie 50 kg varpas su rusiškais įrašais, anksčiau priklausęs kažkuriai cerkvei. Kaip rašoma Jūros Marijos Baužytės knygoje „Šviesa iš toli“, dėdė kun. Z. Baužys 1946 m. vasarį buvo enkavedistų suimtas ir 1947 m. mirė tolimate Kolymos krašte.

Per I pasaul. karą vokiečiai paėmė **Ketūnų** jėzuitų koplyčios (Mažeikių r., P-19) du didesnius varpus.

1941 m. birželio 28 d. sudegė **Kiauklių** Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir varpinė (Širvintų r., P-35). Apie 61 kg varpas iškrito iš varpinės ir skilo.

Kybartų parapijos komitetas 1923 m. vasario 1 d. prašė Vidaus reikalų ministerijos Tikybų departamento bent vieno iš Rusijos parvežto varpo.

„... Kybartų bažnyčia stovi prie pat Prūsų sienos, pirmoje Lietuvos stotyje, kur daug svetimšalių keliauja, kur tuojaus keliaujantiems puola į akis mūsų bažnyčia, kur tuojaus gali praversti palyginimą tarp Vokietijos ir Lietuvos, kad Eitkūnuose graži bažnyčia ir varpai – o mūsų menka apšiupėjusi ir be varpų...“

Departamentas tarpininkavo Centr. valstybės archyve (P-45). Dieviškojo Išganytojo bažnyčia gavo A. Zvolinskio f-ke Varšuvoje lieta 6 pūdų varpą su įrašu: *Jan Łojko ten dzwon ofiarował do kościoła w Mikielowszczyźnie. R. 1877. Na chwałę Twoją Miłosciwy Panie niech brzmi ten dzwonek póki świat stanie* (Šį varpą Mikelevščiznos bažnyčiai paaukojo Janas Lojka. 1877 m. Tavo garbei, Mielaširdingasis Viešpatie, teskamba šis varpelis, pakol bus pasaulis). Mikelevščizna – kaimas buv. Gardino apskr., o dabar Lenkijos Sokulkos apskr. Kybartų bažnyčia dabar vadinasi Eucharistinio Išganytojo vardu.

1915 m. rugpjūčio 3 d. Semeliškių uriadnikas Ivanas Leonovičius klebono Kajetono Čepano akivaizdoje nukabino *Kietaviškių* Švč. Trejybės bažnyčios (Elektrėnų savivaldybė, P-41) varpus: 11 p. 30 sv., 6 p. 24 sv. bei 27 svarų signorėlį.

Vokiečiai per I pasaul. karą paėmė *Klovainių* Švč. Trejybės bažnyčios (Pakruojo r., P-21) du varpus.

Kontaučių Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčios (Plungės r., P-27) du mažesnius varpus 1918 m. vasario 6 d. išsivežė vokiečiai. Didysis 36 p. 11 sv. varpas, 1878 m. nulietas Valdajuje, pasiliko.

Iš Kėdainių filijos – *Krakių* Šv. Mato (pasak P-13, o pasak B. Kviklio – Šv. Apaštalo Motiejaus) bažnyčios paimti penki varpai. Chodynkos sandėliuose Maskvoje atsidūrė keturi (P-13). Didysis, 30 pūdų varpas su trimis ornamentų juostomis ir trigubu įrašu (A-496, 497). Vienas jų išlietas aplink varpą: *Laudo Deum verum, populum voco, congreco clerum, defunctos ploro, fugo fulmina, festa decoro* (Garbinu tikrąjį Dievą, sukviečiu žmones, suburiu dvasininkus, apraudu mirusiuosius, nukreipiu žaibus, papuošiu šventes). Kiti du įrašai iš šonų: viename – *Existo sumptibus cuiusdam Christi fidelis cura parochi Sac.[erdos] J. Widmantas. Vengroviae me fecit J. Dorożyński An.[no] 1908* (Lėšų šiam daiktui skirti pasirūpino Kristaus tarnas klebonas kun. J. Vidmantas. Mane padarė J. Dorožinskis Vengrove 1908 m.); kitame – *Sancta Francisca ora pro nobis* (Šv. Pranciškau, melskis už mus).

Antrojo Chodynkoje registruoto Krakių varpo įrašai: viršuje – X.[ksiądz] *Mykołay Andreyewski* (Kun. Mikalojus Andrejauskas), žemiau –

Gloria in excelsis Deo Me fudit Johan Jacob Dornmann Regiomonti Anno 1747 (Garbė Dievui aukštybėse. Mane nuliejo Johanas Jokūbas Dornmanas Karaliaučiuje 1747 metais). Varpą puošė dvi ornamentų juostos ir cherubinių ratelis. Svoris nežinomas (A-496, 497).

Trečiojo varpo viršutinėje dalyje įrašyta: *Ego sumas clamantis parete viam Domi[ni] A.[nno] D.[omini] 1889 Waldaj* (Esu garsiai šaukiantis paklusti Viešpaties tvarkai. 1889 Viešpaties metai. Valdajus). Žemiau buvo kitas įrašas taip pat lotynišku šriftu, kad varpas nulietas P. I. Usačiovos gamykloje Novgorodo gub. Valdajaus mieste (A-496). Šio varpo svoris taip pat nežinomas.

Įrašas mažiausiame, sužalotame Krakių varpe: *Haec Campana fusa est ad Maiorem Dei T:[ertius] O:[rdo] M:[ariani] gloriam gratia et impensa Benefactorum Ecclesiae Crocoviensis. In cimbali benesonantibus laudate Deum. Anno Domini 1705* (Šis varpas Didžiajam Dievui yra nulietas Trečiojo marijonų ordino garbei su Krakių bažnyčios geradarių pagalba ir rūpesčiu. Gražiai skambindami kankliais garbinkite Dievą. 1705 Viešpaties metai). Varpas – 7 pūdai, o liejimo vieta nežinoma (A-496, 497).

Reevakuoti du varpai. 1922 m. atgautas 30 p. varpas. Sudaužyto 7 p. varpo klebonas K. Marma 1926 m. neėmė ir jis atiteko neseniai atidarytai Kauno Aleksoto bažnyčiai.

Buvo išvežtas, bet sugrižo **Krekenavos** Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčios (P-13) vienas varpas su įrašu: *Izdelie Zavoda Pelagei Ivanovoi Usathovoi v Valdaie Novgorodskoi Gubernii* (Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos gamyklos Novgorodo gubernijos Valdajuje gaminys). Liejimo metų nėra, varpo svoris nežinomas.

Iš Chodynkos sandėlių Maskvoje sugrižo **Krinčino** Šv. Petro ir Povilo bažnyčios (Pasvalio r., P-4, 26) 54 p. 2 sv. (864,8 kg) varpas su įrašu: *KASZTU KRINCZINA PARAPIJONU STORONE KLEBONA F. MIZGIRA SZ MIKOLAS [varpo vardas] DIEWA GARBINU ANT MALDOS WADINU IZDIELIA PELAGIEI IVANOVOI USATSCHOVOI V VALDAIE NOVGORODSKOI GUBERNII* ([...] Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos Novgorodo gubernijos Valdajuje gaminys). Liejimo metų nėra. Tik varpo registracijos kortelėje A-497 įrašo žodžių tvarka kiek kitokia.

Neaišku, kiek išvežta **Krosnos** Šv. Mato bažnyčios varpų (Lazdijų r., P-18), tačiau kaip pakaitalą parapija vėliau gavo iš Rusijos pargabentus du varpus, svėrusius 75 kg ir 25 kg.

Anot **Kruonio** (Kaišiadorių r.) klebono Alfonso Šato 1942 m. rugpjūčio 13 d. informacijos (P-11), Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės

bažnyčios varpai buvo išvežti į Rusiją, tik nežinia kiek. Iš tikrųjų į Kruonį negrižo trys varpai. Du iš jų S. Černevičiaus lieti Pustelnike apie 1909–1912 m. Vienas, Šv. Mykolas, svėręs 9 p. 8,5 sv., buvo Igno Kaluževičiaus iš Domeikiemio kaimo dovana, kitas, Šv. Kazimieras (5 p. 10 sv.) – Domeikiemio gyventojų Jokūbo Boguckio dovana. Trečiasis varpas svėrė 1 p. 23,5 sv.

Kaip pakaitalą parapija gavo du varpus: 1) apie 50 kg svorio, be įrašų; varpą puošia įkirsti bareljefai: iš vienos pusės – bizantiško stiliaus Švč. Mergelės Marijos, iš kitos pusės – šv. Liudviko (?); 2) panašaus dydžio, kaip ir pirmasis; įkirstas Švč. Mergelės Marijos reljefinis paveikslas. Abiejų varpų liejikai ir liejimo metai nežinomi.

Chodynkoje saugotas **Kučiuų** Šv. Kazimiero bažnyčios (Lazdijų r.) varpas svėrė 5 p. 39 sv. ir turėjo įrašą: *Zwoliński Czerniewicz syn i Z. Yobbé w Pustelniku – A.[nno] D.[omini] MDCCCVIII* (A. Zvolinskis, Černevičius-sūnus ir Z. Jobė Pustelnike – 1808 Viešpaties metai). Atrodytų, kad varpą 1808 m. lieję net trys meistrai (A-496, 497). Tačiau arba varpo įrašė, arba jo registracijos kortelėje padaryta aiški klaida: varpų liejimo įmonė Pustelnike (be Z. Jobės) susikūrė tik 1909 m. O galbūt 1808 m. varpas po šimto metų perlietas, tik įrašas jame nepatikslintas?

Neaišku, kiek 1915 m. rugpjūčio 2 d. išvežta **Kuktiškių** Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios (Utenos r.) varpų (P-43). Tačiau Valdajuje lieti trys varpai dingo. Didysis varpas buvęs su įrašu: *Sanctus Michael Anno Domini 1894 fundaverunt me parochiani Cucuciscensis et Caerolus Gineitis. Fudit me Pelagija Usatschova in oppido Valdai 33 n.[yда] 16 ф.[унтовъ]* (Šventas Mykolas [varpo vardas]. 1894 Viešpaties metais paaukojo mane Kuktiškių parapijiečiai ir Karolis Gineitis. Nuliejo mane Pelagėja Usačiova Valdajaus mieste. 33 p. 16 sv.).

Vidutinis varpas turėjo įrašą: *Sanctus Casimirus. Fundavit me Sacerdos Casimirus Valunas. Varpas Kuktiszkiu Bažniczes 1891 metose. Izdelia Pelagiai Ivanovoi Usatschovai v Valdai novgorodskoi gubernii 21 n.[yдъ]* (Šventas Kazimieras [varpo vardas]. Aukojo mane kunigas Kazimieras Valiūnas. [...] Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos gaminyš Novgorodo gubernijos Valdajuje. 21 p.). Mažiausias varpas buvo su tokiais pat įrašais, kaip ir vidutinis, tik vardas ir svoris kitokie, būtent: *Sanctus Joannes [...] 14 n.[yдовъ] 21 ф.[унтъ]* (Šventas Jonas [varpo vardas]. [...] 14 p. 21 sv.).

Pasak šaltinio P-20, į Kuktiškes iš Rusijos sugrižo 18 pūdų varpas su nudaužta viena kilpa. Tačiau anot šaltinio P-43, 18 p. varpas 1923 m. sausio mėn. gautas kaip pakaitalas. Šaltiniai pateikia ir šiek tiek skirtingus

varpo įrašus (P-20 įrašas su aiškiais rašybos klaidomis). Anot P-43, įrašas toksai: *Ego Alexander a 1867 Caunae opera Officinae Fusoriae Minerva Ex aere in vitam evocatus num sonum eius Fidelesque ad Deum voco* (Aš Aleksandras, 1867 m. nulietas „Minervos“ liejimo dirbtuvėje Kaune. Iš debesų gyvenimui kviečiu, savo skambesiu tikinčiuosius prie Dievo nuoširdžiai šaukiu). Šis varpas kadaise lietas Varnių Šv. Aleksandro bažnyčiai.

1604 m. statytai Kuktiškių bažnyčiai sudegus, klebono K. Valiūno rūpesčiu ir parapijiečių lėšomis 1898 m. ji atstatyta.

Išvežti **Kulvos** Švč. Mergelės Marijos bažnyčios (Jonavos r., P-7) trys varpai saugoti Osipovičių gelež. stotyje (Baltarusija, Mogiliovo sr.). Pašiūrė buvusi su stogu, bet atvirais šonais. Įrašas didžiausiam, 15 p. 10 sv., varpe: *Offert Feliks Veckonis ad honorem B.[eatae] M.[ariae] V.[irginis] consolationis Waldaj Usaczew* (Felikso Veckonio auka tikintis Švč. Mergelės Marijos paguodos. Valdajus, Usačiovas). Antrojo varpo svoris nežinomas; varpe išlietas įrašas: *A Eccl.[esiam] Kulvensem offert Sulak Waldaj Usaczew* (Kulvos bažnyčiai aukojo Sulakas. Valdajus, Usačiovas). Trečiasis mažytis varpelis – jo aukštis iki ąsos vos 10 cm – buvo be jokių įrašų.

Tik vienas varpas 1915 m. liko **Kurklių** Šv. Jurgio bažnyčioje (Anykščių r., P-3), o kiek išvežta, nežinoma.

Jokių varpų 1915 m. nespėta išvežti iš **Kursėnų** Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios. Tačiau ji per karą sudegė; liko tik vienas varpas (P-37).

Kužių (Šiaulių r.) Švč. Mergelės Marijos bažnyčia ir kiti jos trobesiai 1915 m. sudegė (P-37). Du varpus tais pačiais metais paglemžė vokiečiai. Atstatytai bažnyčiai kaip pakaitalas 1928 m. gautas iš Rusijos parvežtas 135,5 kg varpas be jokio įrašo.

Nežinoma, kiek į Rusiją išvežta **Kvėdarnos** Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčios (Šilalės r., P-36) varpų. Niekas nesugrįžo.

Nesugrįžo iš Rokiškio gelež. stoties išvežti ir Chodynkos sandėliuose Maskvoje saugoti du ne itin dideli Biržų rajono **Kvetkų** Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios varpai (A-496, 497, P-4). Barokinio ornamento juostomis papuošti varpai turėjo panašius įrašus: *Me fecit I. A. Hetzel in Riga. Anno 1768* (Mane padarė J. A. Hetcelis Rygoje. 1768 metai) ir *Me fecit I. A. Hetzel. Riga. Anno 1782* (Mane padarė J. A. Hetcelis. Ryga. 1782 metai).

Buvo išvežtas, bet 1920 m. rudenį iš Chodynkos į Lietuvą grįžo gana didelis (362 cm + 193 cm + 92 cm) **Labūnavos** Dievo Apvaizdos bažnyčios (Kėdainių r., A-496, 497, P-13, 50) varpas su įrašu: *Joannes Est Nomen Eius (Luc. cap.[itulum] I.V.63) Labunoviensis Parochialis Ecclesiae – Sacerdotis Matthei Klewinski Anno D[omi]ni 1899. Izdelie Zavoda Pelageji Ivanovoi*

*Jono Delamarso lietas varpas
Pažaislio vienuolyne.
Nuotrauka iš www.blog.lrytas*

*Leckavos Šv. Lauryno bažnyčios
varpas. Nuotrauka iš www.mke.lt*

Usatchovoi v Valdaie Novgorodskoi Gubernii 51 n.[удѣ] (Jo vardas – Jonas (Evangelijos pagal Luką 1 skyriaus 63 eilutė). Labūnavos parapijos bažnyčiai – kunigas Motiejus Klevinskas. 1899 Viešpaties metai. Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos gamyklos Novgorodo gubernijos Valdajuje gaminys, 51 p.). Varpą parapija atgavo 1922 m. gegužės 31 d. Išvežtas ir 12 pūdų Labūnavos varpas, kurio likimas nežinomas.

Vokiečiai per I pasaul. karą paėmė du didelius *Lankeliškių* Švč. Trejybės bažnyčios (Vilkaviškio r., P-45) varpus.

Maskvos Kremliaus arsenale saugoti ir 1925 m. grįžo *Lapių* Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios (Kauno r., P-10) 1887 m. lieti trys plieno varpai. Įrašas 16 pūdų varpe: *Ad Honorem Sancti Petri. Sumptibus Petri Rymdejko. Lopie. An:[no] Do:[mini] MDCCCLXXXVII. Izdielia Pelagiei Ivanovoi Usatchovoi v Valdaie Novgorodskoi Gubiernii* (Šv. Petro garbei. Petro Rimdeikos lėšomis. Lapės. 1887 Viešpaties metai. Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos Novgorodo gubernijos Valdajuje gaminys).

Įrašas 8 p. varpe: *Ad Honorem Sancti Joannis. Sumptibus Joannis Walonis* (Šv. Jono garbei. Jono Valionio lėšomis). Toliau įrašas toks pat, kaip ir aname varpe. Trečiame, 4 pūdų, varpe įrašas toks: *Ad Honorem Sancti Thaddaei. Sumptibus Thaddaei Kulwicz* (Šv. Tado garbei. Tado Kulviečio lėšomis). Įrašo pabaiga tokia pati, kaip ir kituose dviejuose varpuose.

P-47 pateikta žinia, jog kadaise Zarasų (Novoaleksandrovsko), o nuo 1921 m. Latvijos Ilūkstės apskričiai priklausiusios **Laukesos** bažnyčios varpas saugotas Roždestvenskio vienuolyne Maskvoje. Varpe išlietas įrašas: *Литъ въ Москве на заводе А. П. Финляндской уржд.[енной] Богдановой весу 10 [пудовъ]* (Lietas A. P. Finliandskos, mergautine pavarde Bogdanovos, gamykloje Maskvoje. Sveria 10 p.). Kitas įrašas įrėžtas aštriu įrankiu: *Clemens Renatus Moscuae 1863 A.[nno] Cura A. Mackiewicz* (Klemensas Renatas. Maskva, 1863 m. A. Mackevičiaus rūpesčiu). Matyt, varpą užsakęs K. Renatas tuo metu, kai parapijoje kunigavo A. Mackevičius. Tik tas kunigas nebuvo vienas iš 1863 m. sukilimo vadų, o tik jo bendrapavardis.

Bent du varpai į Chodynkos sandėlius Maskvoje nuvežti iš **Leckavos** Šv. Lauryno bažnyčios (Mažeikių r., A-496, 497, P-19). Grįžo 25 pūdų varpas. Jo viršutinėje dalyje iš vienos pusės įrašyta: *KLAUSIKET MÚNES IUS PONAI IR WISI ŽMONES IR IUS BAŽNICZES WALDITOJEI ÚWOŽKET ECCLI 33, 19*; įrašas iš kitos pusės: *TAS WARPS KÚRS PYRMA KARTA BÚWA NULIJTAS METOSY 1804 STORONE KUNIGU JURGIA LADAWICZES IR JONA ROTTERDING ISZ AFIERU PARAFIONA LACKAWAS BOŽNICZES, O DIEL PORPLISZIMA ISZ NAUJE IRA PARLIJTAS RINGOS MIESTY PAR STORONE KUNIGA ADOMA KÚRSZÚLSKI ALTARISTAS IR FILIALISTAS LACKAWAS ISZ AFIERU TOS PACZIOS PARAFIES LACKAWAS IR KITU GIERADIJU METUSY 1836 MIENESIE RUGSIEJ DIENO 30 ANT GARBIES DIEWUY AUGSZCZIAÚSMY ANT PASZŁOWINIMA MOTINOS SZWENCZIAUSES IR SWENTA LAURINA TO WARPA PATRONA*; įrašas varpo apatiniame žiede: *ME FECIT C. F. SCHURIN IN RIGA A[nn]o 1838* (Mane padarė C. F. Šurinas Rygoje 1838 m.). *PONE, DOUK PAKAIU MÚSÚ DYINOSI O NÚMYRÚSEMS GIERADIEJEMS OMŽYNA GIWENIMA DONGAUS KARALISTI AMEN* (A-496, 497). *ECCLI 33, 19* – nuoroda į Senojo Testamento Ekleziasitiko, kitaip Siracido, knygos 33 skyriaus 19 eilutę.

Nežinomo svorio nedideliame Leckavos varpe buvo įrašas: *Divino auxilio me fecit Johannes Brentelt S. R. M. Fusor 1644* (Su Dievo pagalba mane padarė liejikas Johanas Brenteltas [...?] 1644 m.).

Nežinoma, kiek 1915 m. birželio 23 d. nukabinta **Leipalingio** Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčios (Druskininkų savivaldybė, A-496, 497, P-18) varpų. Tačiau Chodynkos sandėliuose Maskvoje buvę du varpai sugrįžo ir 1922 m. vasario 1 d. atgauti. Vieno, 19 p. 34,5 sv., įrašas: *Lał I. Wener W Wilnie Ro 1816* (Liejo J. Veneris Vilniuje 1816 m.). Varpo vardas Šv. Ignotas. Antro varpo, sveriančio bemaž 10 pūdų ir J. Venerio nulieta taip pat 1816 m., įrašas panašus; varpo vardas Šv. Jonas. Tik skirtinguose dokumentuose įvairuoja varpų svoris: pirmajam kai kur prirašyti net 22 p., 30 p. ir 34 p. (!), o antrajam, mažesniu vadinamam, – apie 11 pūdų.

Anot A-497 (lapas 183), Chodynkoje buvęs dar vienas Leipalingio varpas. Tačiau tai klaida: registratorius Leipalingiui prirašęs 1761 m. lietą kaimyninės Liškiavos varpą.

Vokiečiai 1918 m. paėmė du **Lenkimų** Šv. Onos bažnyčios (Skuodo r., P-32) varpus. Beliko vienas – 80 p. 32 sv. (1300 kg), lietas 1908 m. brolių Usačiovų gamykloje Valdajuje.

Tie patys okupantai paėmė ir du **Lyduvėnų** Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios (Raseinių r., P-30) varpus.

Rusai 1915 m. išsivežė du **Lieplaukės** Šv. Jurgio bažnyčios (Telšių r., P-40) varpus. Trečiasis nukabinamas suskilo ir 1939 m. perlietas. Varpe įrašyta: *Šv. Jurgis* [varpo vardas]. *Išgirdę mano balsą ateikit pagerbti Viešpatį. Lieplaukės bažnyčios varpas perlietas 1939 m. Kaune J. Masalcevo liejykloje. Skambėk per amžius Dievui ir Tėvynei.* Aplink visą varpą – Gedimino stulpai.

Į Rusiją buvo išvežtas ir sugrįžo **Linkuvos** Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčios (Pakruojo r.) 1893 m. lietas varpas be ypatingesnių papuošimų ir įrašų (P-49).

1915 m. išvežti bent du (?) **Liškiavos** Švč. Trejybės bažnyčios varpai. Ant didžiojo varpo klebonas K. Sederevičius užrašė *100 nyдоовъ* (100 pūdų), tačiau rusų valdininkai ištaisė į *40 nyдоовъ* (P-46). Šio varpo likimas nežinomas.

Valščiaus viršaitis Mikas Šimkonis ir bažnyčios zakristijonas Bronius Balevičius 1922 m. vasario 1 d. Kaune atsiėmė iš Maskvos Chodynkos sandėlių sugrįžusį 12 pūdų varpą, kadaise priklausiusį Liškiavos dominikonų vienuolynui. Tik šaltinyje P-42 nurodytas varpo įrašas ne visai patikimas. Jį pateikiame pagal A-496 ir A-497: *Prioratu F. C. K. S. T. L. Ad maiorem Dei gloriam A.[nno] D.[omini] MDCCLXI.* Įrašo šešių raidžių santrumpą

sunku iššifruoti. Aišku tik, kad varpo nuliejimu didesnei Dievo garbei 1761 m. pasirūpino prioratas – vienuolyno vadovybė.

1915 m. sudegė **Liubavo** parapijos Švč. Trejybės bažnyčia (Marijampolės savivaldybė, P-12). Iš aptirpusių varpų 1937 m. Kaune, J. Masalcevo dirbtuvėje, nulietas varpas su Gedimino stulpais ir įrašais: *Šv. Antanai globok mus ir Liubavo bažnyčių. Liedintas Kaune, Juozapo Masalcevo dirbtuvėje, 1937 mt.* Varpas svoris nežinomas (vidaus skersmuo – 70 cm, aukštis su karūna – 62 cm).

Maišiagala – viena iš septynių Jogailos 1387 m. įsteigtų parapijų. Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčios vienas labai senas apie 200 kg varpas buvo įtrūkęs ir kun. Gabševičiaus (Gabšio) iniciatyva 1908 m. perlietas. Jame buvęs įrašas: *Ofiara parafijanek na cześć św. Anny Mejszagolskiego kościoła za bytności prob.[oszcza] ks.[iędza] Gabszewicza przelany 1908 r. Odlewnia Włodkowskiego w Węgrowie* (Parapijiečių [moterų] auka Maišiagalos bažnyčiai šv. Onos garbei. Klebonu esant kun. Gabševičiui, perlietas 1908 m. Vlodkovskio liejykla Vengrove). Tačiau tą varpą 1943 m. gruodžio 28 d. paėmė vokiečiai (P-41).

Maskvos Kremliaus arsenale 1916 m. spalio mėn. buvo **Marcinkonių** Šv. Apaštalų Simono ir Judo bažnyčios (Varėnos r.) varpas su įrašu: *Marija 1904 M. Ant 50 Metiniu Sukaktiwju Apcarsinimo Docmato Szwencziaus Paneles* (P-46). Varpas nulietas Švč. Mergelės Marijos nekaltojo prasidejimo dogmos paskelbimo 50-mečio sukakčiai pažymėti; dogmą 1854 m. paskelbė popiežius Pijus IX. Pasak P-2, Marcinkonys paskui gavo 1924 m. į Lenkiją parvežtą J. S. Venerio Vilniuje 1805 m. lieta varpą, anksčiau priklausiusį Pivašiūnų bažnyčiai.

Nežinia, kiek varpų 1915 m. išvežta iš **Marijampolės** Šv. Vincento Pauliečio bažnyčios (P-12). Kaip pakaitalas vėliau gautas varpas su įrašais: *ВО СЛАВУ ТРИНИСТАНСКОГО БОГА И ПРЕСВЯТОЙ БОГОРОДИЦЫ СЛИТЬ СЕЙ КОЛОКОЛЬ ВЪ ПОЖАЙСКІЙ УСПЕНСКІЙ МОНАСТЫРЬ КОВЕНСКОЙ ГУБЕРНИИ ПРИ НАСТОЯТЕЛЕ ОНАГО ЕПИСКОПЕ АНТОНИНЕ И НАМЕСТНИКЕ ИЕРОМОНАХЕ БАРСОНОВНЕ ВЪ ГАТЧИНЕ НА ЗАВОДЕ А. С. ЛАВРОВА 1887 ГОДА ВЪ ОКТАБРЕ МЕСЯЦЕ ВЕСУ ВЪ НЕМЪ 64 ПУДА 30 ФУНТОВЪ ИЗЪ КОИХЪ ОТЪ РАЗБИТАГА БОЛЬШОГА МОНАСТЫРСКАГА КОЛОКОЛА МЕДИ 52 П.[уда] 30 Ф.[унтовъ] И ДОБАВОЧНОЙ 12 П. [удовъ] 0 Ф.[унтовъ] СУММА НА СІЕ УПОТРЕБЛЕНА ЧАСТІЮ МОНАСТЫРСКАЯ ЧАСТІЮ ПОЖЕРТВОВАННАЯ НАСТОЯТЕЛЕМЪ НАМЕСТНИКОМЪ И БРАТІЄЮ* (Dievo Trejybėsje vieno ir Švenčiausiosios

Dievo Gimdytojos garbei šis varpas Kauno gubernijos Pažaislio Uspenijės vienuolynui nulietas, jo vyresniuoju esant vyskupui Antoninui ir padėjėjui jeromonachui Barsonovnui, Gatčinoje, A. S. Lavrovo gamykloje 1887 metų spalio mėnesį. Jo svoris 64 pūdai 30 svarų, iš kurių 52 p. 30 sv. yra sudužusio didelio vienuolyno varpo varis, o 12 p. 0 sv. pridėta. Liejimui panaudotos iš dalies vienuolyno, iš dalies vienuolyno vyresniojo, jo padėjėjo ir vienuolyno brolijos paaukotos lėšos). Varpą puošia Švč. Trejybės, šv. Mykolo ir Laimingos mirties reljefai bei ornamento juosta. Jeromonachas – šventikų rango stačiatikių vienuolis. Kaip matome, varpas lietas tuomet, kai Pažaislio bažnyčia ir kamaldulių vienuolynas po 1833 m. pritaikytas stačiatikių kulto reikalams.

Merkinės stačiatikių Šv. Kryžiaus Išaukštinimo cerkvėje (*Крестовоздвиженская церковь*) 1942 m. buvo 2 p. 8 sv. varpas, 1902 m. lietas Kauno Prisikėlimo cerkvei, ką liudija varpo įrašas: *Отлитъ въ 1902 г.[оду] для Ковенской Воскресенской церкви Т[оварищества]ва Д. С. А.* Kitas cerkvės varpas buvo mažesnis (P-46). Beje, Merkinės cerkvei kadaise buvo atiduoti trys 1864 m. uždarytos Trakų dominikonų bažnyčios varpai.

Meškuičių Šv. Stanislovo bažnyčia (Šiaulių r., P-37) 1925 m. gruodžio 18 d. iš Kauno metropolijos kurijos gavo 1904 m. lietą varpą su įrašu: *Ant 50 metiniu sukaktuviu apgarsinimo dogmato szvencziausios paneles.* Varpas, kurio liejikas ir liejimo vieta nežinomi, nulietas ta pačia proga, kaip ir anksčiau minėtas Marcinkonių bažnyčios varpas.

Per I pasaul. karą sudegė Šiaulių rajono **Micaičių** Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčia ir kiti parapijos trobesiai (P-37). Iš bažnyčios inventoriaus beliko 10 ar 12 kg varpas su įrašu *1808 roku*, t. y. kad jis nulietas 1808 m.

Per I pasaul. karą vokiečiai paėmė du **Mielagėnų** Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios (Ignalinos r., P-38) varpus. Tik apie juos nėra daugiau žinių.

Kiek varpų 1915 m. išvežta iš **Musninkų** Švč. Trejybės bažnyčios (Širvintų r., P-35), nežinoma. Tačiau parapija per Kaišiadorių vyskupijos kuriją 1927 m. kaip pakaitalą gavo apie 100 kg varpą. Jo liejimo vieta ir metai nepažymėti.

Panevėžio r. **Naujamiestyje** gimęs Vilniaus kunigų seminarijos profesorius, Vilniaus kapitulos prelatas ir netgi Vilniaus vyskupijos valdytojas Juozapas Baukys-Baukevičius (1794–1866) statyti naujai bažnyčiai mirdamas paliko 8000 rublių. Ilgainiui jie išaugo į 30716 rub kapitalą. Valdžios leidimas statyti bažnyčią gautas 1897 m. Anot Broniaus Kviklio „Mūsų Lietuvos“ t. II (Vilnius, 1991) p. 587, mūrinė dvibokštė Šv. Apaštalo Mato bažnyčia baigta 1909 m.; jos statybai išleista 73865 rub. Pasak P-25, už prelado

*Merkinės Švč. M. Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčios
šventoriaus vartai su varpu. Nuotrauka iš www.panoramio.com*

paliktą turtą nulietas varpas bažnyčioje pakabintas apie 1898 m. ir laikomas didžiausiu visoje Panevėžio vyskupijoje. Šaltinyje nurodyti pakabinimo metai abejotini, nes tais metais prasidėjo tik bažnyčios statyba. Varpą nuimti galima tik gerokai išgriovus bokštą arba patį varpą sunaikinus vietoje. Rusai 1915 m. norėjo jį nukabinti, tačiau niekas iš vietinių žmonių net ir po grasinimų nesiryžo to imtis. Nepadėjo specialūs įrankiai ir iš toliau atvežti darbininkai. Varpas liko kaboti. Jame įrašyta: *Izdelie zavoda br.[atjev] Usathovix v Valdaje Novgorodskoi gubernii Wzywa do modlitwy zywych i za umarlych Pralat Bowkiewicz darmo dzwoni 196 p.[udów]* (Brolių Usačiovų gamyklos Novgorodo gubernijos Valdajuje gaminys. Kviečia maldai [už ?] gyvuosius ir už mirusiuosius. Prelatas Baukevičius nemokamai skamba. 196 p.).

Nedzingės parapijos Švč. Trejybės bažnyčios (Varėnos r.) klebonas 1942 m. pavasarį du nedidelius varpelius atidavė vokiečiams, o 16 kg varpą paslėpė.

Pradingo į Aleksandro gelež. stotį Maskvoje atvežti du **Nemajūnų** Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios (Prienų r., A-503) varpai su vienodais įrašais: *LAŁ DANIEL WENER W WILNIE Ro 1832 KOSZTEM PARAFIANÓW DO KOŚCIOŁA NIEMUIUŃSKIEGO* (Nemajūnų bažnyčiai parapijiečių lėšomis nuliejo Danielius Veneris Vilniuje 1832 m.).

Toks pat likimas ištiko toje pat geležinkelio stotyje buvusį nežinia kur lieta ir 747 svarų Nemajūnų varpą (A-503). Varpe buvę du įrašai: 1) *CURATUS ECCLESIAE NIEMONIUNENSIS ANSELMUS NONIEWICZ CUM SUIS PAROCHIANIS FUNDAVERUNT ANNO D.[omini] 1882* (Nemajūnų bažnyčios klebonas Anzelmas Nonevičius su savo parapijiečiais paaukojo 1882 Viešpaties metais); 2) *AD LAUDEM SS[sanctissimi] TRINITATIS ET SS[sanctorum] AP[ostolorum] PETRI ET PAULI HONOREM* (Švenčiausiosios Trejybės šlovei ir šventųjų apaštalų Petro ir Povilo garbei). Kun. A. Nonevičius vėliau klebonavo Sokulkoje (Lenkija, Balstogės kraštas); tą patvirtina įrašas 1901 m. liedintame varpe. Atkreipkime dėmesį į šiek tiek skirtingus bažnytkaimio vardus varpų įrašuose – lenkiškame ir lotyniškame: mat Nemajūnai ir Nemaniūnais vadinami.

Per I pasaul. karą išvežti, tik nežinia kur, **Nemakščių** Švč. Trejybės bažnyčios (Raseinių r., P-30) du varpai. Vienintelis likęs varpas sudegė kartu su bažnyčia 1941 m. prasidėjusio Vokietijos–Sovietų Sąjungos karo antrąją dieną – birželio 23-iąją.

Nemunaičio Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčios (Alytaus r.) varpai išvežti iš Poteronių gelež. stoties. Trys atsidūrė Maskvos Kremliaus

arsenale (P-41). Vienas varpas sveria 9 p. 11 sv. Jis 1862 m. perlietas iš senesnio, 1759 m. Karaliaučiuje J. Ch. Kopino lieto varpo. Du įrašai: *LAL BOLESŁAW WENER W WILNIE Ro 1862* (Liejo Boleslovas Veneris Vilniuje 1862 m.) ir *PLEBAN X.[ksiądz] STANISŁAW SAKOWICZ I PARAFIANIE TEN DZWON NA CZEŚĆ Ś.[więtego] STANISŁAWA POWIĘKSZONY OFIAROWALI* (Šv. Stanislovo garbei padidintą šį varpą paaukojo klebonas kun. Stanislovas Sakavičius ir parapijiečiai). Į buv. Lenkiją grįžęs varpas atiduotas Rūdiškių bažnyčiai. XIX a. 6-tame dešimtmetyje Nemunaityje apsilankęs poetas V. Sirokomlė užtiko šį varpą dar neperlietą („Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą“, V., 1989, p. 90).

Rūdiškėms atiteko ir antras grįžęs 40 kg Nemunaičio varpas su Čenstachavo Dievo Motinos reljefu ir įrašu: *NA CZEŚĆ N.[iepokalanej] P.[anny] M.[arji] 1911 R.[ok] ODLEWNIA A. WŁODKOWSKIEGO W WARSZAWIE* (Nekalčiausiosios Mergelės Marijos garbei. 1911 m. A. Vlodkovskio liejykla Varšuvoje).

Maskvos Kremliaus arsenale buvęs trečiasis Nemunaičio varpas, kurio likimas nežinomas, svėrė 200 svarų. Jo įrašas: *Me fecit G. B. Kinder. Anno Domini 1724* (Mane padarė G. B. Kinderis. 1724 Viešpaties metai). Georgas Bernhardas Kinderis – Karaliaučiaus meistras. Šį varpą savo knygoje taip pat mini V. Sirokomlė.

Pradingo Rusijon išvežtas *Nevarėnų* Šv. Kryžiaus bažnyčios (Telšių r., P-40) vienas varpas.

Iš Rusijos grąžintus du varpus atgavo *Obelių* Šv. Onos bažnyčia (P-31). Abu jie, lieti 1899 m., saugoti Chodynkos lauke Maskvoje (A-496, 497). Vieno varpo įrašai: aukščiau – *NOMINE ST.[sanctus] ANTONIUS SUMPTIBUS PAR.[ochu] ABELENSIS ANNO 1899* (Vardas Šv. Antanas, Obelių parapijos lėšomis. 1899 metai), žemiau – *IZDELIE ZAVODA PELAGEI IVANOVOI USATSUOVOI V VALDAIE NOVGORODSKOI GUBERNII 35 n.[удовъ] 22 ф.[унта]* (Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos gamyklos Novgorodo gubernijos Valdajuje gaminys. 35 p. 22 sv. [apie 660 kg]). Varpą puošia 3 ornamentų juostos, 2 fabriko ženklai ir šv. Antano figūra.

Antrajame varpe išlieti panašūs įrašai: viršuje – *NOMINE ST.[sanctus] IOSEPHUS [...]* (Vardas Šv. Juozapas [...]), žemai – *[...] 16 n.[удовъ] 18 ф.[унтовъ]*. Varpą puošmena – trigubas ornamentas ir šv. Juozapo su Kūdikiu paveikslas.

Tačiau Obelių varpų išvežta daugiau. Kaip pakaitalas vėliau dar gautas 60 kg varpas, 1878 m. nulietas A. Bogdanovos-Finliandkos įmonėje Maskvoje.

Pasak P-31, į Rusiją išvežti ir paskui sugrįžo trys Rokiškio rajono **Onušio** Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios varpai. Ketvirtasis buvo paslėptas ir pasiliko; įrašas jame: *Me fecit J. Wener Wilna Ao 1814 Fundatorowie J. W. Grabowscy* (Mane padarė J. Veneris Vilniuje 1814 m. Aukojo J. [ir] V. Grabauskai).

Didžiausias grįžęs varpas sveria 15 pūdų ir t. t. Deja, informacija abejotina, nes tiek pat svėrusį K. G. Šparo Vilniuje 1729 m. lietą, Šėtos laikytojo M. Janickio parūpintą sugrįžusį varpą su tokiais pačiais įrašais 1922 m. atsiėmė Kėdainių r. Šėtos parapija (žr. p. 100). Anot P-13, varpas buvo perplyšęs, todėl 1929 m. Kaune perlietas su kitokiu įrašu. Tačiau šėtiškiai tuomet tikriausiai nusiliedino visai naują varpą, o senąjį 1729 m. varpą gal dar net anksčiau atidavė ar pardavė Onušio bažnyčiai; kas pasirūpino tą varpą pataisyti, nežinoma. Taigi iš Rokiškio r. Onušio 1915 m. greičiausiai buvo išvežti tik du varpai, o vienas paslėptas.

Sugrįžusio 8 pūdų varpo, lieto 1765 m., įrašė minimas Vilkmėrgės seniūnas Mikalojus Koscialkovskis – maršalka, grafas, taip pat grafiėnė... Įrašas kitame, 7 p. varpe: *Me fecit J. A. Hetzel in Riga Anno 1768* (Mane padarė J. A. Hetcelis Rygoje 1768 metais).

*Paberžės (Kėdainių r.)
Švč. M. Marijos
Apsilankymo bažnyčios
varpas. S. Keparučio
nuotr., 1987 m. (KPC
f. 41, ap. 1, s. v. 1400)*

*Zarasų Švč. Mergelės
Marijos Dangun Ėmimo
bažnyčios varpas.
Nuotrauka iš
www.zarasuparapija.lt*

Iš Trakų r. **Onušio** Šv. Apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčios 1915 m., pasak P-41, išvežti du varpai, pasak kun. Nikodemo Švogžlio-Milžino – trys. Patikimesnė Milžino informacija. Nė vienas varpas nesugrižo. Vienas – 15 pūdų Stanislovas, nulietas 1902 m. kun. Stanislovo Visockio lėšomis, o antrasis 5 pūdų – Marijos vardo su įrašu: *Angelus Domini annuntiavit Mariae* (Viešpaties angelas apreiškė Marijai).

Pradingo ir Chodynkoje buvęs 28 pūdų varpas su įrašu: *Laß Daniel Werner w Wilnie. Ro[k] 1838. Kazimierz i Teresa Giedgowga (?) Szetkiewiczowe ten dzwon sprawili, aby na wieczne czasy Bogu się modlili* (Liejo Danielius Veneris Vilniuje. 1838 m. Kazimieras ir Teresė Gedgaudaitė Šetkevičiai parūpino šį varpą, kad per amžius Dievui melstųsi).

Kun. Jono Kunigėlio rūpesčiu kaip pakaitalą parapija 1925 m. gavo anksčiau kažkuriai rusų cerkvei priklausiusį 75 kg varpą su įrašu: *Литъ въ заводе Оловянишникава Сыновеи въ Ярославле* (Lietas Olovianišnikovo sūnų gamykloje Jaroslavlyje).

Pabaisko Švč. Trejybės bažnyčios (Ukmergės r.) parapijiečiai 1915 m. išsaugojo du nežinomo svorio varpus – didįjį ir mažąjį, juos užkasę (P-42). Didysis lietas 1742 m. Mažesniajame įrašyta: S.[anctus] *Michael ora pro nobis* 1745 (Šv. Mykolai, melskis už mus. 1745 m.).

Sugrįžo iš Rusijos **Pabiržės** Švč. Trejybės bažnyčios apie 15 pūdų varpas (P-4). Parapija jį atgavo 1922 m. gegužės 16 d. Už parapijiečių lėšas varpas buvo įgytas Pabiržės antrosios bažnyčios pastatymui paminėti (Vilniaus vyskupas sufraganas Feliksas Tovianskis bažnyčią pašventino 1772 m. liepos 13 d.). Įrašas varpe: *Me fecit Johann August Hetzel in Riga An.[no] 1774* (Mane padarė Johanas Augustas Hetcelis Rygoje 1774 m.).

Nukabintas 1915 m. Pabiržės vlsč. Budbergo dvaro evangelikų reformatų Šv. Povilo bažnyčios varpas. Chodynkoje buvusio varpo vokiškas įrašas gotišku šriftu dvigubas: varpo viršutinėje dalyje – *Gottes Gnade sei mit dir un Jesus Christi Willen* (Dievo malonę jūs turite tik Jėzaus Kristaus valia); ties varpo viduriu – *Mich goß G. Günther in Riga 1866* (Mane liejo G. Giunteris Rygoje 1866 m.). Varpą puošė dvi ornamentų juostos ir Kristaus krikšto paveikslas (A-496, 497).

Pasak klebono V. Rimavičiaus, buvo išvežtas ir į **Pagirių** Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčią (Kėdainių r.) sugrįžo 60 pūdų varpas su įrašu: *Petrus Paulus conditus a[nno] d[omi]ni 1912 sub.[sum] pontif. [icum] Pio X Ep.[iscopu]s Samog.[itiensis] Gasparo Cyrtowt, parocho Albino Olseiko – auka Pogiriu parapijonu S. P. J. Burbuliu dv.[aro] ir kitu J. Czerniewicz Pustelnik ([Šv.] Petras ir Povilas [dvigubas varpo vardas], pagamintas 1912 Viešpaties metais Žemaičių vyskupu esant popiežiaus Pijaus X pavaldiniui Gasparui Cirtautui, o klebonu Albinui Alseikai – [...]. J. Černevičius, Pustelnikas). Varpas saugotas Chodynkos sandėliuose Maskvoje (A-496, 497). Klebonas varpą atsiėmė 1922 m. kovo 22 d. (P-42, 49).*

Kito Chodynkoje buvusio, tačiau anksčiau įsigyto Pagirių varpo įrašė miestelio vardas išverstas į lenkų kalbą (A-497): *Fundator Ksiądz Jan Downarowicz Anno D[omi]ni 1907 Ecclesiae Polesie Odlewarnia J. Dorozynskiego w Węgrowie gub.[ernia] Siedlecka. Ad maiorem Dei gloriam. Vox tua ave Maria intonet o plorems Rosa Mater Dei Speciosa* (Aukotojas kunigas Jonas Daunoravičius. 1907 Viešpaties metai. Pagirių bažnyčia. J. Dorožinskio liejykla Sedlcų gubernijos Vengrove. Didesnei Dievo garbei. Tavo balsas, sveika Marija, garsiai šaukia ir rauda, o rožėmis apvainikuota nuostabioji Dievo Motina!). Varpas svoris nutylėtas.

Anot klebono V. Dabašinsko informacijos (P-49), buvo išvežtas ir taip pat sugrįžo 1600 m. lietas varpas su įrašu *Laudate Dominum in cimbaliis* (Kankliais garbinkite Viešpatį).

O Pagirių parapijiečių paaukotas apie 30 pūdų varpas dingo (P-42).

Pagramančio Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčios (Tauragės r., P-39) 1775 m. lietas varpas su įrašu *Soli Deo gloria* (Garbė tik Dievui) 1915 m. išliko žemėje paslėptas. Mažesnis varpas atvežtas iš išparceliuoto Lylavėnų dvaro, kur buvo naudotas darbininkams iš laukų kviesti. Ten pat buvusi ir jėzuitų statyta koplyčia, nugriauta 1775 m. Pagramantyje pastaćius bažnyčią.

Pajevonio Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia ir varpai (Vilkaviškio r.) per I pasaul karą sudegė. Atstatytai bažnyčiai parapija iš Marijampolės marijonų vienuolyno gavo 1865 m. lieta varpą, greičiausiai pargabentą iš Rusijos, su kažkokiu neįskaitomu įrašu rusų kalba (P-45).

Nežinia, kiek varpų buvo išvežta iš Šilalės r. **Pajūrio** Švč. Trejybės bažnyčios (P-39, 49). Kaip pakaitalas gautas varpas, anksčiau kabojęs Kauno Žaliakalnio stačiatikių cerkvėje. Ilgokas varpo įrašas: *Сеѣ колоколъ отлитъ 1896 года во время служенія въ 25 пехотной дивизіи начальника оной генераль-лейтенанта барона Дризена и командировъ частей генерала Шахназарова полковниковъ Мещанскаго Нечаева Ярицова Муфеля Пельцева и дивизионнаго благочиннаго Картовича Колокольню строилъ подполковникъ Мофеть Литъ въ заводе П. И. Оловянишникова сыновей въ Ярославле* (Šis varpas nulietas 1896 metais 25 pėstininkų divizijoje tarnaujant jos viršininkui generolui leitenantui baronui Drizeniui ir dalinių vadams generolui Šachnazarovui, pulkininkams Meščanskiui, Nečajevui, Jarcovui, Mufeliui, Pelcevui ir divizijos dekanui Kartovičiui. Varpinę statė papulkininkis Mofetis. Lietas P. I. Olovianišnikovo sūnų gamykloje Jaroslavlyje). Varpą puošia Rusijos imperijos herbas ir barreljefai.

Pasak P-21, į Rusiją išvežti **Pakruojo** Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios (P-21) trys varpai: 30 p., 25 p. ir 15 p. Tačiau kitur sakoma, kad išvežtas ir Rygos meistro Heinricho Ernsto Begrovo (*Beggrow*) 1806 m. lietas 400 svarų (10 pūdų) varpas, kuris 1923 m. parvežtas į Lenkiją. Kaip pakaitalą parapija gavo du varpus su įrašais: 1) *Izdelie zavoda Pelagei Ivanovoi Usatshovoi v Valdaie Novgorodskoi gubernii 19 n.*[удовъ] *30 ф.*[унтовъ] (Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos gamyklos Novgorodo gubernijos Valdajuje gaminys. 19 p. 30 sv.); 2) *Москва Завода П. Н. Финляндскаго 3 n.*[уда] *19 ф.*[унтовъ] (Maskva. P. N. Finliandskio gamykla. 3 p. 19 sv.).

Palangos Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčios vienas varpas, lietas Michaelio Dornmano Karaliaučiuje, 1915 m. nuvežtas į Mcensko miestą Oriolo gubernijoje (A-507). Pradingo Karaliaučiaus meistro Liudviko Vilhelmo Kopino (*Copinus*) 1789 m. lietas varpas. Du varpus per

I pasaulinį karą rekvizavo vokiečiai. Tačiau klebonas J. Ylikis su prašymu kreipėsi į Bavarijos princą Leopoldą. Didelės istorinės ir meninės vertės vienas varpas gražintas net iš Leipcigo (P-23).

Kiti Palangos varpai: 1) J. C. Šveno lietas Rygoje 1875 m.; 2) M. Dornmano lietas 1735 m.; vokiečių kareiviai, veždami šį varpą į Bajorų gelež. stotį, sukeitė jį su Būtingės liuteronų bažnyčios įskilusiu varpu, ir taikos teisėjas 1923 m. privertė Būtingę varpą gražinti Palangai.

Trys varpai išvežti Rusijon iš **Paliepių** Šv. Kryžiaus bažnyčios (Raseinių r., P-13, 30). Grįžo vienas 176 kg su įrašu: *Lał Zwoliński w War.*[szawie] R. 1852 (Liejo Zvolinskis Varšuvoje 1852 m.). Sugrįžo iš karinių Chodynkos sandėlių Maskvoje (A-496, 497). Pradingo ten buvęs varpas su retai pasitaikančiu įrašu ne visai taisyklinga prancūzų kalba (nors prie jos išdarkymo, regis, prisidėjo ir varpo registratorius). Varpo viršutinėje dalyje įrašyta: *Juozapas Antanas* [dvigubas varpo vardas]. 1910 *Metuose*. Apatiniame žiede: *Valdai gouvernement de Novgorod savot (?) la (?) cloches Alexsis Wasil Ousatchev* (Valdajus, Novgorodo gubernija. Varpų meistras Aleksejus Vasiljevičius Usačiovas). Varpas, svėręs 16 p. 25 sv., papuoštas dviem ornamentų juostomis ir Dievo Motinos figūra (A-496, 497). Iš kažkur negrįžo ir 10 pūdų varpas, nežinia kada A. Zvolinskio nulietas Varšuvoje.

Į Rusiją išvežti ir neatgauti **Palomenės** Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios (Kaišiadorių r., P-11) du didesnieji varpai, B. Venerio nulieti Vilniuje 1862 m. Jie nuvežti į Saltykovkos gelež. stotį Saratovo gub. Vienas varpas svėrė 167,5 svaro. Įrašai: aukščiau – *LAŁ B. WENER WILNIE R.*[oku] 1862 (Liejo B. Veneris Vilniuje 1862 m.); žemiau – *NA CZEŚĆ Ś.*[więtego] *MICHAŁA KOSZTEM I STARANIEM JANA JAŁOWICZA* (Šv. Mykolo garbei. Jono Jalavičiaus lėšomis ir pastangomis). Mažesniajame varpe, svėrusiame 85,5 sv., vienas įrašas toks pat, o kitas – *KOSZTEM I STARANIEM X.*[księdza] *JANA FALKOWSKIEGO* (Kun. Jono Falkovskio lėšomis ir pastangomis).

Nežinia, kiek išvežta ir negrįžo **Palonų** Dievo Apvaizdos bažnyčios (Radviliškio r., P-29) varpų. Žinoma, kad du buvę Chodynkos pašiūrėse (A-496, 497). Viename varpe du įrašai: įrėžta – *Fund.*[ator] *A. Downarowicz R.*[ok] *P.*[ański] 1879 (Aukojo A. Daunoravičius. 1879 Viešpaties metai); antrasis rusiškas įrašas išlietas – *Литъ въ городе Валдае въ заводе Купчиху Пелагеи Ивановны Усачевой* (Lietas Valdajaus mieste pirklės Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos gamykloje). Kitame daugiau kaip šimtmečiu senesniame Palonų varpe buvo išlieti tik metai 1789 ir trys ornamentų juostos.

Įrašas 1877 m. Palonų varpe. D. Deksnytės pieš. Įrašo vertimas: A. Zvolinskio fabrikas Varšuvoje. 1877 m. (KPC f. 16, ap. 2, s.v. 41)

Pasak šaltinio P-31, 1915 m. liepos mėn. Rusijon išgabenti trys **Pandėlio** Švč. Mergelės Marijos Vardo bažnyčios varpai: 230, 150 ir 20 svarų.

Du varpai buvę Chodynkos sandėliuose (A-496, 497). Vienas su įrašu: *Fecit Heinrich Ernst Beggrow Riga Anno 1800* (Padarė Heinrichas Ernestas Begrovas Rygoje 1800 metais).

Antro varpo išorėje išlieta: *Sit nomen Domini benedictum in secula. Anno Domini 1701* (Tebūnie palaimintas per amžius Viešpaties vardas. 1701 Viešpaties metai); žemiau herbas Gulbė, o po juo kitas įrašas: *MICHAL JACUB DUNIN Z RAIEC NA CZADOSACH RAIECKI STAROSTA BORKLANSKI* (Mykolas Jokūbas Duninas-Rajeckis iš Čedasų Rajų (?), Barklainių seniūnas). Šis varpas atgautas. Anot pakvitavimo, 1922 m. kovo 23 d. atsiimtas 9 pūdų varpas su įrašu dažais viduje: *Понедельского костѣла Ковенской губ.[ернии]* (Kauno gub. Pandėlio bažnyčios). Tik pakvitavime parašytas netikras varpo svoris: turėtų būti 5,7 pūdo (230 svarų).

Vokiečių valdžios įsakymu 1942 m. spalio mėn. nuimtas vienas varpas naktį dingo iš šventoriaus: mat atsirado žmonių, sugebėjusių jį priglobti parapijai.

Iš **Panemunėlio** Šv. Juozapo Globos bažnyčios (Rokiškio r., P-31) į Rusiją išvežti keturi varpai. Klebonas K. Mockus 1923 m. sausio 17 d. iš aikštės prie Karo muziejaus Kaune pasiėmė apie 100 pūdų varpą.

Pasak išlieto įrašo Chodynkoje saugotame Marijampolės apskr. **Panemunės** Švč. Mergelės Marijos Vardo bažnyčios (dabar Kauno Aukštosios Panemunės b.) varpe (205 cm + 118 cm + 56 cm), jis buvo nulietas 1875 m. A. Zvolinskio fabrike Varšuvoje (įrašas ovale; A-496, 497). Varpą puošė arangelo su žalčiu figūra ir ornamento juosta.

Iš Rusijos grįžo ir 1923 m. vasario 20 d. atgautas taipogi Chodynkoje buvęs 1915 m. sudegusios **Panemunio** Švč. Trejybės bažnyčios (Rokiškio r., P-4) apie 40 pūdų varpas. Įrašas varpo viršuje: *In omnem terram exivit sonus eorum* (Visuose kraštuose sklinda jo skambesys). Žemiau, po herbu: *Haec campana sumptionis Wilanowicz praepos.[iti] Poniemun.[iensis] et M.[agni] D.[omini] Nikolai Kosciatkowski mareschalei Wilkomir.[siensis] Anno (?) Riga compta. Denus cura ordinis Onuphrii Sudorski praep.[ositi] Poniemun.[iensis] Vilnae – perfusa Anno 1773* (Šis varpas Panemunio valdytojo Vilanavičiaus ir Vilkmergės maršalkos didžiojo pono Mikalojaus Kosciakovskio lėšomis padarytas Rygoje (?) metais. Panemunio valdytojo reikalų tvarkytojo Anupro Sudorskio rūpesčiu perlietas Vilniuje 1773 m.). Varpą puošia dvi ornamentų juostos, herbas ir trys šventųjų figūros (A-497).

Osipovičiuose (Baltarusija, Mogiliovo sr.), pašiūrėje su atvirais šonais, saugoti šeši **Panevėžio** Šv. Stanislovo bažnyčios varpai (P-25). Įrašas 11 p. 20 sv. varpe: *Rok 1794 M[iesią]ca Jan.[uaria] 24 dnia fudit me J. S. Wachner Jan Truskowski Starosta Rumszyński Kawaler or.[deru] S. Stanisława fundator* (1794 metų sausio mėn. 24 dieną mane nuliejo J. S. Veneris. Aukojų Rumšiškių seniūnas, Šv. Stanislovo ordino kavalierejus Jonas Truskauskas). Panašaus dydžio kitame varpe įrašas beveik toks pat, tik varpas Vilniuje nulietas 1794 m. birželio 24 d.

Iš kitų keturių Osipovičiuose buvusių Šv. Stanislovo bažnyčios varpų vienas be jokių įrašų, kitame – *Roku 1802* (1802 metai). Dviejuose varpuose įrašai ilgesni: 1) *Da pacem [Domine] in diebus nostris Anno Domini 1799* (Duok ramybę, [Viešpatie,] mūsų dienoms. 1799 Viešpaties metai); 2) *An.[no] D.[omini] 1909 Fund.[ator] Feliks Rukaszys Valdaj Usaczew* (1909 Viešpaties metai. Aukojų Feliksas Rukašys. Valdajus. Usačiovas). Ten pat buvo ir Panevėžio koplyčios varpas su įrašu: *A.[d] M.[aiorem] D.[ei] g.[loriam] in honorem omnium sanctorum Valdaj A.[nno] D.[omini] 1885* (Didesnei Dievo garbei, visų šventųjų šlovei. Valdajus, 1885 Viešpaties metai).

Kiti Panevėžio bažnyčių varpai buvo nugabenti į Liepojos–Romnų geležinkelio Snovskos (nuo 1935 m. Ščiorso) stotį Černigovo gubernijoje Ukrainoje. Jų 1916 m. liepos mėnesį čia buvo 15: 10 iš senosios Šv. Petro ir Povilo bažnyčios ir 5 iš naujosios (Šv. Stanislovo) bažnyčios (A-516). Uždengti brezentu, varpai saugoti aikštelėje prie geležinkelio.

Viename senosios Šv. Petro ir Povilo bažnyčios varpe, kurio apimtis per vidurį 91 cm, aukštis iki ąsos 82 cm, išlietas įrašas: S.S. [sanctissimus] *Dominus Deus Sanctus Za staraniem Xiędza Franciszka Ciołkowicza kano-nika Kurland.*[skiego] *Plebana Poniewieżskiego Ten dzwon odlano roku 1806* (Švenčiausiasis Viešpats Šventas Dievas. Kuršo kanauninko, Panevėžio klebono kunigo Pranciškaus Ciolkevičiaus rūpesčiu šis varpas nulietas 1806 metais). Buvo ir antras Pr. Ciolkevičiaus anksčiau parūpintas varpas su įrašu: *Me fecit I. S. Werner S.*[anctus] *Nikolaus D.*[eo] *O.*[ptimo] *M.*[aximo] *Fr. Ciołkiewicz curatus poniewież.*[ensis] *campanum Ecclesiae par.*[ochialis] *applicavit Anno 1794* (Mane padarė J. S. Verneris. Šv. Mikalojus [varpo vardas]. Geriausiasis ir Aukščiausiasis Dievas. Pr. Ciolkevičiaus rūpesčiu varpas Panevėžio parapijos bažnyčiai įgytas 1794 m.).

Trečiojo senosios bažnyčios varpo įrašas: *Lauda Deum Congrega Populum Defunctos plora Fundavit Hanc Leo Misiewicz Emeritus, Decanus, Jubilatus* (Garbinu Dievą, sušaukiu žmones, apraudu mirusiuosius. Aukojo jį Leonas Misevičius: emeritas, dekanas, jubilatas). Ketvirtasis varpas be jokio įrašo; penktajame: *Anno Domini 1797 Soli Deo gloria* (1797 Viešpaties metai. Garbė tik Dievui).

Buvo dar du ne itin dideli senosios bažnyčios varpai. Įrašas viename: *Georgius fecit. Anno 1760* (Padarė Jurgis. 1760 metai). Kitas, pasak registracijos kortelės, turėjo įrašą: *Fudit Eccl.*[esiae] *S.*[ancti] *Petri* (Nulietas Šv. Petro bažnyčiai). Likusieji trys Panevėžio senosios bažnyčios varpeliai buvo visai maži, tikriausiai naudoti tik šventovės viduje. Jie be jokių įrašų.

Registracijos kortelėje senajai Panevėžio bažnyčiai klaidingai priskirtas Snovskos stotyje buvęs vienas Šv. Stanislovo bažnyčios varpas su įrašu: S.[anctus] *Josaphat. Fundował Kalist Tupalski do kościoła św.*[iętego] *Stanisława w Poniewiezu 1912* (Šv. Juozapas [varpo vardas]. Panevėžio Šv. Stanislovo bažnyčiai paaukojo Kalikstas Tupalskis 1912 m.). Antrajame ten pat saugotame Šv. Stanislovo bažnyčios varpe buvo panašus įrašas: S.[anctus] *Calistus. Do kościoła św.*[iętego] *Stanisława w Poniewiezu fundował Kalikst Tupalski 1912* (Šv. Kalikstas [varpo vardas]. Panevėžio Šv. Stanislovo bažnyčiai paaukojo Kalikstas Tupalskis 1912 m.). Dar buvo

rusiškas įrašas, kad varpas nulietas Aleksejaus Usačiovo fabrike Valdajuje. Kiti trys tos bažnyčios varpeliai buvo mažyčiai ir be įrašų.

Išvežti į Rusiją ir negrižo **Panoterių** Šv. Kryžiaus bažnyčios (Jonavos r., P-7) du varpai. Daugiau žinių apie juos nėra.

Atkarsko mieste Saratovo gubernijoje 1917 m. registruoti du varpai, atvežti iš **Papilės** evangelikų bažnyčios (Akmenės r., P-1). Viename išlietas įrašas: *GARBIA ANT AUKSZTIBIU DIEWI SWÜNSKIMAS EWANGELIKU PAPILA PARAPIOS PER RUPESTI J. KUNIGA KURNATOWKA MANE PASTATE MEATU PONA MDCCCXVIII C. F. KINDBLADT IN RIGA* – kunigo Kurnatovkos (?) rūpesčiu varpą 1818 m. Rygoje nuliejęs C. F. Kindblatas.

Antrojo varpo įrašas: *J. S. SZWEN IN RIGA 1889 DOTKU SINODO IR APIERU PARAPIONU PAPILO EWANGELIKA SWIMKIMO PER RUPESTI KUNIGO KADERO Z. S. ASZ ENUM ISZLETAS GARBE ANT AUKSZTIBES DIEWUI* – varpą kunigo Z. S. Kadero rūpesčiu nuliejęs J. S. Švenas Rygoje 1889 m. Žodžiai *swünskimas* ir *swimkimas* = susirinkimas arba tikinčiųjų bendruomenė. Per I pasaul. karą vokiečiai, atrodo, išsivežė 16 kg 1791 m. lieta Papilės varpą.

Chodynkoje atsidūrė du varpai iš **Papilio** Švč. Mergelės Marijos katalikų bažnyčios (Biržų r.), nors išvežta daugiau. Pasak A-496, 497, apie 10 pūdų (ar 9 p.?) svėrusiame varpe išlietas įrašas: *ME FECIT IOHANN AUGUST HETZEL IN RIGA ANNO 1773* (Mane padarė Johanas Augustas Hetcelis Rygoje 1773 metais); išgraviruota – *Poppel eccl.[esia]* (Papilio bažnyčia). Trečiasis įrašas neaiškus.

Antrame varpe, svėrusiame 9 p. 21 sv., išlietas toks pat įrašas (A-497), tik metai kiti – 1772. Aštriu įrankiu taip pat įrėžta: *Poppel Eccl.* Abu varpus puošė dvigubos ornamentų juostos.

Kažkur buvo nuvežtas ir 7 pūdų Papilio varpas su tokiu pat įrašu, tik be graviruoto priedašo. Iš Rusijos sugrižo du varpai – atrodo, apie 10 p. ir 7 p. (P-4). Pirmasis 1938 m. parduotas Suosto parapijai.

Pašvitinio Švč. Trejybės bažnyčios (Pakruojo r., A-496, 497) Chodynkoje buvęs varpas turėjo dviem kalbomis išlietus įrašus. Vienas: *Propheta Daniel clamat ad Deum pro anima Danielis Korz=eniewski Anno Domini 1858 Mensis Octobris die Petropoli* (Pavadintas Danieliumi, šaukia prie Dievo už Danieliaus Koženiausko sielą. 1858 Viešpaties metų spalio mėnesio diena [dienos nėra], Petrapilis). Antrasis įrašas: *Литъ въ Санктпетербурге мастеръ купецъ Михаила Стукалкинъ* (Lietas Sankt

Peterburge. Meistras pirklys Michailas Stukalkinas). Varpą puošė vainikai ir angelėlių galvutės.

Pažerų Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios (Kauno r., buv. Marijampolės apskr.) iš Rusijos grįžusius du varpus 1922 m. buvo paėmęs anuometinės Telšių apskr., o dabar Šilalės r. Požerės (Paežerio) klebonas. Mažesnįjį, 338 svarų (apie 10 p.), varpą Pažerai atgavo 1923 m. kovo 22 d. Įrašas varpe: *Iudzupas. Auka Pazėru parapijegiu 1911 metu Zwoliński Czerniewicz syn w Pustelniku* ([Šv.] Juozapas [varpo vardas]. [...] A. Zvolinskis ir S.Černevičius-sūnus Pustelnike; A-496, 497). Varpą papuošalas – Kūdikį žindanti Dievo Motina.

Didesnio, 660 svarų (apie 18 p.), irgi Pustelnike 1911 m. su panašiu įrašu lieto Pažerų varpo, vardu [Šv.] Jonas, likimas nežinomas.

Išvežti ir nesugrįžo trys **Pernaravos** Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčios varpai (Kėdainių r., P-13). Už Amerikos lietuvių, kilusių nuo Pernaravos, suaukotas lėšas 1924 m. įsigytas 165 kg varpas Šv. Petras.

Maskvos Kremliaus arsenale saugoti du nežinomo svorio **Pivašiūnų** Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčios varpai (P-2). Viename įrašyta: *ME FECIT I. S. WEHNER IN VILNÆ A[nn]O: 1805* (Mane padarė J. S. Veneris Vilniuje 1805 m.). Varpas 1924 m. parvežtas į anuometinę Lenkijos valstybę ir dabar yra Marcinkonių bažnyčioje.

Kito, kažkoku herbu papuošto ir pradingusio varpo įrašai: *Gloria in excelsis Deo* (Garbė Dievui aukštybėse) ir *Jacobus Meyer me fecit 1703* (Jokūbas Mejeris mane padarė 1703 m.). Varpas lietas galbūt Rygoje, XVII a. pabaigoje čia dirbusių meistrų Hanso ir Gerhardo Mejerių palikuonio?

Trečiasis, 420 svarų (apie 10,5 p.) Pivašiūnų varpas, 1915 m. atvežtas į Lentvario gelež. stotį ir nespėtas toliau išgabenti, 1925 m. parduotas Kabelių bažnyčiai (Varėnos r.). Varpą įrašas: *LAL BOLESŁAW WENER WILNIE Ro 1860* (Liejo Boleslovas Veneris Vilniuje 1860 m.). Be to, vienoje varpo liemens pusėje dedikacija: *NA CZEŚĆ NAYŚW[iętejszej] MARYI PANNY WNIEBOWIĘ[c]IA* (Švč. Mergelės Marijos dangun ėmimo garbei); kitoje pusėje: *OFIARA BRACHTWA PIWOSZUNSKIEGO WSPÓŁ Z KOŚCIOŁEM* (Pivašiūnų brolijos kartu su bažnyčia auka, t. y. auka kartu su parapija). Kokia ta brolija, neaišku. P-46 klaidingai rašomas varpo svoris ir liejimo metai: 12 p. ir 1861 m. Iš viso rusų valdžia 1915 m. paėmė keturis ar penkis Pivašiūnų bažnyčios varpus. Vienas buvo mažas – 12 kg.

Klebono Alfonso Petrulio rūpesčiu 1923 m. rudenį Pivašiūnų bažnyčia gavo buvusį Seinų apskr. Pokrovo vlsč. Pogorelovo (Pogoželcų) kaimo rusų sentikių filiponų cerkvės 9 p. 15 sv. varpą, o 1924 m. vasario mėn. – kitą

šios cerkvės 7 p. 35 sv. varpą. Pasak šaltinio P-50, Pivašiūnai, atrodo, gavo dar ir trečią 12 p. 25 sv. tai pačiai cerkvei priklausiusį varpą. Tačiau vienas varpas 1942 m. liepos 6 d. paimtas vokiečių karo reikmėms.

Negrįžo išvežti į Rusiją **Polekelės** Švč. Mergelės Marijos bažnyčios (Radviliškio r., P-29) keturi varpai, svėrę 274 kg, 170,4 kg, 121,2 kg ir 80,8 kg. Jų vietoje gautas anksčiau kaimyninei Šiaulėnų bažnyčiai priklausęs apie 50 kg varpas, lietas 1800 m.

Nežinoma, kiek varpų išvežta į Rusiją iš Šilalės r. **Požerės** (Paežerio) Viešpaties Jėzaus Kristaus Atsimainymo bažnyčios. Pasak P-37, išgabentas 15 p. (ar 10 p.?) varpas. Anot P-36, grįžo 15 pūdų varpas. Jis atgautas 1922 m. balandžio 4 d. Tačiau Požerės klebonas buvo paėmęs Marijampolės apskr. Pažerų bažnyčios du sugrįžusius varpus, kuriuos reikėjo gražinti tikriesiems šeiminkams. Byloje P-39 rašoma, kad vieną Požerės varpą per I pasaul. karą pagrobė vokiečiai.

Rusai 1915 m. išvežė **Prienų** Trijų Karalių bažnyčios (P-28) tris varpus, bendrai svėrusius 69 pūdus. Kaip pakaitalas gautas 15 p. varpas su įrašu: *Parlietas Warszuwo par A. Zvolinski 1890 m. storone K. Wil. Longina Rekscia*. Tačiau varpas su panašiu įrašu, tik neaiškaus svorio, grįžo ir į Gruzdžių (Šiaulių r.) bažnyčią. Išeitų, kad kun. L. Rekščio iniciatyva 1890 m. buvo perlieti du Gruzdžių varpai ir vienas jų paskui atiteko Prienamams.

Įrašas patvirtina, jog buvo perlietas ir Chodynkoje saugotas, bet paskui dingęs Prienų varpas (A-496, 497): *Andrius. Przelany 1907. Odlewarnia A. Włodkowskiego w Węgrowie* ([Šv.] Andrius [varpo vardas]. Perlietas 1907 m. A. Vlodkovskio liejykla Vengrove). Varpo papuošalai: dvi ornamentų juostos ir Dievo Motinos figūra.

Nežinia, kiek varpų 1915 m. išvežta iš Pasvalio r. **Pumpėnų** Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčios (P-26). Vėliau dvarininkas Marijonas Kasakauskas bažnyčiai padovanojo S. Englišo Varšuvoje lietą varpą, nupirtą 1895 m. ir pakabintą Kasakauskų šeimos Šv. Tomo koplyčioje Niurkonių dvare. Koplyčią 1827 m. pastatė Juozapas Kasakauskas; po 1863 m. sukilimo koplyčia uždaryta ir iš naujo pašventinta 1894 m.

Pasak P-2, išvežti ir negrįžo du dideli **Punios** Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčios varpai. Tačiau Dono srities Malčevskaja sloboda gelež. stotyje 1917 m. buvo trys Punios varpai.

Smolensko kanauninko ir Trakų dekanas, Punios klebonas Jono Falkovskio pastangomis 1699 m. nulietas negrįžęs varpas svėrė 16 p. 15 sv. Jo įrašas: *Ten dzwon robiony w Puniach za staraniem ks.[iędza] Jana Fałkowskiego plebana Puńsk.[iego] na cześć i na chwałę Boga w Trójcy Świętej Jedynego*

Roku 1699 M.[iesiāca] *Augusta D.[nia]* 2 (Šis varpas pagamintas Punioje kun. Jono Falkovskio, Punios klebono, pastangomis Dievo, Šventojoje Trejybėje vieno, pašlovinimui ir garbei 1699 metų rugpjūčio mėn. 2 d.). Varpą puošė dvi ornamentų juostos. Atrodytų, kad varpas lietas vietoje, pačioje Punioje. V. Sirokomlė nurodęs klaidingus varpo liejimo metus ir svorį – 1644 m. ir 15 p. („Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą“, p. 100). Lenkiškame parapijos pavadinime taisyklingas kilmininkas turėtų būti *Puneńskiego* (*Puńskiego* – tai Punsko; dėl senuosiuose dokumentuose kartais šitaip rašyto miestelio vardo kai kurie istorikai net Mykolą Bžostovskį, Punios, Daugų ir Varėnos seniūną, vadina Punsko seniūnu).

Antrasis varpas svėrė 10 p. 11 sv. Tik jo įrašas ne visai suprantamas (P-41): *D[eo] o[ptimo] m[aximo] et M.[atris] M.[ariae] Virginis et omnibus SS.[sanctorum] Anno D[omi]ni 1666 Vincentius Corwinus Gosiewski Dux Campi Thesaurarius M.[agnis] D.[ucatus] L.[ithuania] capit E. C. C. C. Punensis eccl.[esiae] dedicavit cri (?) R (?) D[omi]ni Casimiri Bezmowski P[arochu] *Puń Perc Roniani* (Geriausiasis, Aukščiausiasis Dievas ir Motina Mergelė Marija bei visi šventieji. 1666 Viešpaties metais Vincentas Korvinas Gosieviskis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko etmonas, išdininikas [...?]) Punios bažnyčiai paskyrė [...?], ponui Kazimierui Bezmovskiui, Punios klebonui [...?]). Pasak G. Žalėno, klebono pavardė galbūt nurašyta klaidingai, nes tuo metu Punios klebonas buvo Kazimieras Beimovskis. *Perc* galbūt yra Vilniaus varpų liejiko F. Perveco pavardės forma. Įrašo lietuviškame vertime varpo aukotojo pavardę G. Žalėnas be pagrindo pataisęs į Gonsievską (matyt, pasekęs V. Sirokomlę). Dalyvavęs Jonušo Radvilos žygiuose prieš Maskvą, 1655 m. rugpjūčio 17 d. pasirašęs Kėdainių sutartį su švedais, V. K. Gosieviskis sąmokslininkų nužudytas 1662 m. lapkričio mėn. Tad varpas nulietas tikriausiai už anksčiau skirtus pinigų.*

G. Žalėno žiniomis, dingo ir trečiasis Punios varpas. Klebono Vincento Labunskio lėšomis jis buvo J. S. Venerio nulietas 1797 m., o įtrūkęs perlietas 1872 m. Įrašas varpe: *In S[anc]ti Georgii honorem. Przelany z dzwonu fundacji W. Ladunskiego Nakładem Moniki Urmanowicz r.[oku] 1872* (Šv. Jurgio garbei. Iš V. Ladunskio dovanoto varpo Monikos Urmanavičienės (?) lėšomis perlietas 1872 m.; P-41). Dokumentuose įvairuoja pirmojo aukotojo pavardė: rašoma ne tik Ladunskis, bet ir Labanskis, Laminskis.

Nežinoma, kiek išvežta ir negražinta Pasvalio r. **Pušaloto** Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios (P-26) varpų.

Į Rusiją išvežti keli **Radviliškio** katalikų ir evangelikų reformatų bažnyčių varpai (P-29).

Katalikų Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčios 14 pūdų varpas turėjo įrašą: *Parochiani Radziviliscenses A.[d] M.[aiorem] D.[ei] G.[loriam] in fine XIX aetatis offesunt hanc campanam An.[no] D.[omini] 1900* (Radviliškio parapijiečiai didesnei Dievo garbei XIX a. pabaigoje aukėjo šį varpą. 1900 Viešpaties metai). Kito RKB 12 p. varpo įrašas: *F. W. W. IDE. RIGA 1866* – aišku, kad varpas 1866 m. nulietas Rygoje.

Evangelikų du varpai sugrižo. Įrašas 11 p. varpe: *Gloria in excelsis Deo. Campana ecclesiae reformatae distric.[ta] transvil.[idis] Anno 1773* (Garbė Dievui aukštybėse. Reformatų bažnyčiai paskirtas varpas pervežtas 1773 metais). Kitas varpas, sverias 8 pūdus, turi įrašą: *Roku 1847 Kosztem synodu Wilenskiego przy pomocy parafjan za staraniem X.[księdza] A. Mieszkowskiego odlany* (Vilniaus sinodo lėšomis ir su parapijiečių pagalba kun. A. Meškausko pastangomis nulietas 1847 metais).

Varpų vežimo į Rusiją vėjus neaplenkė **Nemunėlio Radviliškio** katalikų ir evangelikų reformatų bažnyčių (Biržų r., P-4).

Katalikų Švč. Mergelės Marijos bažnyčia 1922 m. birželio 14 d. atgavo į Kauną 1921 m. pargabentus tris savo varpus: 14 p., 12 p. ir 8 p. svorio. Gautas dar ir ketvirtas varpas, išvežtas iš Radviliškio miesto RK bažnyčios. Šio varpo įrašo pirmoji dalis tokia pati, kaip Radviliškio katalikų 14 p. varpo, o toliau: *Izdelie zavoda Pelagei Ivanovoi Usatshovoi v Valdaie Novgorodskoi gubernii 20 n.[удовъ] 3 ф.[унта]* (Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos gamyklos Novgorodo gubernijos Valdajuje gaminys, 20 p. 3 sv.). Varpas jubiliejinis – liedintas Kristaus gimimo 19-kos šimtmečių sukakties proga.

Du iš Rusijos parvežtus varpus iš Centr. valstybės archyvo 1922 m. birželio mėn. atsieniė Nemunėlio Radviliškio evangelikų reformatų bažnyčia. Abiejų svoris nežinomas. Pirmajame varpe įrašas beveik toks pat, kaip ir Radviliškio reformatų 8 p. varpe, kitaip tariant, gautas svetimas, Radviliškio miesto bendratikiams anksčiau priklausęs varpas. Kitame varpe įrašyta: *Gloria in excelsis Deo. Campana ecclesiae reformatae Fransisc A-no 1773* (Garbė Dievui aukštybėse. Reformatų bažnyčios varpas. [Šv.] Pranciškus [varpo vardas]. 1773 m.).

Ragelių Švč. Mergelės Marijos bažnyčios (Rokiškio r., P-31) senasis varpas buvo sudužęs, todėl 1907 m. Valdajuje perlietas, o paskui per karą paslėptas ir taip išliko. Varpas įrašai: *AD GLORIAM DOMINI RAGELAE JOACHIM MATTHAEUS* (Viešpaties garbei. Rageliai. [Šv.] Joachimas, Motiejus [dvigubas varpo vardas]) ir *VALDAI USACZIOV ME FECIT Anno MCMVII MAJI 10 Die* (Valdajus. Usačiovas mane padarė 1907 m. gegužės 10 d.).

Iš **Raseinių** Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčios bokšto du varpus, svėrusius apie 1000 kg, per I pasaul. karą nukabino vokiečiai (P-30). Pasiliko vienas 800 kg varpas.

Kremliaus arsenale Maskvoje saugotas **Rykantų** Švč. Trejybės bažnyčios (Trakų r., P-41) 5 p. 17 sv. varpas su įrašu: *Gloria in excelsis Deo Me Fecit Andreas Dorling Regiomonti Anno 1733 SANCT.[us] IACOBUS* (Garbė Dievui aukštybėse. Mane padarė Andriejus Diorlingas Karaliaučiuje 1733 metais. Šv. Jokūbas [varpo vardas]).

Alytaus r. **Ryliškių** Šv. Monikos bažnyčia (P-46), statyta vietoj kun. Juozo Čapliko 1924 m. statydintos koplyčios, per Kaišiadorių vyskupijos kuriją gavo apie 100 kg iš Rusijos parvežtą varpą. Tačiau jis ir kitas nedidelis varpelis 1942 m. balandžio mėn. atiduotas vokiečiams. Bažnyčia 1954 m. sudegė; 1993 m. atstatyta.

Dono srities Pietryčių geležinkelio Filonovo stotyje atsidūrė keturi **Rokiškio** Šv. Apaštalo Mato RK bažnyčios varpai (P-31), nukabinti 1915 m. rugpjūčio mėn. ir išsiųsti į Maskvą. Varpų svoris nežinomas. Viename varpe išlieta: *Mortuos Plango, Sanctus Zbignievius* (Apraudu mirusiuosius. Šventas Zbignevas [varpo vardas]), o žemiau įrėžta: *Łał Zwoliński A. w Warszawie* (Liejo Zvolinskis A. Varšuvoje). Įrašai kitame varpe: išlieta – *Fulgura frango, Sanctus Rejnholdus* (Tramdau žaibus. Šv. Reinholdas), o žemiau įrėžtas toks pat įrašas, kaip ir aname varpe, tik liejiko vardo raidė yra prieš pavardę. Abu varpus A. Zvolinskis liejęs 1883 m. Trečiasis varpas buvo apkaltas lentomis, todėl jo registratorius galėjo perskaityti tik įrašo dalį – *Sanctus Constantinus* (Šv. Konstantinas – varpo vardas). Ketvirtasis varpas lietas, tik nežinia kada, A. Bogdanovos-Finliandskos gamykloje Maskvoje. Filonove buvęs ir Rokiškio RKB Lukštų koplyčios 108 svarų varpas.

Visi Rokiškio varpai namo negrižo. Klebono Ignoto Labanausko prašymu 1923 m. sausio 23 d. parapija laikinam naudojimui gavo 48 p. 25 sv. buvusį Vilniaus katedros varpą su įrašu: *Łał Daniel Waehner w Wilnie. Ten dzwon przelany roku 1822, miesiāca Julii 20 dnia. Waży funtów 2745* (Liejo Danielius Veneris Vilniuje. Šis varpas perlietas 1822 m. liepos mėn. 20 dieną. Sveria 2745 svarus).

Snovskos gelež. stotyje Černigovo gubernijoje kartu su Panevėžio varpais buvo trys Vilniaus r. **Rudaminos** Švč. Mergelės Marijos Gerosios Patarėjos bažnyčios (A-516) varpai. Didžiausias svėręs 7 p. 37 sv. Anot registracijos kortelės, įrašas sakė, kad varpas 1910 m. nulietas Usačiovų fabrike Vladimire (?). Su tokiu pačiu įrašu buvo ir 5 p. 14 sv. varpas. Trečiajame varpe irgi buvęs panašus įrašas, tik be liejimo metų. Rudaminos ir

Panevėžio varpų registracijos korteles užpildęs tas pats asmuo. Tikėtina, kad įrašai buvo rusiški, tik registratorius išvertęs juos į lenkų kalbą ir brolių Usačiovų fabriko buveinę Valdajuje supainiojęs su Vladimiru.

Nežinomas į Rusiją išvežtų **Rūdiškių** Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios (Trakų r., P-41) varpų skaičius. Kaip pakaitalą parapija vėliau gavo į Lenkiją parvežtą 9 p. 11 sv. buvusį Nemunaičio varpą. Rūdiškėms atiteko ir antrasis grįžęs 40 kg Nemunaičio varpas (žr. p. 75).

Maskvos Kremliaus arsenale 1916 m. saugoti du **Rudnios** Švč. Mergelės Marijos Nuolatinės Globėjos bažnyčios (Varenos r., P-33) varpai. Jų svoris nežinomas. Vieno varpo įrašas: *Istęigejas Petras Wilkinis Rudnie, 2 Rugpjūtis 1912 S. Czerniewicz Pustelnik*. Taigi varpą 1912 m. rugpjūčio 2 d. nuliejęs S. Černevičius Pustelnike. Kartu ten pat nulietas ir antrasis varpas, ką patvirtina jo įrašas: *Isteicejas Mikolas Kašėtas Ūdnie 2 Rugpjūtis 1912 S. Czerniewicz Pustelnik*.

Aleksandro gelež. stotyje Maskvoje buvo du **Rukainių** Šv. Arkan-gelo Mykolo bažnyčios (Vilniaus r., A-503) varpai. Vieno įrašas: *AVE MARIA GRATIA PLENA DOMINVS TECVM 1714* (Sveika Marija, malonės pilnoji, Viešpats su tavimi. 1714 m.). Kito varpo įrašas: *R. P. NICOLAI RODZIEWICZ ADM.[inistrator] D. C. 1769* ([...?] Mikalojus Radzevičius, [...?] administratorius. 1769 m.). M. Radzevičius – varpo užsakytojas. Varpą puošė šv. Juozapo su Jėzumi ir Dievo Motinos su Kūdikiu figūros. Beje, senąją medinę Rukainių bažnyčią 1812 m. birželio mėnesį sudegino į mūsų kraštą atėjusi prancūzų kariuomenė; naujoji bažnyčia pašventinta 1821 m.

Išvežti trys dideli **Rumbonių** Švč. Trejybės bažnyčios (Alytaus r., P-2) varpai ir nė vienas negrižo. Klebonas J. Didžpinigis 1923 m. kaip pakaitalą gavo 8 kg 600 g varpą, seniau buvusį Lenkijos gilumoje, Liublino gub. Radzyno apskr. Ruska Volios (*Ruska Wola, Ruskowola*) unitų bažnyčioje.

Išvežtas vienas **Rumšiškių** Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios varpas (P-11). Kaip pakaitalas gautas apie 25 kg varpas be jokių įrašų. Jo liejimo metai, vieta ir liejikas nežinomi.

Saratovo gub. Obšarovkos gelež. stotyje 1917 m. liepą buvo trys **Salako** Švč. Mergelės Marijos Skausmingosios bažnyčios (Zarasų r., P-47) varpai. Visi lieti 1910 m. Bochume, Vokietijoje, ką patvirtina vienodi įrašai: *Geg.[osse] V.[erfertiger?] Bochumer Verein I. (?) Bochum 1910* (Nulietas Bochumo draugijos gamintojų [...?], Bochumas, 1910 m.). Tik varpų vardai ir aukotojai skirtingi: 75 pūdų – SS.[sancti] *Petrus et Paulus* (Šventieji Petras ir Povilas) *Klebonas ir Parapiyonai Salako*; 53 p. – S.[anctus] *Casimirus*

(Šv. Kazimieras) *Kazimieras ir Brigita Blokiai*; 35 p. – S. *Joannes* (Šv. Jonas) *Jonas ir Teresa Dudėnai*.

Voronežo gub. Bobrovo apskr. Talovajos gelež. stoties pakhausze Nr. 2 saugoti trys **Salamiesčio** Šv. Antano Paduviečio bažnyčios (Kupiškio r., P-4, 47) varpai. Įrašas 4 p. 12 sv. varpe: *I. C. Schwenn in Riga* – Rygos liejiko J. C. Šveno darbas, metų nėra). Mažesniame nežinomo svorio varpe įrašas toks pat, irgi be metų. Trečiajame 1 p. 16 sv. varpe įrašyta: *Me fecit I. A. Hetzel in Riga 1700* (Mane padarė J. A. Hetcelis Rygoje 1700 m.).

Vokiečiai 1915–1918 m. paėmė du **Salantu** Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčios (Kretingos r., P-16) didesnius varpus, o mažesnį (35 p. 5 sv.) paliko.

Saločių Šv. Juozapo bažnyčios (Pasvalio r.) klebono A. Štombergo pastangomis parapija 1922 m. atgavo iš Rusijos grįžusį savo varpą su įrašu: *Auka Karola Paszkiewiczie M. 1903 Lał A. Włodkowski w Węgrowie* ([...]. Liejo A. Vlodkovskis Vengrove). Registracijos kortelėje dar prirašyta: 214 n. κ. *вз М. 8122*; prierasas galbūt nurodo, kad varpas saugotas Maskvoje, 214 pulko kareivinėse [κ. = *казарма* ?]. Varpą iš Daugpilio tvirtovės parsigabeno patys parapijiečiai (P-26).

Kiti du išvežti Saločių varpai, buvę Chodynkos lauke Maskvoje, dingo (A-497). Vienas, didelis (405 cm + 195 cm + 97 cm), turėjęs dvigubą įrašą (A-497): vieną – *Ad maiorem Dei gloriam* (Didesnei Dievo garbei), kitą – *Haec Campana empta est sumptibus parochianorum Sałatensium constructa vero A. Włodkowski in oppido Węgrow Anno Domini 1914* (Šis varpas nupirktas už Saločių parapijiečių pinigus. [J] tikrai padarė A. Vlodkovskis Vengrovo mieste. 1914 Viešpaties metai). Metų liejinyje skaitmuo 9 išlietas atbulai. Informacijos apie mažesnį varpą registracijos kortelėje nėra.

Per II pasaul. karą parapijiečiai, norėdami išsaugoti 1922 m. sugrįžusį varpą, hitleriniams okupantams surinko 212 kg vario ir 478 kg įvairios geležies.

Kunigui J. Paluikiui pavyko išsaugoti nuo išvežimo į Rusiją **Salų** Šv. Kryžiaus bažnyčios (Rokiškio r., P-31) abu varpus: J. C. Šveno 1873 m. lietą Rygoje ir 1884 m. P. Usačiovos gamykloje Valdajuje. O B. Kviklys „Lietuvos bažnyčių“ t. 4 – „Panevėžio vyskupija“ (Chicago, 1884) p. 354 rašo, kad varpus Apolinarą ir Jurgį, papirkęs rusų valdininkus, išgelbėjo kun. J. Pauliukas (?). Po karo varpai iškasti, bet į bokštą nebuvo įkelti, nes anksčiau jais skambinant bokštas per daug drebėdavęs; varpai pakabinti šventoriuje laikinoje stulpinėje varpinėje.

Vokiečiai per I pasaul. karą paėmė du **Sasnavos** Švč. Mergelės Marijos Vardo bažnyčios (Marijampolės r., P-12) varpus.

Lazdijų r. **Seirijų** dviejų šventovių – katalikų ir liuteronų bažnyčių – varpai aprašyti dokumentų bylose A-435 ir P-18.

Kazanėje buvo du Seirijų katalikų Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės bažnyčios varpai. Vienas svėręs 31 pūdą 21 svarą. Aša 6-briaunė. Varpe pa-vaizduota Vilniaus Aušros vartų Dievo Motina ir išlietas įrašas: *Sprawiony z funduszów J.[asných] P.[anów] Małżonków Idzkowskich 1898 R.[oku] Englisz w Warszawie* (Padarytas už gerbiamų ponų sutuoktinių Idzkovskių lėšas 1898 m. Englišas Varšuvoje). Varpo išorė ir vidus dažyti juodai.

Antrasis katalikų bažnyčios varpas svėrė 14 p. 31 sv. Aša taip pat 6-briaunė. Varpą puošė ornamento juosta ir reljefas. Išlieta Aušros vartų Dievo Motina su tokiau pat įrašu kaip ir pirmajame varpe.

Dar dviejų į Rusiją išvežtų ir nežinia kur saugotų katalikų varpų svoris nežinomas. Įrašai juose: 1) *Ku uczczeniu Matki Szkaplernej przeznaczony* (Skirtas pagerbti Škaplierinę [Dievo] Motiną); 2) *In honorem Sacrosanctae Trinitatis Me fecit Georgus Bernardus Kinder Regiomonti 1828* (Šventų Švenčiausiosios Trejybės garbei. Mane nuliejo Georgas Bernhardas Kinderis Karaliaučiuje 1828 m.).

Seirijų liuteronų bažnyčios vieną varpą be šerdies juosė dvi ornamentuotos juostos. Išlietas įrašas: *Me fecit Ernst Friderich Koch. Anno 1773* (Mane padarė Ernstas Friderichas Kochas. 1773 metai). Antrojo tos bažnyčios varpo vidus dažytas juodai. Įrašo pirmoji dalis tokia pati, kaip ir aname varpe; antroji įrašo dalis: *Sedam Anno 1775* (Atsiradau 1775 metais).

Į Rusiją išvežti penki **Semeliškių** Šv. Lauryno bažnyčios (Elektrėnų saviv., P-41, 49) varpai. Du 1916 m. saugoti Maskvos Kremliaus arsenale. Vienas varpas, Karolio Gotlybo Šparo nulietas Vilniuje 1732 m. ir kažkur Lenkijoje 1889 m. perlietas, grįžęs į Lenkiją atiteko Senųjų Trakų bažnyčiai. Dalis varpo įrašo: *OFIARA KOŚC.[iołu] SUMILISZSKIEMU Z 1732 R.[oku] MARJANNY STABJANKI WZNOWIĘ 1889 R.[oku] F. BAŃKOWSKI ZA ZMARŁ.[ych] RODZICÓW IDAL.[ekich] KR.[ewnych]* (Marijonos Stabinaitės 1732 m. auka Semeliškių bažnyčiai. Už mirusius tėvus ir kitus giminaičius 1889 m. atnaujino F. Bankauskas).

Ten pat buvęs kitas Semeliškių varpas, svėręs 15 pūdų (kitur rašoma, kad 800 svarų, t. y. 20 p.), grįžęs irgi atiduotas Seniesiems Trakams. Varpo įrašas: *Me fecit S. (?) Waehner Wilna A.[nno] D.[omini] 1798 ALBR.[echt] XIĄZE [książę] RADZIWIŁ[ł] GEN.[erał] MAJ.[or] WOYSK LITT.[ewskich] ORD.[eru] POL.[skiego] Y Ś.[więtego] HUBERTA PALATINI RHÆNI*

KAWALER FUNDATOR (Mane padarė S. (?) Veneris Vilniuje 1798 Viešpaties metais. Aukojo kunigaikštis Albrechtas Radvila, Lietuvos kariuomenės generolas majoras, Lenkijos ir Reino Palatinato Šv. Huberto ordino kavaliarius). Reino Palatinatas – istorinė Vokietijos žemė, dabartinis Pfalcas.

1927 m. sausio 25 d. į Semeliškes sugrįžo labai senas nežinia kur lietas varpas su įrašu: † [Re?]x *hic veni nobis cum pace anno d[omi]ni m cccc xxx xii* ([Karaliau?], atėik pas mus su taika. 1442 Viešpaties metai).

Kaip pakaitalą Semeliškių bažnyčia dar gavo nežinia kada ir kur lieta 123 kg varpą. Kažkokie įrašai buvo atspausti atskirose juostelėse.

Semeliškių stačiatikių cerkvės 54 p. 36 sv. varpą 1922 m. balandžio mėn. paėmė Lietuvos kariuomenės vyriausiasis kapelionas (P-41, 48). Varpo norėjo neseniai įsikūrusi Kauno Šv. Arkangelo Mykolo (Įgulos) bažnyčia, bet negavo.

Seredžiaus du Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios (Jurbarko r., P-9) varpai, bendrai svėrę 19 p. 1 sv., 1915 m. išvežti drauge su Čekiškės, Vilkijos ir kitų bažnyčių varpais.

Klebonas 1923 m. sausio 17 d. laikinam naudojimui gavo nežinia kokioje cerkvėje buvusį 1280 kg varpą su įrašu: [...?] *году месяца июня 16 дня сей колокол вылит к церкви сошествия святого духа грекороссийскаго православнаго исповедания старанием той же обители старшим игуменом Якимом Польшинским* (Šis varpas graikų-rusų stačiatikių tikėjimo Šv. Dvasios Nužengimo cerkvei nulietas [...?] m. birželio 16 d. to paties vienuolyno vyresniojo viršininko Jakimo Poltinskio pastangomis). Varpą puošia dvigalvis erelis ir Šv. Dvasios Nužengimo reljefas. Įtartinas dokumente pateikto įrašo rašybos taisyklumas: trūksta kietumo ženklų ir kt.

Trys varpai, išvežti iš **Simno** RK Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčios, saugoti Dono sr. Malčevskaja sloboda gelež. stoties paklauze Nr. 3 (P-2). Varpų svoris nežinomas. Viename varpe išlietas įrašas: *ŚW. JAN KOSZTEM PARAFIAN X[księdza] PR. GŁOWACKIEGO LAŁ A. WŁODKOWSKI W SMOLANACH 1877* (Šv. Jonas [varpo vardas]. Parapijiečių lėšomis, kun. Pr. Głowackio [rūpesčiu] liejo A. Vlodkovskis Smolianuose 1877 m.). Apie antrąjį varpą žinome tik tiek, kad jis nulietas 1871 m. Trumpas įrašas trečiajame varpe: *S.[anctus] Pauli A[nno] 1877* (Šv. Povilas [varpo vardas]. 1877 m.).

Vietoj išvežtų varpų po karo parapija gavo vieną 387 kg varpą su rusišku įrašu: *Благовествуй земле радость вечю Хвалите небеса Божию славу* (Skelbk žemei amžiną džiaugsmą. Aukštink, dangau, Dievo šlovę).

Tiksliai nežinoma, kiek varpų išvežta į Rusiją iš **Skaistgirio** Šv. Jurgio bažnyčios (Joniškio r., P-8). Klebonas Garlauskas 1923 m. vasario 23 d. Kaune atsiėmė du varpus, sugrįžusius iš Chodynkos sandėlių Maskvoje. Vienas, 20 pūdų, – saviškis (A-496, 497) su įrašu: *J. C. Schwenn. Riga 1900. Donum Casimiri et Annae Kardynski de Budrajcis ad Ecclesiam Skajzgirenssem Tempore Sacerdotis K. Kazimieraitis 1900* (J. C. Švenas. Ryga, 1900 m. Kazimiero ir Onos Kardinskaitės Budraičių dovana Skaistgirio bažnyčiai K. Kazimieraičio kunigavimo 1900 metais). Varpas papuoštas dviem barokinio ornamento juostomis.

Antrasis atsiimtas varpas, 9 pūdų, buvęs išvežtas iš Naujosios Žagarės bažnyčios (A-496, 497) ir jį teko gražinti.

Nežinia kur pradingo Chodynkoje buvęs Skaistgirio varpas, Filipo Jakobo Giunterio (*Günther*) nulietas Rygoje 1718 m.

Iš **Skapiškio** Šv. Jackaus bažnyčios (Kupiškio r., P-17) išvežti keturi varpai. Per Rygą 1926 m. grįžo vienas. Buvęs jis Chodynkos lauko sandėliuose Maskvoje (A-496, 497). Varpo įrašas trejopas. Pirmiausia įrėžta: *R.[ok] 1812* (1812 m.). Toliau išlieta: *Soli Deo honor et gloria* (Tik Dievui šlovė ir garbė). Ir gale: *Me fecit Henricus Byhrmann Rigae Anno Domini 1747 cura Basilis Haczkowski altaristae ecclesiae Scopiscensis Restauravit Iozephus Dorożyński Vengroviae anno Domini 1901 cura parochi M. Dalecki* (Mane padarė Henrikas Byrmanas Rygoje 1747 Viešpaties metais Skapiškio bažnyčios altaristos Bazilijaus Gačkausko rūpesčiu. Atnaujino Juzefas Dorožinskis Vengrove 1901 Viešpaties metais klebono M. Daleckio rūpesčiu). Svoris nežinomas. Varpą puošia Švč. Mergelės su Kūdikėliu ir Nukryžiuotojo bareljefai.

Į Lietuvą 1920 m. sugrįžo visi trys išvežti **Skarulių** Šv. Onos bažnyčios (Jonavos r., P-7) varpai. Parapija juos atgavo 1922 m.

40 pūdų (640 kg) varpe išlieti įrašai: aukščiau – *Ten dzwon vlany do kosciola w Skorvlach Anno MDCXVI nakladem pana Andrzeia Skorvlskiego kawalera Ierozolimskiego* (Šis varpas Skarulių bažnyčiai 1616 m. nulietas pono Andriaus Skorulskio, Jeruzalės [ordino] kavalleriaus lėšomis); varpo išorės vidury – herbas (ietis su dviem brūkšniais); žemiau kitas įrašas – *A przez mie Rafala Zygmonta Skorvlskiego marszalka Kowienskigo po zrvinowaniv moskiewskim przelany w rokvi 1670 Ioannes Delamars me fecit* (O mano, Rapolo Zigmanto Skorulskio, Kauno maršalkos, po maskolių nusiaubimo 1670 m. perlietas. Jonas Delamarsas mane padarė). Pasak šaltinių, Skarulių bažnyčia A. Skorulskio iniciatyva pastatyta apie 1620 m.; taigi varpas jai parūpintas iš anksto. Varpą teko perlieti po Rusijos caro

Įrašas Skarulių 1670 m. varpo šone. D. Deksnytės pieš. Įrašo vertimas:
Mane padarė Jonas Delamarsas. (KPC f. 16, ap. 2, s. v. 53)

Aleksejaus Michailovičiaus invazijos į Lietuvą 1655 m. Įrašas 11 p. 13 sv. (181,2 kg) varpe: *Me fecit I. S. Waehner Wilnae A.[nno] 1810* (Mane padarė J. S Veneris Vilniuje 1810 m.). Puošmenos: Švč. Mergelės ir šv. Jono reljefai. Apie trečiąjį Skarulių varpą trūksta žinių.

Per I pasaul. karą vokiečiai pasiglemžė **Slavikų** Šv. Onos bažnyčios (Šakių r., P-34) vieną varpą.

Smalvų parapijos Švč. Mergelės Marijos Vardo bažnyčios (Zarasų r.) išvežti du varpai saugoti Roždestvenskio vienuolyne Maskvoje (P-5, 47). Daugiau kaip 20 pūdų svorio varpas sugrižo tik 1927 m. Įrašas jame: *S.[anctus] Joannes Baptista. Fund.[acija] Stankiewiczów z Bernatiszek. Za bytności pro[boszcza] ks.[iędza] Tomaszewicza 1910 R. Odlewnia A. Włodkowskiego w Węgrowie* (Šv. Jonas Krikštytojas [varpo vardas]. Stankevičių iš Bernotiškių [kaimo] auka klebono kun. Tomaševičiaus laikais 1910 m. A. Vlodkovskio liejykla Vengrove). Varpą puošia dvi išgraviruotos juostos ir, atrodo, šv. Jono Krikštytojo reljefas.

Daugiau kaip 30 pūdų svėręs varpas pradingo. Jo įrašas: *Ufundovany 1913 R.[oku] Na cześć Ś.[więtego] Ignacego Loyoli Wyzn.[aczony] Kosztem Anieli z Lopacińskich Czerniewskiej Odlewnia A. Włodkowskiego w Węgrowie* (Paaukotas 1913 m. Šv. Ignaco Lojolos garbei paskirtas už Anelės Lopacinskaitės-Černiauskieneš lėšas. A. Vlodkovskio liejykla Vengrove).

Panevėžio rajono **Smilgių** Šv. Jurgio bažnyčios, statytos 1661 m., keli seni varpai 1881 m. perlieti į tris. Iš jų du buvo išvežti į Rusiją ir negrįžo (P-25).

Buvo paslėpti ir neišvežti **Staciūnų** Šv. Lauryno bažnyčios (Pakruojo r., P-21, 37) trys varpai: 480 kg, 350 kg ir 8 kg. Bažnyčia 1922 m. balandžio mėn. dar gavo iš Rusijos parvežtą 36 p. 23 sv. varpą. Tačiau kam jis anksčiau priklausęs, neaišku.

Pasak „Lietuvių enciklopedijos“ (Bostonas) t. XXVIII, iš **Stakliškių** Švč. Trejybės bažnyčios (Prienu r.) turėtų 4-rių varpų išvežti trys. Pradinio didelis – 41 pūdo, arba 671,5 kg – varpas, lietas Bochume (Vokietijoje, Rūro baseine) ir nupirtas 1891 m. (P-28). Jame dar buvęs trumputis įrašas *Ad laudem Dei* (Dievo garbei). Naujų varpų Stakliškių parapija buvo įsigijusi 1883–1912 m. čia klebonaujant Vincentui Butvydui. Pasak 1895 m. birželio 26 d. surašyto inventoriaus, bažnyčia tuo metu turėjo 41 p. 23 sv. plieninį varpą (o tai Bochume liedintas varpas), 15 p., 6 p. ir 2 p. varpus bei 12 įvairių varpelių (LVIA f. 694, ap. 1, b. 3935). Anot klebono Vlodo Jezukevičiaus 1942 m. spalio 19 d. anketos, kaip pakaitalas vėliau gautas vienas nesvertas varpas.

1915 m. norėta išvežti **Stulgių** Šv. Apaštalo Motiejaus bažnyčios (Kelmės r.) varpą. Tačiau parapijiečiai surinko daugiau metalo, negu svėrė varpas, ir taip jį išsaugojo. Varpo svoris nežinomas. Įrašas pagal P-14 pateiktą dokumentą labai įtartinas, su rašybos klaidomis, greičiausiai raštininkų supainiotas: *Voco defunctos ploro laudo Deum pleben Finlandski Mosquae 1875. Festa decora Ecclesiae Stulgensis* (Sušaukiu [?], apraudu mirusiuosius, garbinu Dievą, liaudį [?]. Finliandskis Maskvoje 1875 m. Šventes papuošiu. Stulgių bažnyčia).

Maskvos Kremliaus arsenale 1916 m. užregistruoti du **Sudeikių** Švč. Mergelės Marijos bažnyčios (Utenos r., P-43) varpai. Vienas, 2 p. 28 sv., be jokių įrašų. Už šį didesnio varpo įrašas: *Gloria In excelsis Deo Et in terra pax Anno 1705* (Garbė Dievui aukštybėse ir ramybė žemėje. 1705 metai).

Trys varpai buvo išvežti į Rusiją iš **Suginčių** Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčios (Molėtų r., P-20). Visi varpai negrįžo, tačiau pakaitalo už juos parapija negavo.

Išvežtas ir vėliau atgautas **Suosto** RK Šv. Kryžiaus Išaukštinimo bažnyčios (Biržų r.) varpas, 1873 m. nulietas Rygoje (P-4). Svoris ir liejikas nežinomi. Iš Papilio parapijos 1938 m. nusipirtas apie 150 kg varpas, prieš keliolika metų grįžęs iš Rusijos (žr. p. 84).

Chodynkos lauko sandėliuose Maskvoje saugoti du **Surviliškio** Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčios (Kėdainių r.) varpai. Kun. Boleslovas Vėgėlė 1923 m. sausio 25 d. gavo sugrįžusį 675 svarų (apie 270 kg) varpą (P-13, 49, A-496, 497). Pimasis jo įrašas lenkiškas: *Łał Daniel Wener w Wilnie* (Liejo Danielius Veneris Vilniuje); kitas įrašas lietuviškas: *Zmogau Taw Asz Balsu Sawa Szaukut pas Diewa Tawa. Paminklas Amžinas del Szłowes warda SS.[Švenčiausiosios] Marios isz Afieros parapionii Surwiliszkia Metuose 1826. Vardas Varpa Danielis.* Varpas papuoštas dviem ornamentų juostomis.

Kitas Chodynkoje buvęs ir 560 svarų (apie 225 kg) svėręs Surviliškio varpas neturėjo jokio įrašo, tik tris ornamentų juostas (A-496, 497). Žinių apie šio varpo likimą nėra.

Tris varpus paslėpė ir išsaugojo nuo išvežimo Rokiškio r. **Suvainiškio** bažnyčios parapijiečiai (P-31). Vienas varpas 1786 m. J. A. Hetcelio lietas Rygoje, o du 1908 m. brolių Usačiovų Valdajuje.

Kadaise Pliaterių valdytų **Šateikių** Šv. Morkaus Evangelisto bažnyčios (Plungės r., P-27) Chodynkoje buvusiam varpe (A-496) įrašyta: *Anno 1642 Gott allen die Ehre. Georg Horner erbgessesen zu umsetzen und Satticken* (1642 metai. Garbė tik Dievui. Įgyvendinti sumanė Georgas Horneris ir šateikiečiai). Du vario varpus per I pasaul. karą paėmė vokiečiai. Parapijiečiai 1927 m. Bochume, Vokietijoje, nusiliedino naują plieno varpą.

1915 m. į Rusiją išgabentas **Šačių** Šv. Jono Krikštytojo bažnyčiai (Skudo r.) Liepojos meistro F. E. Harmseno 1860 m. nulietas varpas.

Iš Radviliškio geležinkelio stoties per Daugpilio intendantūros sandėlį į Rusiją 1915 m. išvežti **Šaukoto** Švč. Trejybės bažnyčios (Radviliškio r.) varpai. Du „viešėje“ Chodynkos lauko sandėliuose Maskvoje (A-496, 497). 1922 m. kovo mėn. atgautas sugrįžęs 10 pūdų varpas (P-29). Pasak registracijos kortelės, varpe dvigubas lenkiškas įrašas, kurio pirmoji dalis skelbia: *Odlany w Knach (?) Jan Hartmann/Sept. (?)* (Nulietas K...[?]. Janas Hartmanas [meistras; neaiški santrumpa Sept.]). Įrašo antroji dalis: *Ten dzwon funduszem W. W.[wielkomożnych] Macieya y Elzbeta z Woytkiewiczów Yankowskich do kościoła Szawkockiego na chwałę Boską przez staranie W.[ielebnej] Y.[ichmości] X.[księdza] Macieya Połuyańskiego altarysty Szawkockiego jest sprawiony roku 1815* (Šis varpas gerbiamųjų Motiejaus ir Elžbietos Vaitkevičiūtės Jankauskų lėšomis Dievo garbei Šaukoto bažnyčiai įgytas 1815 m. Šaukoto altaristos Jo Malonybės kun. Motiejaus Polujanskio pastangomis). Tačiau žinoma, kad iki 1831 m. J. Hartmanas varpus liejęs Varniuose. Pirmoji įrašo dalis tikriausiai nevykusiai išlieta ar varpo

registratoriaus klaidingai nurašyta; matyt, turėtų būti *Odlany w Worniach* [Nulietas Varniuose]. Šaukoto parapijiečiai greičiausiai nupirko J. Hartmano Varniuose lietą varpą.

Kitas 3 pūdų Chodynkoje buvęs Šaukoto varpas pradingo. Jo įrašas: *Campana hec dat pulsata sonum in gloriam soli Deo anno 1785* (Šio varpo dūžiai skamba tik Dievo garbei. 1785 metai).

Trys varpai 1915 m. liepos 8 d. išvežti iš **Šeduvos** Šv. Kryžiaus Atradiamo bažnyčios. Du sugrižo ir atgauti 1922 m. gegužės mėn. (P-29).

Įrašas grįžusiame 30 pūdų (apie 480 kg) varpe: *Post binem tuam conflagrationem tum Szadowiae tum Regiomonti secundo haec campana comparatur cura et sumptibus per illustris adm.[inistratoris] Reverendi Domini Andrea Pacewicz Notar Ill[ustrissi]mi cap.[italis] Samogitiae Decani ac parochi Szadowiensis anno D.[omini] 1766 30 may. Me fecit B. M. Dornmann in Koenigsberg Qui passus es pro nobis Jesu Miserere nobis*

(Po dviejų gaisrų tai Šeduvoje, tai Karaliaučiuje šis varpas žymaus administratoriaus gerbiamo pono Andriaus Pacevičiaus, šviesiausiojo Žemaitijos svarbiausiojo notaro, Šeduvos dekanas ir klebono rūpesčiu bei lėšomis atnaujintas 1766 Viešpaties metų gegužės 30 d. Mane nuliejo B. M. Dornmanas Karaliaučiuje. Jėzau, kurs kentėjai už mus, pasigailėk mūsų). Nėra žinių, kur šis varpas saugotas Rusijoje.

Kiti du Šeduvos varpai atsidūrė Chodynkos lauko sandėliuose Maskvoje (A-496, 497).

Per II pasaul. karą sudegusi Šaukėnų (Kelmės r.) Švč. Trejybės bažnyčios 1763 m. varpinė

Vieno, apie 233 kg varpo įrašams panaudotos net keturios kalbos: lotynų, lietuvių, lenkų ir rusų. Pirmasis įrašas: *Casimirus A.[nno] D.[omini] 1893 Lauda Deum Congrega Populum* (Kazimieras [varpo vardas]. 1893 Viešpaties metai. Garbinu Dievą, sukviečiu žmones). Antrasis: *Plora Defunctos Sziduwos Bażniczei* (Apraudu mirusiuosius. [...]). Trečiasis įrašas yra varpo apatiniame žiede: *Zakład Pelagiei Iwanowny Usatsowej w m.[ieście] Wałdaj Nowgorodzkiej Guber.[ni] 1894. 14 n.[удовъ] 34 ф.[унта]* (Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos įmonė Novgorodo gubernijos Valdajaus mieste. 1894 m. 14 p. 34 sv.). Varpe įrašyti dvejopi metai: 1893 m. jis tikriausiai užsakytas, o 1894 m. nulietas. Šis varpas taip pat sugrižo į Šeduvą.

Antrasis Chodynkoje saugotas ir 14 pūdų svėręs Šeduvos varpas pradingo. Jame buvęs beveik toks pat įrašas, kaip ir 30 pūdų varpe: jis tai pat patyręs du gaisrus ir A. Pacevičiaus rūpesčiu B. M. Dornmano perlietas tų pačių metų gegužės 3 d.; tik frazė su Jėzaus pasigailėjimo prašymu išlieta aukščiau kaip įrašas apie Jėzaus figūrą.

Įdomus dar vienas dalykas: šiek tiek mažiau svėręs dingęs varpas buvo gerokai didesnis už grįžusį 14 p. 34 sv. varpą. Matyt, anas buvo iš lengvesnio metalo, o grįžęs yra iš sunkesnio ar šio varpo sienos yra storesnės.

Negrįžo Chodynkoje buvęs *Šėsuolių* Šv. Juozapo bažnyčios (Ukmergės r.) vienas varpas, Danieliaus Venerio lietas Vilniuje 1838 m. ir svėręs 367 svarus.

Roždestvenskio vienuolyne Maskvoje 1917 m. buvo du varpai, atvežti iš *Šėtos* Švč. Trejybės bažnyčios (Kėdainių r., P-13). Abu varpai sugrižo ir 1922 m. atsiimti iš aikštės prie Karo muziejaus Kaune. Varpuose dvikalbiai įrašai: 1) 15 pūdų: viršuje – *Haec campana efusa est Vilnae securitatis Michaelis Janicki com.[positionis] Szatiensis* (Šis varpas nulietas Vilniuje Mykolo Janickio, Šėtos laikytojo, rūpesčiu); apačioje – *Pan Bóg dał, że mię wylał Carol Gottlieb Sparr w Królewskim mieście Wilnie anno 1729* (Viešpats Dievas leido, kad Karolis Gotlybas Šparas mane nulietų karališkajame Vilniaus mieste 1729 metais; 2) 33 p. 38 sv. – *Haec campana effusa est Valdai anno D.[omini] 1894 et dono nobilis familiae Montwilł de Mitijaniszki et sub cura parochi Josephi Sokołowski ZAKŁAD PELAGIEI IWANOWNY USACZOWEJ W M.[ieście] WALDAI NOWGORODSKIEJ GUBER.[ni] 33 38* (Šis varpas nulietas Valdajuje 1894 Viešpaties metais kaip garbingos Montvilų šeimos iš Mitėniškių [kaimo] dovana klebono Juozapo Sakalausko rūpesčiu. Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos įmonė Novgorodo gub. Valdajaus mieste. 33 [p.] 38 [sv.]).

Pasak P-13, 15 pūdų varpas buvo perplyšęs ir Kaune perlietas su kitoku įrašu: *Šv. Juozapai globok Šėtos parapiją ir bažnyčią. Aukoja Juozas Survila. Rūpesniu Kleb. kunigo Norvaišos 1929 m. Kaune.* Tačiau 1929 m. greičiausiai nulietas naujas varpas, o 1729 m. varpas, tik galbūt pataisytas, atiduotas ar parduotas Rokiškio r. Onušio bažnyčiai (žr. p. 76).

Per I pasaul. karą vokiečiai išsivežė du mažesnius *Šiaulėnų* Šv. Onos bažnyčios (Šiaulių r., P-37) varpus.

Tiksliai nežinoma, kiek varpų 1915 m. išvežta iš *Šiaulių* bažnyčių (P-37). Iš Maskvos 1922 m. sugrįžo mainais į rugius iš bolševikų išpirktas Šv. Petro ir Povilo bažnyčios 560 kg varpas. Jis pargabentas iš saugyklų Chodynkos lauke (A-496, 497). Varpe trigubas įrašas: viršuje – *Campana Sumptibus fundata Gustavi Tomkiewicz Parochi Szawlensis* (Varpui lėšas aukojo Šiaulių klebonas Gustavas Tomkevičius); žemiau – *Łał A. Włodkowski w Węgrowie 1902 r.[oku]* (Liejo A. Vlodkovskis Vengrove 1902 m.); apačioje – *Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis. In honorem S.[ancti] Casimiri* (Garbė Dievui aukštybėse ir ramybė žemėje geros valios žmonėms. Šv. Kazimiero garbei). Apatinio įrašo pirmosios dalies vertimą pateikėme tokį, kaip ši evangelijos pagal Luką 2 skyriaus 14 eilutė būdavo verčiama seniau. Dabar ši eilutė Naujajame Testamente verčiama kitaip: „Garbė Dievui aukštybėse, o žemėje ramybė jo mylimiems žmonėms.“

Sugrįžo du neaiškaus svorio Šv. Jurgio bažnyčios varpai. Pasak P-37, viename įrašyta: *Iteikimas iš vieno žemaičių kunigo apieros metuose 1903. In honorem Sancti Matthia* ([...] Šv. Mato garbei). Kitas įrašas rusiškas – apie varpo nuliejimą brolių Usačiovų gamykloje Valdajuje. Apie antrąjį varpą žinome tik tiek, kad jis nulietas A. Finliandkos įmonėje Maskvoje.

Šiaulių Šv. Petro ir Povilo stačiatikių cerkvė kaip pakaitalą už išvežtus varpus gavo kadaise Gardino Šv. Sofijos soborui priklausiusį varpą su įrašu: *Москва. Завода П. Н. Финляндского. Весу 29 п.[удовъ] 18 ф.[унтовъ] к Софийскому собору въ Гродне* (Maskva. P. N. Finliandskio gamykla. Sveria 29 p. 18 sv., Gardino [Šv.] Sofijos soborui).

Dera prisiminti J. Delamarso 1671 m. *Šiluvos* Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčiai nulietą 3000 svarų varpą. Jis su kitais varpais per 1892 m. birželio 16 d. gaisrą sutirpo. Iš keturių varpų liekanų J. Dorožinskis Vengrove 1896 m. nuliejo varpą, išsaugojęs senojo meistro pavardę ir liejimo metus: *ME DEI GRATIA FUDIT JOANNES DELAMARCH WILNAE 1671* (Mane su Dievo malone nuliejo Jonas Delamarsas Vilniuje 1671 m.).

Rusai 1915 m. išvežė S. Černevičiaus Pustelnike lietus tris **Širvintų** Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios varpus (P-35). Vienas svėręs 707 kg. Visi jie negrižo. Pradingo ir ketvirtas D. Venerio Vilniuje 1835 m. lietas, o pasakui Chodynkoje saugotas Širvintų varpas. Lietuvos valdžia parapijai davė neaiškaus svorio ir nežinia kokiai stačiatikų šventovei anksčiau priklausiusį varpą su įrašu: *Колоколь сделанъ стараниемъ священника Якова Добржанского месяца іюля 15 дня 1847 года* (Varpas padarytas šventiko Jakovo Dobržanskio pastangomis 1847 metų liepos mėnesio 15 dieną).

Chodynkos sandėliuose Maskvoje buvęs Šiaulių rajono **Šiupylių** Šv. Aloyzo bažnyčios (P-37) varpas su įrašu: *Ten dzwon odlany Kosztem W.[ieiebnej] J.[ichmości] X.[księdza] Jerzego Woytkiewicza K. Z. P. Z. do kościoła Zamuskiego czyli Czypilskiego Roku 1817* (Šis varpas Pamūšio arba Šiupylių bažnyčiai nulietais Jo Malonybės kun. Jurgio Vaitkevičiaus [...] lėšomis 1817 m.; A-496, 497).

Antras ten pat saugotas Šiupylių varpas truputį sužalotas: jo apačioje 6 cm x 4 cm šukė su prierišu *Шпила*. Įrašas dvigubas. Viršuje: *Deum laudo populum convoco defunctos ploro Tomasz Woytkiwsz fusa sum Mitau 1781 Den 20 July* (Garbinu Dievą, sušaukiu liaudį, apraudu mirusiuosius. Nuliejo Tomas Vaitkevičius Mintaujoje 1781 m. liepos 20 dieną). Įrašas žemai: *Fecitz Johann Maurer* (Padarė Johanas Maureris). Taigi T. Vaitkevičius varpą tik užsakė, o Mintaujoje (Jelgavoje) jį nuliejo J. Maureris.

Per I pasaul. karą vokiečiai paėmė du **Šunskų** Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios varpus (Marijampolės savivald., P-12). Apie 1925 m. parapija gavo ne itin didelį iš Rusijos sugrižusį kažkokios šventovės varpą su įrašu *1901* – atseit, varpas nulietais 1901 m. Tačiau kur jis lietas ir kiek sveria, nežinoma. Varpo šonuose du reljefiniai šventųjų paveikslai.

Švenčionėlių Šv. Eduardo bažnyčios (P-38) vienas varpas 1915 m. buvo paslėptas ir išliko, o du išsivežė rusai. Šiedu varpai negrižo ir apie jų likimą nėra jokių žinių.

Rygos–Oriolo geležinkelio stotyje Smolenske buvo varpas iš **Švenčionėlių** Visų Šventųjų bažnyčios (A-515). Jo įrašas leidžia manyti, kad varpas yra priklausęs kažkuriam dominikonų vienuolynui: *S[an]ctus Dominicus Ordini praedicatorum Fundator A. D. M.* (Šventasis Domininkas. Dominikonų ordinui dovanojo [...?]). Varpą puošė šv. Domininko atvaizdas ir dominikonų ordino herbas – šuo su deglu dantyse. Švenčionių klebonu ir dekanu 1937–1939 m. dirbęs kun. Juozas Dubietis bažnyčiai parūpino naujus varpus.

Išvežti ir negrižo du **Šventežerio** Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčios (Lazdijų r., P-18) varpai. Kaip pakaitalą parapija vėliau gavo vieną varpą, kurio svoris, liejimo metai ir vieta nežinomi.

1915 m. liepos 1 d. nukabinti **Šventybrasčio** Viešpaties Jėzaus Atsimainymo (Kėdainių r.) bažnyčios varpai. Nuimti su klebono I. Žuromskio žinia, du varpai nugabenti į Maskvą, į karinius sandėlius Chodynkos lauke. Viename varpe buvęs įrašas: *Me fecit J. C. Copinus Regiomonti Soli Deo gloria Ignacy Zawisza Sek.[retarz] Ziem.[stwa] prezydent pot[enta]tu Kowień. [skiego] 1774* (Mane padarė J. C. Kopinas Karaliaučiuje. Garbė tik Dievui. Ignotas Zaviša, žemietijos sekretorius, Kauno potentato [didikų organizacijos] pirmininkas. 1774 m.). I. Zaviša – varpo užsakytojas (A-496, 497).

Įrašas antrajame Šventybrasčio varpe: *Na cześć N.[ajświętszej] M.[arji] P.[anny]. 1909 R.[ok]. Odlewnia A. Włodkowskiego w Węgrowie* (Švč. Mergelės Marijos garbei. 1909 m. A. Vlodkovskio liejykla Vengrove). Varpą puošė dvi ornamento juostos ir Mergelės Marijos figūra (A-496, 497). Ar bent vienas Šventybrasčio varpas sugrižo, nežinoma.

Iš **Taujėnų** Šv. Kryžiaus Išaukštinimo bažnyčios (Ukmergės r., P-42) irgi išvežti du varpai. Jie pradingo ir nebuvo pakeisti kitais.

Tauragės evangelikų liuteronų parapiinės bažnyčios (P-39) senojo vapo istorija atsispindi jo įrašė: *Me fecit C. F. Schurin in Riga A[nn]o 1838 Angeschafft Ao 1796 durch pastor Link Zerschmalzen im Brande A[nn]o 1836 Von neuem umgegossen Ao 1838 durch pastor Szczesny* (Mane padarė C. F. Šurinas Rygoje 1838 m. Pakabintas 1796 m. kunigo Linkio. Per gaisrą 1836 m. aptirpo. Iš naujo perliejo kunigas Šczesnis 1838 m.). Per I pasaul. karą sugriuvus bažnyčios bokštui, varpas po griuvėsiais liko sveikas ir 1938 m. bokštą atstačius, pakabintas į senąją vietą.

Šia proga priminsime, kad pirmoji grynai lietuviška evangelikų liuteronų parapija mūsų šalyje įsteigta irgi netoli Tauragės – Batakiuose, 1884 m. čia pastačius šio tikėjimo lietuvių bažnyčią (P-39).

Trys varpai paimti ir išvežti į Rusiją iš **Telšių** parapijos Šv. Antano bažnyčios, būsimosios katedros, ir vienas iš Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčios (P-40). Nė vienas varpas negrižo.

Pasak P-40, į Telšius sugrižo buvęs Žemaičių kunigų seminarijos 1640 m. lietas 12 pūdų varpas su įrašu: *Tuba Christi sum vocans gregem in ecclesiae Lutherana Caiodunensi ...* (Kėdainių liuteronų bažnyčioje į būrį kvietęs Kristaus trimitas ...). Tačiau šis varpas, anot bylų A-496 ir A-497, į Chodynką buvo atvežtas iš Kėdainių evangelikų liuteronų bažnyčios; šią varpo priklausomybę patvirtina jo įrašas (visą įrašą ir platesnę informaciją

apie varpą žr. p. 63). Tad vargu ar varpas iki 1915 m. galėjęs priklausyti Žemaičių kunigų seminarijai. Sugrižęs iš Rusijos, Telšiams greičiausiai jis teko kaip kompensacija už jų prarastus varpus.

Vokiečiai 1918 m. paėmė tris *Tirkšlių* Kristaus Karaliaus bažnyčios varpus (Mažeikių r., P-19).

Per I pasaul. karą vokiečiai taip pat pagrobė keturis *Tytuvėnų* Švč. Mergelės Marijos bažnyčios varpus. Kitus varpus ir tuomet, ir per II pasaul. karą buvo sunku nukabinti, nesugadinus pastato architektūros (P-14). Tik todėl išliko 1814 m. lietas ir 1877 m. atnaujintas varpas.

Pasak P-41, Karinėje laboratorijoje Maskvoje 1916 m. buvę trys *Trakų* Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios varpai. Jų įrašai: 1) 1748 – varpo liejimo metai; 2) *Domine Exaudi orationem Meam* (Viešpatie, išklausyk mano maldavimų); 3) *S. Englisz In Omnem Terram Exivit Sonus Eorum Anno 1753* (S. Englišas. Visuose kraštuose sklinda jo skambesys. 1753 m.); kadangi S. Englišas Varšuvoje dirbo tik nuo XIX a. pabaigos, tad aišku, jog 1753 m. kažkur lietas varpas vėliau buvo šio meistro pataisytas.

1748 m. varpas nėra vienas iš tų trijų, kurie nukabinti 1915 m. rugpjūčio 8 d. (žr. p. 32), nors du kiti čia paminėti nuimti tądien. Trečiasis, 1915 m. rugpjūčio 8 d. nukabintas, meistro Savičiaus 1620 m. lietas varpas P-41 apskritai neminimas.

Pasak registracijos kortelių, Liepojos–Romnų geležinkelio Kamkos stotyje Černigovo gubernijoje buvo dar trys Trakų parapijos varpai (A-437). Visi jie palyginti nedideli. Mažiausiame įrašyta: *Gloria in Excelsis Deo in mundo Laus Domini 1739* (Garbė Dievui aukštybėse, šlovė pasaulio Viešpačiui. 1739 m.). Kito varpo įrašas: *Warszawa Zwoliński 1871*; atseit, varpą 1871 m. Varšuvoje nuliejęs A. Zvolinskis. Šiedu varpai užregistruoti po du kartus.

Trečiame varpe, anot šaltinio, įrašas išlietas lenkų ir lotynų kalbomis: *Lał mnie Werner w Wilnie S.[anctus] Michaelis. Soli Deo gloriam cedit G. B. Kinda Regis Montilaño 1776* (Mane liejo Verneris Vilniuje. Šv. Mykolas [varpo vardas]. Vienam Dievui garbę reiškia G. B. Kinda iš Montilianjo srities. 1776 m.). Ir tai dar vienas nevykusio įrašo nukopijavimo pavyzdys: frazės dalis *cedit G. B. Kinda Regis Montilaño* iš tikrųjų yra *fudit G. B. Kinder Regiomonti*, o visa įrašo lotyniškoji, be varpo vardo, dalis tokia: *Soli Deo gloria. Fudit G. B. Kinder Regiomonti 1776* (Garbė tik Dievui. Nuliejo G. B. Kinderis Karaliaučiuje 1776 m.). Taigi G. B. Kinderio darbo varpą nežinia kada vėliau Vilniuje pataisęs kažkuris Veneris.

Tačiau ar šie trys Kamkoje buvę varpai tikrai iš Trakų? Tarp jų nėra nė vieno, apie kurių išsiuntimo į Mogiliovą aktą Trakų klebonas K. Maliukevičius pasirašė 1915 m. rugpjūčio 8 d. Galbūt varpai buvo iš Senųjų Trakų, o registраторius klaidingai užrašė jų kilmės vietą?

1944 m. vasario 29 d. visus tris Trakų bažnyčios varpus paėmė ir išsi-vežė vokiečiai.

Kiek į Rusiją išvežta *Senųjų Trakų* Viešpaties Apreiškimo ir Šv. Benedikto bažnyčios varpų (P-41), nežinoma. Kaip pakaitalas vėliau gauti iš Maskvos Kremliaus arsenalo parvežti du buvę Semeliškių varpai (žr. p. 92).

Iš *Traupio* Šv. Onos bažnyčios (Anykščių r., P-3) išvežti du varpai. Sugrižo mažesnysis, 544 kg, lietas Valdajuje. Varpe įrašyta: *Fundatorowie Ignacy i Antoni Woludzey 1906 rok* (Aukojo Ignotas ir Antanas Voludžiai. 1906 metai).

To paties rajono *Troškūnų* Švč. Trejybės bažnyčios (P-3) du didelius varpus 1917 m. paėmė vokiečiai.

Iš *Truskavos* Šv. Dvasios bažnyčios (Kėdainių r., P-19) į Rusiją išvežti trys nemaži varpai. Laikinam naudojimui 1923 m. vasario 23 d. gautas 6 pūdų varpas be jokių įrašų.

1941 m. birželio 24 d. užsidegė *Tverų* Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia (Plungės r., P-27). Varpai iškrito ir sutirpo. Vėliau tirpinys atiduotas nacių metalo rinkliavai.

Iš *Ūdrijos* Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios (Alytaus r., P-2) Rusijon išvežti trys varpai. Apie 1925 m. kaip pakaitalas gautas varpas, anksčiau priklausęs Suvalkų gub. Silvanovičių bažnyčiai. Varpas 1856 m. lietas Štabino liejykloje (įrašas: *HUTA SZTABINSKA*).

Į Chodynką Maskvoje atvežti du *Ugionių* Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčios (Raseinių r., P-30) varpai. Viename buvo kaltu įrėžtas įrašas: S[švent]as *Antanias Fabryka A. Zwolińskiego w Warszawie R.*[ok] 1874 ([...]. A. Zvolinskio fabrikas Varšuvoje. 1874 m.). Kitame varpe buvęs tik jo vardas – S[švent]as *Benediktas* ir viena ornamento juosta. Santrumpa *Sas* ir lietuviškas vardas leidžia spėti, kad antrasis varpas nulietas maždaug tais pačiais metais ir tame pačiame fabrike, kaip ir pirmasis varpas (A-496, 497). Vėliau už dingusius varpus kaip pakaitalas gautas 16 kg varpas be jokių įrašų.

Roždestvenskio vienuolyne Maskvoje 1917 m. buvo trys *Ukmergės* Šv. Petro ir Povilo bažnyčios varpai (P-42). Didžiausio, pradingusio varpo svoris nežinomas, tačiau apie jo dydį šį tą pasako matmenys: apatinis

*Upninkų 1665 m.
varpo įrašo fragmentas.
D. Deksnytės pieš. (KPC
f. 16, ap. 2, s. v. 68)*

žiedas – 400 cm, viršutinis – 200 cm, aukštis iki ąsos – 105 cm. Įrašas: S.[anctus] Antonis. Fundator Antonina Liniewicz 1907 An.[no]. Odlewnia J. Dorożyńskiego w Węgrowie (Šv. Antanas [varpo vardas]. Aukojo Antanina Linevičienė (?) 1907 m. J. Dorožinskio liejykla Vengrove).

Antrasis taip pat didelis, apie 800 kg, varpas, irgi lietas 1907 m., grįžo į savo vietą 1921 m. Varpo įrašas: Fundator Vincentus Kirajtis. S.[ancti] Vincentius – Antonius (Aukojo Vincentas Kiraitis. Šv.[entiej] Vincentas ir Antanas [dvigubas varpo vardas]). Mažiausiojo, taip pat prapuolusio varpo svoris nežinomas, o įrašas jame toks: S.[anctus] Petrus. Fund.[atore] Parafiani An.[no] 1907 (Šv. Petras [varpo vardas]. Aukojo parapijiečiai 1907 m.).

Ukmergės sentikių parapija 1915 m. tris varpus užkasė į žemę ir jie nebuvo išvežti. Du varpai – 6 p. 31 sv. ir 3 p. 39 sv. – lieti Maskvoje, P. Finlandskio gamykloje. Apie trečiąjį, mažiausiąjį, varpą trūksta žinių.

1942 m. liepos 21 d. naciai paglemžė **Upynos** Švč. Mergelės Marijos bažnyčios (Šilalės r., P-36) varpą su įrašu: *Soli Deo gloria*. S[anc]t[us] Antonius. Upyna. 1930 V.[ytauto] D.[idžiojo] *metai* (Garbė tik Dievui. Šv. Antanas [varpo vardas]. [...]). Varpo svoris ir liejikas nežinomi.

Pasak P-7, **Upninkų** Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčią (Jonavos r.) rusų valdžia 1867 m. uždarė, o jos inventorių perdavė kaimyninei Veprių bažnyčiai. Tačiau Upninkų gyventojai išvežti varpų iš savo bažnytkaimio neleido.

Ant Šventosios upės kranto net buvo kilusios didelės muštynės tarp upninkiečių ir Veprių žmonių. Bent 1665 m. lietas varpas liko Upninkuose; jis kažkada buvo paaukotas Užusalių stačiatikių cerkvei. Tačiau P-7 informacija apie bažnyčios uždarymo metus, atrodo, klaidinga. B. Kviklys „Mūsų Lietuvos“ t. II (V., 1991) p. 366 rašo, kad Upninkų parapija panaikinta 1845 m., o gubernatorius 1867 m. vėl leido laikyti pamaldas bažnytkaimyje pavasariais, kai dėl išsiliejusios Šventosios žmonės negalėdavo nuvykti į kitas bažnyčias.

Maskvos Kremliaus arsenale buvo ir pradingo du Utenos r. **Ušpalių** Švč. Trejybės bažnyčios varpai (P-43). Pirmojo varpo svoris nežinomas; įrašas varpe: *Lany R.[oku] P.[ańskim] 1789 Kosztem Bract[wa] N.[iepokalanej] P.[anny] Roz.[anciu] za staran.[iem] J.[ańniego] X.[księdza] Adama Legowicza Pl.[ebana] Vszp.[olskiego]* (Lietas 1789 Viešpaties metais Nekalčiausiosios Mergelės Rožinio brolijos lėšomis, Ušpalių klebono pono kun. Adomo Legavičiaus rūpesčiu).

Kitame, 18 p. 10 sv. varpe išlietas įrašas: *Clangetis ululantibus tubis et erit recordatio vestri coram Domini Deo vestro ut ernamini de manibus inimicorum vestrorum. Num.[mis] X.[enium] 1903 An.[no] sumptibus parochianorum. Izdelje zawoda Pelagei Iwanowoj Usatchovoj v Valdaje Novgorodskoj gubernii* (Stiprus trimito grojimas ir priminimas jums jūsų Viešpaties Dievo akivaizdoje, kad išplėštų iš jūsų priešų rankų (?). 1903 m. pinigine dovana už parapijiečių lėšas. Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos gamyklos Novgorodo gubernijos Valdajuje gaminys).

Kaip pakaitalą už negrižusius varpus Ušpalių parapija gavo varpą su įrašu: *Литъ въ г.[ороде] Валдае въ заводе П. И. Усачевой въ 1893 г.[оду] весу 19 пудовъ 33 ф.[унта]* (Lietas P. I. Usačiovos gamykloje Valdajuje 1893 m. Sveria 19 pūdų 33 sv.).

Į Rusiją išvežti bent penki **Utenos** Kristaus į Dangų Žengimo bažnyčios varpai (P-43). Du varpai uteniškiai buvę Kremliaus arsenale Maskvoje. Įrašas bene didžiausiame varpe: *In honorem SS.[sanctorum] Casimiri et Stanislai Kazimiero Zucio ir io sunaus Stanislovo lesomis 1877 M. Baznyciai iteiktas 1907 m. Stanislovo Kazimiero Zucio ir jo sunaus Kazimiero lesomis per lietas Usacevo dirbtuveje Valdajuje Valdajska fabryka odlewni dzwonów Aleksego Bazylego Usaczewa w Waldaje Nowgorodskoj gub.[ernii] 31 n.[удъ] 36 ф.[унтовъ]* (Šventųjų Kazimiero ir Stanislovo garbei. [...]. Aleksejaus Vasiljevičiaus Usačiovo Valdajaus varpų liejimo fabrikas Novgorodo gub. Valdajuje. 31 p. 36 sv.). Prastas net keturkalbis įrašas, lenkų kalba maišyta su rusų k. (o gal tik įrašo nurašinėtojai pripainioję?). Kazimiero

ir Stanislovo Zucių bažnyčia 1877 m. paaukotas varpas sūnaus ir anūko lėšomis 1907 m. Valdajuje perlietas.

Dar prastesnis kalbų požiūriu kito varpo įrašas: *Fundator ei Gabrileus Sunkul SK Wincentas Su Konstantinu Katinas parafgous ufenos baznsczes M 1877 Fabrykos Valdaju Лутъ въ городе Валдае въ заводе Купчиху Пелагеи Ивановны Усачевой Usatchovoj 25 ну[довъ] 33 ф.[унта]* ([...]. Lietas Valdajaus mieste pirklės Pelagėjos Ivanovnos Usačiovos gamyloje. 25 p. 33 sv.). Iš lietuviško įrašo galima suprasti, kad varpą Utenos parapijos bažnyčia 1877 m. paaukoję Gabrielius Sunkulis, Vincentas ir Konstantinas Katinai.

Kiti trys Utenos bažnyčios varpai saugoti Osipovičiuose (Baltarusijos Mogiliovo sr.). Nežinomas jų svoris. Įrašai varpuose: 1) *M. D. M. Soli Deo O.[ptimo] M.[aximo] Domino* ([...?]. Tik Dievas, Geriausiasis ir Aukščiausiasis Viešpats); 2) *Adam R.[ok] 1901* (Adomas [varpo vardas]. 1901 m.); 3) *28 November 1856 Marya* (1856 m. lapkričio 28 d. [varpo nuliejimo data], Marija – varpo vardas).

Iš visų penkių Utenos bažnyčios varpų, atrodo, sugrižo tik 31 p. 36 sv. varpas, atgautas 1922 m. balandžio 26 d.

Išvežti 1915 m. ir negražinti **Užusalių** Šv. Aleksandro Nevskio parapiinės cerkvės (Jonavos r.) varpai (P-7). Kaip pakaitalas 1923 m. sausio mėn. gautas 11 p. 8 sv. (178,4 kg) varpas su įrašu: *Коптевской церкви Гродненской губ.[ернии] и уезда* (Gardino gubernijos ir apskrities Koptevo cerkvė).

Trys dideli varpai ir vienas mažas išvežti iš **Vabalninko** RK Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčios. Jie nesurasti (P-4). Parapija 1923 m. sausio mėn. gavo iš Maskvos Karinės laboratorijos sugrižusį 125 pūdų varpą su ne visai suprantamu įrašu: *In honorem B.[eateae] Mariae V.[irginis] et S.[ancti] Antonii pat.[roni] D.[eo] O.[ptimo] M.[aximo] Captana Haec Conventus Vilnensis Aere Collectis que Fidelium Elecmosynis sub Curernio A. R. P. Anselmi Poczobutt ac Gvardiani conventus post Incendia in Ampliorem Melioremque Forman Restituta est Anno Saluitis 1755 13 iunii. Me fudit Gustavus Mork Vilnae Anno 1755* (Švč. Mergelės Marijos ir patrono šv. Antano garbei. Geriausiasis ir Aukščiausiasis Dievas. Pinigus jam iš anksto surinko Vilniaus vienuolynas kaip išmalda tikrojo [...?] Anzelmo Počobuto rūpesčio dėka. Vienuolyno gvardijonas po gaisro padidintą [ir] geresnės išvaizdos atkūrė 1755 [...?] metų birželio 13-ąją. Mane nuliejo Gustavas Miorkas Vilniuje 1755 m.). Aišku, kad varpas anksčiau priklausęs kažkuriam Vilniaus vienuolynui ir nukentėjęs nuo

gaisro. Įrašė vietoj žodžio *Saluitis* galbūt turėtų būti *Salvatoris* – varpas nulietas 1755 Išganytojo metais.

Du varpus 1915 m. paslėpė ir išsaugojo *Vadaktų* Švč. Mergelės Marijos Rožinės bažnyčios parapijiečiai (Radviliškio r., P-25). Vienas varpas 1883 m. lietas P. Usačiovos gamykloje Valdajuje, o antras 1912 m. S. Černevičiaus liejykloje Pustelnike. Atrodo, antrąjį varpą pasigviešė mūsų dienų piktadariai: pavogę ir sudaužę, už jo gabalus metalo supirktuvėje gavo 400 Lt.

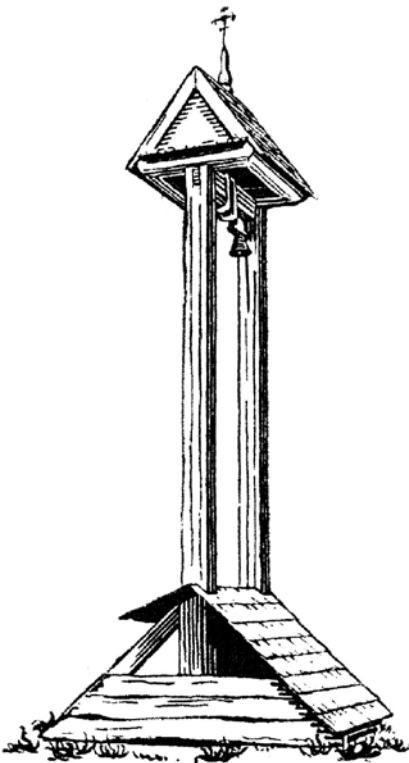
Į Rusiją buvo išgabenti du *Vadoklių* Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios (Panevėžio r., P-25) varpai ir pakaitalo už juos parapija vėliau kažkodėl negavo.

Išvežtas *Vadžirio* Šv. Juozapo bažnyčios (Jurbarko r., P-9) didesnysis varpas ir jo likimas nežinomas.

Išvežti į Rusiją ir negražinti *Vaitkuškio* (Pašilės) Šv. Barboros bažnyčios (Ukmergės r., P-42) senieji varpai. Deja, nėra žinių net apie jų skaičių.

Valakbūdžio Švč. Mergelės Marijos Angeliškosios bažnyčia (Šakių r., P-34) po I pasaul. karo buvo gavusi 16 p. 22 sv. varpą, anksčiau priklausiusį Seinų apskr. Štabnikų bažnyčiai. Apsižiūrėjus, kad varpas įtrūkęs, kun.

Antano Grybino prašymu 1922 m. rugsėjo 11 d. skirtas buvęs Gardino gub. Kamionkos bažnyčios 30 pūdų varpas su įrašu: *Ja jestem głosem wołującym do Boga. Imię twoje opieka Najświętszej Maryi Panny ofiara parafian Kamionskich 1906 r.[oku] staraniem ks.[iędza] proboszcza Bolesława Jarockiego* (Aš esu balsas, šaukiantis prie Dievo. Tavo vardas Švenčiausiosios Mergelės Marijos globa. Kamionkos parapijiečių 1906 m. auka kun. klebono

Senosios Varėnos kapinėse XX a. pr. stovėjusi varpinėlė. A. Jaroševičiaus pieš.

Boleslovo Jarockio pastangomis). Kamionka – miestelis Baltarusijoje, Gardino sr. Ščiučino rajone.

Pasak žmonių, **Valkininkų** Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčioje (Varėnos r.) 1942 m. buvęs iš Rusijos grįžęs, 1899 m. Varšuvoje lietas varpas (P-46). Jo įrašas skelbė: *Ś-[wię]ty Sebastyan m.[ęczennik] za Staraniem ks.[iędza] S. Baniewiczza z fundacji par.[afii] olickiej* (Šv. Sebastijonas kankinys [varpo vardas]. Kun. S. Banevičiaus pastangomis už Alytaus parapijos aukas). Tai A. Zvolinskio nulietas varpas, anksčiau priklausęs Alytaus Šv. Liudviko bažnyčiai, iš Chodynkos 1924 m. parvežtas į buv. Lenkijos valstybę (žr. p. 123).

Anot mokytojo A. Vasiliausko, viršaičio P. Kaliūno ir laikinai pareigas ėjusio klebono K. A. Jašmanto 1942 m. rugpjūčio mėn. rašto, Rusijon 1915 m. išvežti trys **Varėnos I** (dabar Senosios Varėnos, P-46) Šv. Arkan gelo Mykolo bažnyčios varpai ir jų likimas nežinomas. Pasak kitų šaltinių, pradingo 60 svarų (apie 22 kg) Danieliaus Venerio Vilniuje 1828 m. nulietas varpas. Kaip kompensaciją už išvežtus varpus parapija 1922 m. gavo 113,5 kg varpą be jokių įrašų ir papuošimų.

Kaišiadorių vyskupo Juozapo Matulaičio 1994 m. lapkričio 6 d. pašventintai Senosios Varėnos naujai bažnyčiai 320 kg varpas nulietas už Magdeburgo (Vokietija) tikinčiųjų paaukotas lėšas. Tačiau varpas lietas ne Vokietijoje, o Rusijoje, V. Anisimovo varpų liejimo firmoje Voronežo mieste. Varpe įrašyta: *Pax* (Taika) ir *Draugystė, Magdeburgas – Kaišiadorys*. Ten pat nulietas ir nedidelis varpas kaimyninei Babriškių bažnyčiai.

Per I pasaul. karą vokiečiai paėmė **Senujų Varnių** Šv. Aleksandro bažnyčios (P-40) du varpus. Vienas iš jų buvęs apie 3–4 pūdų. Likęs vienintelis varpas su varpine ir kitais bažnyčios pastatais sudegė 1941 m. birželio 24 d. Tikintiesiems tarnauja Naujųjų Varnių Šv. Petro ir Povilo bažnyčia.

Vokiečiai 1942 m. paėmė iš raudono vario nulietą 64 kg **Varsėdžių** Šv. Roko bažnyčios (Šilalės r., P-36) varpą.

Per I pasaul. karą **Vaškų** Šv. Juozapo bažnyčios (Pakruojo r., P-26) du varpus išsivežė rusai, o vieną vokiečiai. Nuo XIX a. pradžios iki 1918 m. Vaškai vadinti Konstantinava.

Išvežti į Rusiją trys **Veisiejų** Šv. Jurgio bažnyčios varpai. Jie nukabinti 1915 m. birželio 25 d. Iš Chodynkos sugrižo vienas, sveriantis 7 p. 10 sv. (A-496, 497, P-18). Varpą puošia dvi ornamentų juostos ir Dievo Motinos figūra. Įrašas varpe: *In honorem Dei B.[eatae] M.[ariae] V.[irginis] S.[ancti] Georgy et S.[ancti] Casimiri Anno Domini 1630 Hoc opus comparavit illustrissimus D.D.[dignisimus] Andreas Massalski palatinus Brestensis cum*

Varnių 1786 m. varpo įrašo fragmentas. D. Deksnytės pieš.
 Visas įrašas: LAUS ET HONOR IN ÆTERNUM: CASTRA
 POTENTI DEO (Garbė ir šlovė per amžius galingai Dievo
 viešpatijai; KPC f. 16, ap. 2, s. v. 79)

coninge sua Kristina Tyszkiewiczówna. Psalmum dicite nomini Eius date gloriam Sancti Eius psal.[mus] 63 K. W. (Dievo, Skaisčiausiosios Mergelės Marijos, šv. Jurgio ir šv. Kazimiero garbei šį kūrinį 1630 Viešpaties metais užsakė šviesiausiasis, garbingiausiasis Bresto rūmininkas Andriejus Masalskis su savo kunigaikštyte Kristina Tiškevičiūte. Giesmėmis šlovinkite Jo vardą, duokite garbę Jo šventumui – 63 psalmė). Tačiau 63-oje psalmėje nei pagal lotynų-graikų, nei pagal hebrajų numeraciją tokių žodžių nėra. Citatą labiausiai atitiktų 65 psalmės pagal hebrajų numeraciją (pagal lotynų-graikų – 64) pradžia: „Giesmėmis tave, Dieve, šlovinti dera...“ (kun. A. Liesio vertimas 1973 m. „Psalmynė“); arba psalmės numeris varpe neaiškiai išlietas, arba dokumentuose jis klaidingai užrašytas. Santrumpa K. W. nesuprantama. Varpą puošia dvi ornamentų juostos ir Dievo Motinos figūra.

Kitas Chodynkoje saugotas Veisiejų varpas svėrė 3 pūdus 2 svarus. Jo įrašas: *Laudate Dominum omnes nescentes. A[nn]o Dom[i]ni 1798* (Garbinkite Viešpatį visi nusidėjėliai. 1798 Viešpaties metai).

Chodynkoje buvo ir du Veisiejų valsčiaus Lasevičių (Bramsono) dvaro varpai (A-496, 497). Vienas svėrė 9 p. 15 sv. Jo įrašas: *Petersilge syn laß mnie*

w Warszawie 1846 (Petersilgė-sūnus liejo mane Varšuvoje 1846 m.). Mažesnio varpo, svėrusio 3 p. 20 sv., įrašas panašus: *Petersilge syn Warszawie 1846 lał mnie*.

Rusų uriadniko akivaizdoje 1915 m. nukabinti du **Veprių** Švč. Mergelės Marijos Rožinės bažnyčios varpai (P-42). Tačiau zakristijono Lukoševičiaus iniciatyva juos žmonės naktį užkasė kapinėse, o 1920 m. vasarą atkasė ir vėl įkėlė į bažnyčios bokštą.

Vieno varpo įrašas: *Sit Nomen Domini Benedictum Me fecit J. S. Copinus Regiomonti 1774 Xasz Brudofski Isz Milasza* (Tebūnie palaimintas Viešpaties vardas. Mane padarė J. S. Kopinas Karaliaučiuje 1774 m. [...] Brudovskis iš Milašiūnų). Varpą paaukojęs Brudovskis (Bradauskas?).

Kitame varpe įrašyta: *Laudate Dominum in Cimbališ Benesonantibus Anno D[omi]ni 1681 Ioannes Delamars Me fecit* (Gražiai skambindami kankliais garbinkite Dievą. 1681 Viešpaties metai. Jonas Delamarsas mane padarė).

Išvežtas į Rusiją ir negražintas vienas **Vėžaičių** Šv. Kazimiero bažnyčios varpas (Klaipėdos r., P-15). Apie jį nėra daugiau jokių žinių.

Į Rusiją išvežtas ir **Videniškių** Šv. Lauryno bažnyčios (Molėtų r.) 960 kg svėręs varpas Šv. Laurynas.

Nežinoma, kiek varpų 1915 m. išvežta iš **Vidiškių** Švč. Trejybės bažnyčios (Ukmergės r., P-42). Vienas A. Zvolinskio Varšuvoje 1890 m. lietas varpas nukabintas, bet nebuvo išvežtas (P-20). Parapija 1930 m. pasirūpino du varpus nusiliedinti Liepojoje.

Per I pasaul. karą vokiečiai paėmė **Viduklės** Šv. Kryžiaus bažnyčios (Raseinių r., P-30) varpus, tik nežinoma kelis.

1921 m. sugrižo išvežti du dideli **Vievio** stačiatikių cerkvės varpai (P-48, 49). Įrašas 80 pūdų varpe: *ПРИБРЕТѢНЪ КО ХРАМУ УСПЕНІЯ БОГОРОДИЦЫ МЕСТЕЧКА ЕВЪЯ 21 АВГУСТА 1900 Г.[ода]* (Įgytas Vievio miestelio Dievo Motinos Uspenijos šventovei 1900 m. rugpjūčio 21 d.). Tuo pačiu metu nulietas ir antrasis varpas. Jo įrašas: *Господи услыши гласъ мой Отлитъ сей колоколъ въ Москве на заводе братьевъ Самгиных Весу 61 пудъ Приобретѣн ко храму Успенія Пресв.[ятой] Богородицы местечка Евья 21 августа 1900 года усердиемъ и стараниемъ священника Сергія Смирнова и прихожанъ* (Viešpatie, išgirsk mano balsą. Šis varpas nulietas Maskvoje, brolių Samginų gamykloje. Sveria 61 pūdą. Vievio miestelio Dievo Motinos Uspenijos šventovei įgytas šventiko Sergijaus Smirnovo ir parapijiečių rūpesčiu bei pastangomis).

Vilniaus arkikatedros varpinės 1911 m. varpas. J. Šaparausko nuotr., 1983 m. (KPC f. 41, ap. 1, s. v. 767)

Nežinia, kiek varpų pagrobė vokiečiai per I pasaul. karą iš **Vilkaviškio** Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios, būsimosios katedros (P-45). Jai 1927 m. padirbti varpai *Anna* (Ona) ir *Josephus* (Juozapas), meistrų Šilingų lieti Apoldoje (Vokietija, Erfurto apygarda). Maždaug tuo pat metu įsigytas ir trečiasis varpas su išgraviruotu Šv. Arkangelo Mykolo paveikslu. Ta bažnyčia nugriauta. Dabar katedra yra Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčia, 1922 m. pertvarkyta iš stačiatikių cerkvės.

Vilkijos Šv. Jurgio bažnyčios trys varpai išvežti į Rusiją ir trys paskui gauti kaip pakaitalas. Didžiausio varpo skersmuo per vidurį 93 cm, aukštis su karūna 85 cm. Neaišku, kada ir kur jis lietas, nežinomas svoris. Kiti du varpai mažesni. Kelia abejonių P-10 byloje pateikti jų įrašai: rusiški žodžiai lietuviškais rašmenimis su klaidomis, nėra nei svorio, nei liejimo metų. Aišku tik, kad vienas varpas lietas pirklio Vasilijaus Usačiovo gamykloje Valdajuje, o kitas P. Finliandskio gamykloje Maskvoje.

Kaip užsiminėme skyrelyje „Varpų nutildymas“, į Rusiją išgabenta gana daug įvairių **Vilniaus** šventovių varpų (P-44).

Atrodo, nukabinti bent septyni Katedros varpai. Keturis XVIII a. liejęs Gustavas Miorkas. Tarp jų apie 2000 svarų varpas, 1753 m. nulietas Nau-

garduko jėzuitų bažnyčiai ir vyskupo Jono Nepomuko Kosakovskio įsaky-
mu 1801 m. pervežtas į Vilniaus katedrą. Varpo įrašas: *Ad Maiorem Dei
Gloriam Campana Haec Fusa Est Anno D[omi]ni MDCCLIII Mense iunio
Die 30 Sub Invocatione Sancti Ioannis Evangelistae Ad Templum Collegii
Novogrodansis Societatis Iesu Me fecit Gustavus Mörk* (Didesnei Dievo
garbei šis varpas nulietas 1753 Viešpaties metų birželio mėnesio 30 dieną,
maldaujant švento Jono Evangelisto, Jėzaus draugijos Naugarduko kolegi-
jos šventovei. Mane padarė Gustavas Miorkas).

Kito Katedros varpo įrašas: *Mater Salvatoris Resonet Laus tua. Me fudit
Gustavus Mork Vilnae Anno 1738* (Išganytojo Motina, [jis] skamba tavo
šlovei. Mane nuliejo Gustavas Miorkas Vilniuje 1738 metais). Išvežti ir du
G. Miorko 1758 m. Katedrai lieti varpai. Misionierių (Dangun Žengimo)
bažnyčiai G. Miorko kažkada nulietas varpas vėliau perkeltas į Katedrą ir
1915 m. nukabintas; tai jau penktasis Katedroje buvęs šio meistro varpas.

Nukabintas 11 tūkst. svarų J. S. Venerio 1804 m. lietas varpas.

Išvežtas Katedros varpas su įrašu: *Laß Daniel Wachner w Wilnie Ten
dzwon Przelany Roku 1822 Miesiqca Iulii 20 dnia Waży funtów 2745* (Lieto
Danielius Verneris Vilniuje. Šis varpas perlietas 1822 metų liepos mėnesio
20 dieną. Sveria 2745 svarus).

Trys Katedros varpai, lieti 1738 m., 1753 m. ir 1822 m., 1916 m. buvo
Karinėje laboratorijoje Maskvoje.

*Vilniaus arkikatedros
varpas Šv. Kazimieras.
D. Tunkūno nuotr.
(www.katedra.lt)*

Toje pačioje laboratorijoje buvo ir Šv. Kazimiero bažnyčios varpas su įrašais: *Laudate Deum in Cimbali Bene Sonantibus psal.[mus] 150 Aes Eram Quasi non essem Quia mutum os Habui sed per Plagam ignis comminutum Diivisem in aeternum si in gratiis suis mirus Nove restituisset Vocem Benefactor Casimirus Anno Domini 1750* (Garbinkite Dievą gražiai skambindami kankliais – 150 psalmė. Gyvas buvau kaip ir nebuvęs, kadangi turėjau užčiauptas lūpas, dėl ugnies žabangų amžių bendruomenei buvau sunaikintas ir su nepaprasta malone iš naujo atkurtas geradarijo Kazimiero vardu 1750 Viešpaties metais). Po įrašu – bareljefas, kuriame šv. Kazimieras pavaizduotas sėdintis ant arklio ir su kryžiumi rankoje. Toliau kitas įrašas: *Hostem Fugas Eanes Casimire Pac et Pestem Procul ire Dispellat sono Tua Campana Quod Vis Minatur Inferre sub solana Dicat Laudes Omni Die Deo Iesu et Mariae Fudit me Gustavus Mork Wilnae Anno 1750 Ad M.[aiorem] D.[ei] Gloriam* (Kazimierui Pacui padėjęs nugalėti priešą ir apsaugojęs jį nuo maro, pašalinęs pyktį šio varpo skambesys mažina pragaro jėgas, po saulėtekio kasdien garbina Dievą, Jėzų ir Mariją. Didesnei Dievo garbei Gustavas Miorkas nuliejo mane Vilniuje 1750 metais).

Iš viso paimti penki Šv. Kazimiero bažnyčiai G. Miorko lieti varpai. Tik ką minėtas buvo didžiausias – svėrė 13600 svarų. Mažiausias nulietas 1749 m. (38 cm aukščio ir 46 cm apimties per vidurį).

Nižnij Novgorodo (Žemutinio Naugardo) Sibiro prielaukoje atsidūrė didokas (266 cm + 145 cm + 70 cm) Šv. Petro ir Povilo bažnyčios varpas (A-500) su įrašu: *Domine exaudi vocem meam et clamor meus ad Te veniat ps[almus] 130 A.[nno] D.[omini] 1909 S[anc]-to Francisco* (Viešpatie, išgirska mano balsą ir mano šauksmas pas tave tenueina – 130 psalmė. 1909 Viešpaties metai. Šv. Pranciškus [varpo vardas]). Psalmė nurodyta pagal hebrajų numeraciją (pagal lotynų-graikų numeraciją yra ps. 129). Citatos, ypač jos antrosios dalies, lietuviški vertimai dažnai skiriasi.

Išvežtas į Rusiją ir 1930 m. atgautas Bernardinų (Šv. Pranciškaus ir Šv. Bernardo) bažnyčios varpas su įrašu: *Soli Deo gloria me fecit J. C. Copinus Regiomonti Stanisław książę Radziwiłł Podkomorzy W.[ielki] W.[ielkiego] XA[Księstwa] L[itewskiego] Roku 1777* (Garbė tik Dievui. Mane padarė J. Ch. Kopinas Karaliaučiuje. Kunigaikštis Stanislovas Radvila, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis pakamaris. 1777 metai). Varpas nulietas S. Radvilos užsakymu.

Bent 8 Vilniaus bažnyčių varpai 1917 m. buvę Syzranės–Viazmos geležinkelio Volovo stoties (anuomet Tulos gub. Bogorodsko apskr.) depe (A-535). Šv. Jurgio bažnyčios varpas turėjo įrašą: *Ad M.[ajorem] D.[ei]*

G.[loriam] et B.[atea] V.[irginis] M.[ariae] Honorem Ad eccl.[esia]e S.[ancti] Georgii P.P.[patrum] Carmelitarum Vilnae anno 1683 Joannes Delamars me fecit (Didesnei Dievo garbei ir Švč. Mergelės Marijos šlovei Vilniaus tėvų karmelitų Šv. Jurgio bažnyčiai 1683 metais mane padarė Jonas Delamarsas).

Dar du Šv. Jurgio bažnyčios varpai kartu su dviem evangelikų reformatų bažnyčios varpais nuvežti į Charkovo (Ukraina) Pietinę prekių stotį (A-492, iš Lenkijos Karalystės ir Lietuvos išvežtų varpų sąrašėlis). Tačiau daugiau jokių žinių apie tuos varpus nėra.

Rusų valdžia 1915 m. konfiskavusi du Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios varpus. Didesnysis pradingo, o 120 kg varpas sugrižo. Jo įrašas: *Sit nomen Domini benedictum. Me fecit Andreas Dorling Regiomonti Anno 1727* (Tebūnie palaimintas Viešpaties vardas. Mane padarė Andriejus Diorlingas Karaliaučiuje 1727 metais). Iš dviejų varpo pusių nulietas po figūrą su užrašais: S.[anctus] *Philipus* ir S. *Jacobus* – šventųjų apaštalų Pilypo ir Jokūbo figūros.

Išvežti Johano Jakobo Dornmano Karaliaučiuje 1740 m. nulieti du Šv. Jono bažnyčios varpai. Andriejus Diorlingas 1731 m. ten pat nuliejo 2000 svarų varpą bernardinų Šv. Mykolo bažnyčiai; varpas vėliau perkeltas į Šv. Jono bažnyčią ir iš jos išvežtas.

Pasak kun. Prano Bieliausko 1942 m. rugpjūčio 23 d. anketos, Šv. Teresės bažnyčios vienas varpas per I pasaul. karą buvo nukabintas iš bokšto į aukšta tvora aptvertą vienuolyno darželį, iš kurio varpo nebuvo įmanoma išvežti. Klebonas P. Volodzka „išpirko“ varpą iš rusų valdininkų ir užkasė žemėn. Varpas sveria apie 2000 kg. Įrašas jame: *Ecclesiae Sanctae Teresiae ad Portam Acialem A.[d]. M.[aiorem] D.[ei] G.[loriam] et Honorem Beatae Mariae Virginis. Sub nomine et Protectione Sancti Josephi Patroni universalis Ecclesiae. 1886 R.[ok]. Campana Haec refusa est anno MDCCCLXXXVI sumptibus Victoris Frackiewicz praepositi hujus Ecclesiae* (Šventos Teresės bažnyčia prie Aštriųjų vartų. Didesnei Dievo garbei ir Švč. Mergelės Marijos šlovei. Su šv. Juozapo, visų bažnyčių globėjo, vardu ir užtarymu. 1886 m. Šis varpas nulietas 1886 metais Viktoro Fronckevičiaus, šios bažnyčios klebono, lėšomis). Kaip matome, į lotynų kalbą išverstas lenkiškas Aušros vartų pavadinimas – *Ostra brama*.

Vienas Šv. Teresės bažnyčios varpas 1915 m. atsidūręs Roždestvenskio vienuolyne Maskvoje. Išlietas varpo įrašas: *Gegossen von J. C. Schwenn Riga Anno 1906* (J. C. Šveno nulietas Rygoje 1906 metais). Kitas įrašas įrėžtas: *Им.[ени] Тересень* – Teresės vardo, t. y. varpas priklauso Šv. Teresės

bažnyčia. Pasak arkiv. Mečislovo Reinio 1945 m. lapkričio 23 d. potvarkiu sudarytos komisijos Vilniaus bažnyčių ir koplyčių karo metais patirtiems nuostoliams įvertinti protokolo, per II pasaul. karą Šv. Teresės bažnyčia neteko dviejų varpų (MAB 318-18304).

Anot kun. Vytauto Jezniavskio 1942 m. rugsėjo 20 d. anketos, į Rusiją 1915 m. buvo išvežti keturi Šv. Dvasios bažnyčios varpai. Vienas, Gustavo Miorko lietas 1750 m., svėręs 2800 svarų.

Iš Šv. Rapolo bažnyčios 1915 m. paimti bent du varpai: K. Druškovskio Vilniuje lietas 1851 m. ir S. Englišo Varšuvoje 1890 m. nulietas varpas.

Paimtas Trinitorių (Viešpaties Jėzaus) bažnyčiai J. S Venerio 1805 m. nulietas 125 svarų varpas.

Vieno nežinia kuriais metais S. Englišo lieto varpo neteko Šv. Kryžiaus (Bonifratrų) bažnyčia.

Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčia 1942 m. turėjusi du varpus – apie 80 kg ir apie 50 kg svorio, – anksčiau priklausiusius kažkokioms rusų cerkvėms.

Nežinoma, kam priklausę byloje A-535 minimi Volove saugoti dar penki Vilniaus varpai, nes ant jų nebuvo užrašyti bažnyčių pavadinimai. Gan didelis varpas su šešiabriaune ąsa turėjo įrašą: *ORA PRO NOBIS SANCTA DEI GENITRIS VT DIGNI FEICI AMOR PROMISSIONIBUS HRISTI D[omi]NI 1680 IOANNES DELAMARS ME FECIT* (Melskis už mus šventoji Dievo Gimdytoja, nusipelnusi, jog iš meilės davei pažadėtąją Viešpatį Kristų. Jonas Delamarsas mane padarė 1680 m.). Varpą puošė dvi ornamentų juostos ir priešais Dievo Motiną klūpančio vienuolio figūra. Kito varpo įrašas: *Laudetur Jesus Christus. Anno 1749 me fecit Gustaf Moerk Vilnae* (Garbė Jėzui Kristui. Mane 1749 m. padarė Gustavas Miorakas Vilniuje). Varpą puošė Dievo Motinos su Kūdikiu ant rankų bareljefas.

Nežinia, kokioms Vilniaus šventovėms priklausė du panašaus dydžio – 137 cm + 78 cm + 36 cm ir 133 cm + 74 cm + 36 cm – Volove buvę varpai be šerdžių su rusiškais įrašais (A-432, 535). Jie išsimaišę tarp kitų, daugiausia Baltarusijos gubernijų varpų. Galbūt jie paimti iš stačiatikių cerkvių. Viename varpe buvo įrašas *М. Зенковичъ*, kitame *Самгинъ*. Ten pat buvo dar vienas vilniškis varpas be jokių įrašų.

Karinėje laboratorijoje Maskvoje buvęs nežinia kokio Vilniaus vienuolyno varpas, vėliau sugrįžęs į Nepriklausomą Lietuvą ir atitekęs Vabalninko parapijai (žr. p. 107).

Bene Vilniaus Jeruzalės (Kalvarijų) Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčiai priklausė varpas, buvęs Tambovo gubernijos Starojurjevo geležinkelio stoties sandėliuose (A-521). Varpas turėjo įrašą: *Ioannes Ehrenfried Dietrich Fecit me Varsaviae 1745. Campana Ecclesiae Jerusalemis. Anno Domini 1795. Johannes est Nomen ejus* (Johanas Erenfrydas Dytrichas mane padarė Varšuvoje 1745 m. Jeruzalės bažnyčios varpas. 1795 Viešpaties metai. Jonas yra jo vardas). 1745 m. lietas varpas kadaise galbūt priklausęs kitai bažnyčiai, o 1795 m. perlietas ar pataisytas pateko į Vilniaus Jeruzalės bažnyčią, nes bažnyčios ir dominikonų vienuolyno ansamblis galutinai susiformavo XVIII a. antrojoje pusėje.

Išvežti du Fiodoro Perveco 1676 m. lieti varpai, kaboję bazilijonų Švč. Trejybės bažnyčioje. Šventovė prarado ir nuo 1799 m. čia buvusį nedidelį J. S. Venerio lieta varpą.

G. Vasiljevos liejykloje Peterburge 1872 m. nulieto varpo neteko evangelikų reformatų bažnyčia. Nukabinti J. S. Venerio 1809 m. ir 1811 m. lieti varpai, kaboję evangelikų kapinių varpinėje.

Iš Marijos Magdalietės cerkve paverstos Vizitiečių bažnyčios išvežtas J. Delamarso lietas varpas, anksčiau priklausęs Paparčių (Elektrėnų savivaldybė) dominikonų bažnyčiai.

Išvežtas Piatnickos cerkvės J. Delamarso lietas varpas, 1864 m. paimtas iš Vilniaus Bernardinų bažnyčios. Cerkvei vėliau teko iš Rusijos sugrižęs kažkokiai katalikų bažnyčiai Tomo Apanavičiaus 1744 m. nulietas varpas.

Greičiausiai kuriai nors katalikų vienuolyno bažnyčiai G. Miorko 1755 m. nulietas varpas vėliau atsidūrė Šv. Nikolajaus cerkvyje ir 1915 m. buvo išvežtas.

Iš stačiatikių Šv. Dvasios vienuolyno paimtas Porfirijaus Olovianiškovo ir sūnų įmonėje Jaroslavlyje 1866 m. nulietas 1680 svarų varpas.

Nežinia kur išvežtas brolių Samginų Maskvoje lietas 40 svarų varpas, kabojęs Romanovų cerkvyje.

Iš 1915 m. buvusios *Vilūnų* kaimo koplyčios (Kaišiadorių r., P-11) išvežtas vienas varpas. Mat 1810 m. statyta bažnyčia po 1863 m. suklimo paversta cerkve, kuri po I pasaul. karo vėl tapo parapijos Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčia. Ji 1923 m. kovo 23 d. gavo 1 pūdo varpą laikinam naudojimui, kaip dažnai sakyta varpų skyrimo dokumentuose. Varpas, atrodo, be jokių įrašų ir datų.

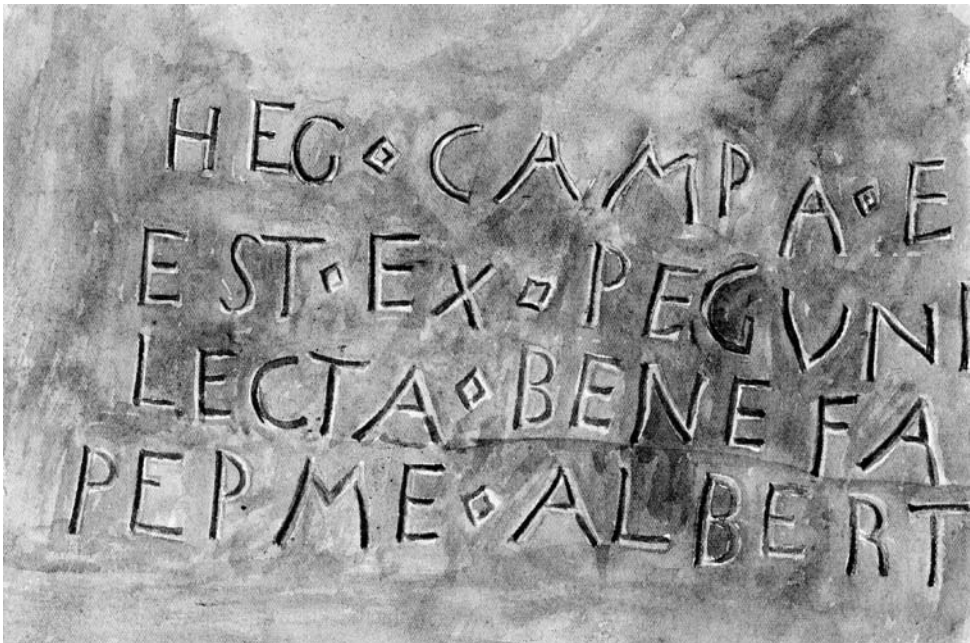
Išvežti į Rusiją ir *Virbalio* Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios varpai (Vilkaviškio r., P-45), tik nežinoma keli. Kaip pakaitalas gauti iš Rusijos

pargabenti du varpai. Vienas 1882 m. lietas P. Olovianišnikovo gamykloje Maskvoje; įrašo skaitmenys 214 $\frac{3}{4}$ reiškia varpo svorį svarais (apie 865 kg). Antrojo varpo įrašas: *Весу 24 пуд.[а] 36 фун.[товъ] Москва завода П. Н. Финляндского* (Sveria 24 p. 36 sv. Maskva, P. N. Finliandskio gamykla).

Rusijoje pradingo ne mažiau kaip du **Vosiliškio** Šv. Juozapo bažnyčios (Raseinių r., P-30) varpai.

Kremliaus arsenale Maskvoje buvęs **Vyžuonų** Šv. Jurgio bažnyčios (Utenos r., P-43) varpas su įrašu: *Me fecit J. S. Wæhner Wilna A[nno] D.[omini] 1798 Jesus Maria H[onorem]* (Mane padarė J. S. Veneris Vilniuje 1798 Viešpaties metais Jėzaus ir Marijos garbei). Tačiau nežinoma, kiek iš viso išvežta šios bažnyčios varpų.

Visų varpų per I pasaul. karą neteko **Zapyškio** Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia (P-10). Bent du paėmė vokiečiai. 1923 m. gautas 12 p. 17 sv. varpas su įrašu: *Moskva Zavoda Finliandskago. Viesu 12 p.[udov] 17 f.[untov] k Sofijskomu soboru v Grodnie* (Maskva, Finliandskio gamykla. Sveria 12 p.

1614 m. Žagarės varpo šone išgraviruoto teksto fragmentas.
D. Deksnytės pieš.

17 sv., Sofijos soborui Gardine). Varpas išvežtas iš Gardino Šv. Sofijos soboro.

Naujosios Žagarės parapijos (A-496, 497, P-8) vikaras P. Rauda 1922 m. vasario 17 d. atgavo iš Maskvos Chodynkos sandėlių parvežtą savo bažnyčios 45 pūdų varpą su įrašais: *Sanctus SS.[sanctissimus] Dominus Deus Sabaoth* (Šventų Švenčiausias Viešpats Dievas Sabaotas) ir *Ten dzwon odlany do kościoła Żagorskiego Roku 1809* (Šis varpas Žagarės bažnyčiai nulietas 1809 metais). Varpas papuoštas dviem akanto juostomis ir krucifiksu. Beje, panašus įrašas yra ir Didkiemio bažnyčios taip pat 1809 m. lietame varpe (žr. iliustraciją p. 47).

Parvežtas į Lietuvą 9 pūdų varpas 1923 m. buvo atiduotas Skaistgirio bažnyčiai, bet paskui gražintas Žagarei.

Jo įrašas: *DA PACEM DOMINE IN DIEBUS NOSTRIS, QUIA NON EST ALIUS QUI PUGNET PRO NOBIS NISI TU DEUS NOSTER. ANNO DOMINI 1611. HAEC CAMPANA EMPTA EST EX PECUNIA COLLECTA BENEFACTORUM PER ME ALBERTUM CZERŻNIEWSKI PAROCHU ZAGORIEN ANN.[o] D.[omini] 1674 MENSIE IUNII DIE 7 N°[nomen] ZIGISMUNDUS* (Duok ramybę, Viešpatie, mūsų dienoms, nes nėra kito, kuris rūpintųsi mumis labiau, negu tu, mūsų Dieve. 1611 Viešpaties metai. Šis varpas nupirktas už mano, Alberto Černiausko, su geradarių pagalba surinktus Žagarės parapijoje pinigus. 1674 Viešpaties metų birželio mėnesio 7 diena. Vardas Sigismundas; KPC f. 16, ap. 2, s.v. 109). Varpą puošia augalinis ornamentas ir kažkoks herbas. Matyt, kažkuriai bažnyčiai 1611 m. lietas varpas buvo nupirktas 1674 m. ir jame padarytas papildomas įrašas.

Jeigu registracijos kortelėse (A-496, 497) nuorašas teisingas, tai gana savotiškas įrašas buvęs Chodynkoje saugotame **Senosios Žagarės** bažnyčios varpe: *Laudate Dominum In Cimbalis Bene Sonantibus Laudate Dominum In Cimbalis Iubeationis Omnis Spiritus Laudet Dominum* (Garbinkite Viešpatį gražiai skambindami kankliais, garbinkite Viešpatį pritardami kankliais, kaip Amžinąją Dvasią garbink Viešpatį). Toliau įrašas sunkiai suvokiamas: *Anno 901 Mich Hans Meie P. 3 V Riga Psal. C*. Varpas tikriausiai nulietas 1901 m. Rygoje. Trijų tikrinių vardų pradžios galbūt reiškia meistro vardus ir pavardę (Michaelis Hansas Mejeris?). *Psal. C* būtų tarsi nuoroda į 100-ąją psalmę, nors jos tekstas įrašo pradžiai tiesiogiai neatliepia. Senosios Žagarės bažnyčia po II pasaul. karo uždaryta.

Okupantai vokiečiai 1916 m. pagrobė vieną **Žarėnų** Šv. Stanislovo bažnyčios (Plungės r., P-27) varpą.

Nežinoma, kiek senųjų varpų išvežta į Rusiją iš kaimyninių **Žarėnų-Latvelių** Šv. Mikalojaus bažnyčios (P-40). Parapija 1939 m. įsigijo J. Masalcevo Kaune nulieta Šv. Juozapo varpą.

Nežinia, kiek rusai 1915 m. paėmė **Žaslių** Šv. Jurgio bažnyčios varpų (P-11). Du, S. Černevičiaus lieti Pustelnike, negrižo. Kaip pakaitalas 1925 m. gautas 364 kg varpas su įrašu: *Вылитъ сей колоколъ на заводе Димитрія Самгина въ Москве* (Šis varpas nulietas Dimitrijaus Samgino gamyклоje Maskvoje). Liejimo metai nežinomi. Varpą puošia vynuogių ir jų lapų ornamentas, 6 angeliukai, šv. Jono ir Švč. Dievo Motinos atvaizdai.

Du varpus 1915 m. rusai buvo iškėlę iš **Žeimelio** Šv. Apaštalu Petro ir Povilo bažnyčios bokšto (Pakruojo r., P-21), bet neišvežė. Vėliau vokiečiai leido juos įkelti, bet paskui didijį varpą atėmė ir apie jį daugiau žinių nėra.

Neatgavo į Rusiją išvežtų dviejų didelių senų varpų **Žeimių** Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčia (Jonavos r., P-7, 19).

Vokiečiai per I pasaul. karą išsivežė vieną varpą iš **Žemaičių Kalvarijos** Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios (P-24).

Nėra žinių, kiek į Rusiją išvežtų varpų prarado **Žemaitkiemio** Šv. Kazimiero bažnyčia (Ukmergės r., P-42). Kaip pakaitalą parapija 1926 m. gavo vieną nežinia kur lietą plieninį varpą be jokių įrašų.

Žiežmarių parapija (P-11) kaip pakaitalą už Rusijon išvežtus varpus gavo vieną didelį – jo vidaus skersmuo 65 cm, o aukštis su karūna 1 m 18 cm. Įrašas: *Пожертвование священника Антона Москва 1865 г.* [од] *Андрей* (Šventiko Antono auka. Maskva, 1865 m. Andriejus [varpo vardas]). Varpą puošia 3 paveikslai: Dievo Motinos su Kūdikiu, Jėzaus ir kažkokio šventojo, galbūt Andriejaus. Taigi varpas anksčiau priklausęs kažkuriai stačiatikių cerkvei. O kiek varpų iš Žiežmarių Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčios buvo išvežta, nežinoma.

Pasak klebono Barausko 1942 m. gegužės 28 d. informacijos, vokiečiai 1917 m. rugsėjo 26 d. paėmė du Tauragės r. **Žygaičių** Šv. Petro ir Povilo bažnyčios varpus, o du paliko (P-39, 49). Kiti atėjūnai vokiečiai 1942 m. rudenį paglemžė varpą su įrašu: *Piotr Styrbis i Joachim Barbarinas 1875 R.* [ok]. *Fabrika w Warszawie 1875 R.* [oku] *A. Zwolniskiego*. Atseit, P. Stirbis ir J. Barbarinas varpą 1875 m. paaukoję, o tais pačiais metais A. Zvolinskis Varšuvoje jį nuliejęs.

1924 m. įsteigta **Žilinių** parapija (Varėnos r., P-46). Apie 1926 m. parapijiečiai Šv. Antano Paduviečio bažnyčiai iš privataus asmens nupirko 17,5 kg varpą su įrašu: *Литейный заводъ въ Москве* (Liejimo gamykla Maskvoje).

Žiobiškio Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios (Rokiškio r., P-31) klebonas Jurgis Gogelis 1923 m. vasario 27 d. bažnyčiai gavo varpą, anksčiau priklausiusį Seinų apskr. Štabnikų cerkvei. Varpo liejimo metai nežinomi, o įrašas, pasak 1942 m. dokumento, toksai: *Колоколотейный заводъ Николая Васильевича Усачева въ С.[анкт]-Петербурге. Весу 16 п.[удовъ] 22 ф.[унта]* (Nikolajaus Vasiljevičiaus Usačiovo varpų liejimo gamykla Sankt Peterburge. Sveria 16 p. 22 sv.). Tačiau N. Usačiovo gamyklos Peterburge, regis, nebuvo. Matyt, Peterburgui priskirta Novgorodo gubernijos Valdajaus miesto liejykla.

Du nedideli varpus rusai 1915 m. išsivežė iš **Žlibinų** Švč. Mergelės Marijos Krikščionių Pagalbos bažnyčios (Plungės r., P-27). Tik pamiršta juos išbraukti iš bažnyčios inventoriaus. Didysis varpas – 11 p. 12 sv., lie dintas kažkur Rusijoje 1908 m., liko.

1917 m. baigus statyti **Žvirgždaičių** Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią ir įsi-steigus parapiją (Šakių r., P-34), vieną varpą padovanojo [Kudirkos] Nau-miesčio parapija. Varpas 1805 m. kažkur nulietas Gotlybo Fajerio (*Gottlieb Fayer*), o 1892 m. Mikalojaus Rekošo Kaune perlietas. Svoris nežinomas. Deja, Žvirgždaičių bažnyčia per karą 1944 m. sudegė.

Paminėjome tik dalį į Rusiją ar kitur išgabentų Lietuvos varpų, kurių likimas atsispindi dviejuose archyvinuose fonduose. O varpų išgabenta tikrai kur kas daugiau, tačiau nėra žinių, kur jie nuvežti ir koks likimas juos ištiko. Namolei sugrįžo tik dalis varpų, o daugelis pradingo arba žinias apie juos galbūt slepia kiti šaltiniai. Antai žinoma, kad rusų valdžia paėmė Per-lojos buv. Šv. Stanislovo (ar Šv. Baltramiejaus?) bažnyčios (Varėnos r.) tris didžiuosius varpus, kabojusius medinėje varpinėje šventoriuje, apie kurių likimą Rusijoje nėra žinių; du mažesni varpai bažnyčios bokšteliuose išliko (MAB 318-25599). Nežinoma, koks likimas ištiko 1915 m. rugpjūčio mėn. į Mogiliovą išsiųstus tris Trakų bažnyčios varpus ir t. t.

Į Lietuvą sugrįžę varpai

Varpai į Lietuvą gražinti pagal 1920 m. sutartį tap Lietuvos ir Rusijos. Pasak G. Žalėno, iš viso grįžo 299 varpai: 1921 m. pabaigoje – 128, 1925 m. spalio mėn. – 126, o paskutinė siunta 1926 m. lapkričio mėn. – 45. Grįžo tik daugiausia Maskvoje saugoti varpai, o buvę Rusijos provincijoje greičiausiai sunaikinti. Tarp sugrįžusių varpų pasitaikė ir nežinia kam anksčiau priklausiusių (pvz., Danieliaus Venerio darbo 40 svarų varpas).

Parvežti varpai perduoti Centrinio valstybės archyvo žinion. Jie buvo sukrauti Kaune: aikštelėje prie Karo muziejaus, VII forte ir kitose vietose.

Kaune leistas laikraštis „Laisvė“ 1922 m. sausio 12 d. Nr. 9 išspausdino lyg ir skelbimą juodesniu šriftu – „Reikia atsipirkti varpus“, tačiau nieko daugiau. Atrodo, spaustuvėje padaryta laikraščio medžiagos laužytojų klaida: įdėta informacijos antraštė, o pati informacija po ja visai apie ką kitą; nebuvo ji spausdinta ir vėlesniuose šio laikraščio numeriuose. Galbūt išsamesnė informacija skelbta kur kitur.

Grižę varpai pirmiausia duoti toms bažnyčioms, kurios jų visai neturėjo. Tačiau gavo ne visos jų prašiusios. Daugelis katalikų bažnyčių gavo buvusius stačiatikių šventovių varpus.

Kai kurie namo grįžę varpai atiduoti kitoms bažnyčioms. Du Kauno „Minervos“ fabrike 1867 m. lieti varpai buvo skirti Varnių Šv. Aleksandro bažnyčiai. Abu grįžo iš Rusijos. Didesnysis, Matas, svėręs 400 kg, 1923 m. atiduotas Kaišiadorių bažnyčiai (žr. p. 55). Kuktiškių (Utenos r.) bažnyčiai perduotas mažesnis varpas su tokiu pačiu įrašu, tik varpo vardas kitoks – Aleksandras (žr. p. 66–67).

Iš Kauno Šv. Nikolajaus cerkvės – ja buvo paversta dabartinė Vytauto bažnyčia – išvežtas nedidelis, apie 12 kg varpas. Grįžęs į Lietuvą, 1925 m. jis atiduotas Aukštadvario bažnyčiai. Varpe išlietas įrašas *М. ЗЕНКОВИЧЪ* ir įrėžtas svoris *29 фунтовъ* – 29 svarų varpą nuliejęs M. Zenkovičius. Kur šis meistras dirbęs, nežinome.

Nežinia iš kokios šventovės išvežtas ir kažkur Maskvoje saugotas 112 kg varpas 1926 m. atiduotas Molėtų bažnyčiai.

Su grįžusiais į mūsų šalį varpais nemažai pasitaikė ir tokių, kurie buvo išvežti ne iš dabartinės Lietuvos teritorijos. Antai į Kauną parvežti net trys varpai, anksčiau priklausę Seinų apskr. Pogorelovo (Pogoželcų) kaimo sentikių cerkvei: 12 p. 25 sv., 7 p. 35 sv. ir 3 p. 5 sv. Su buvusiais kitų kraštų varpais ne kartą susidūrėme ankstesniame knygos skyriuje.

Per Lenkiją grįžę varpai

Dalis Lietuvos šventovių varpų sugrižo per anuometinę Lenkiją pagal 1921 m. tarp Lenkijos ir Rusijos pasirašytą Rygos sutartį. Dar daugiau, su Lietuvai skirtais varpais 1924 m. suformuotas traukinio sąstatas iš Maskvos kažkodėl buvo nukreiptas ne į Kauną, o į Varšuvą. Į Vilniaus kraštą, pasak G. Žalėno, atgabenta ne mažiau kaip 13 aštuonių Lietuvos Respublikos teritorijoje likusių bažnyčių varpų ir jie atiteko Vilniaus vyskupijos bažnyčioms. Lenkų administracija neleido tų varpų pervežti į Lietuvą. Tam nepritarė Vilniaus vyskupas sufraganas K. Michalkevičius, pareikalavęs iš Lietuvos grąžinti tariamai pasisavintus Vilniaus katedros varpus. Kaišiadorių vyskupas Juozapas Kukta 1927 m. vasario 25 d. kreipėsi į Apaštališkojo Sosto nuncijus Lietuvoje ir Lenkijoje prašydamas tarpininkauti, kad Vilniaus arkivyskupijos vadovybė grąžintų varpus Lietuvos bažnyčioms, tačiau pritarimo nesulaukė. Beje, G. Žalėnas rašo, kad J. Kukta kreipėsi į K. Michalkevičių, „tuomet jau tapusį Vilniaus arkivyskupu metropolitu.“ Tačiau Kaišiadorių vyskupijos varpų istorijos tyrinėtojas klysta: Michalkevičius arkivyskupu niekada netapo, buvo sufraganas iki mirties 1940 m.; Vilniaus arkivyskupu metropolitu 1926 m. birželio mėn. paskirtas Romualdas Jalbžikovskis.

Pirmasis į Vilnių grįžęs varpas suskambėjo 1923 m. spalio 7 d. per Švč. Mergelės Marijos Rožinės šventę Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčioje. Tai buvo Andriejaus Diorlingo 1727 m. Karaliaučiuje lietas varpas.

1923 m. spalio 12 d. Vilniuje laukta atvykstant Lenkijos prezidento Stanislavo Voicechovskio (*Wojciechowski*). Laikraščiai jau buvo pranešę, kad ta proga į Katedros varpinę turėjo būti įkelti iš Rusijos parvežti varpai. Anot kun. P. Bieliausko „Dienoraščio“ (Vilnius, 2012, p. 64), varpus norėta įkelti spalio 11 d., bet nespėta. Prezidentas taip pat atvyko vėliau. M. Brenšteinas savo knygoje rašo, kad spalio 17 d. į Vilnių atvykusį Voicechovskį pasveikino sugrižęs ir Katedroje tik ką pakabintas 1704 m. lietas varpas, anksčiau priklausęs Supraslio (Lenkija, Balstogės kraštas) bažnyčiai.

Sugrižo į tuometinę Lenkiją A. Zvolinskio ir S. Černevičiaus Alytaus Šv. Liudviko bažnyčiai 1899 m. nulieti ir Chodynkoje saugoti varpai. Didesnį lenkai 1924 m. pabaigoje atidavė Valkininkams. Antrasis, mažesnis

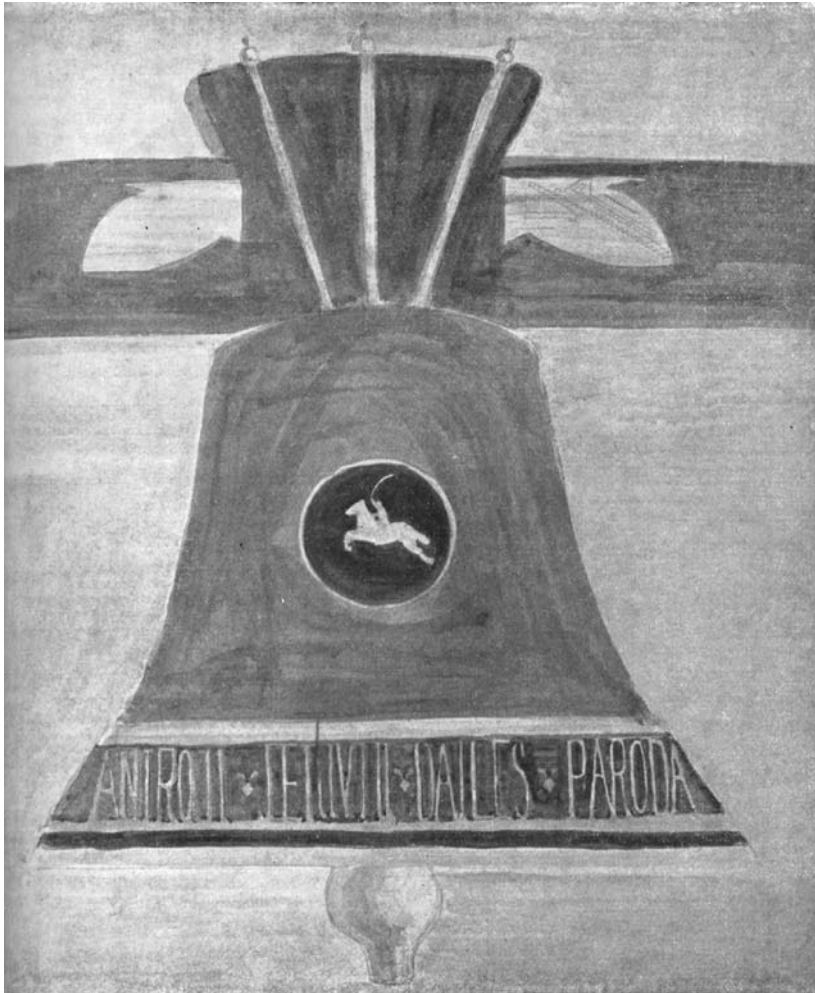
varpas, pasak G. Žalėno, turėjo grįžti į Alytų, tačiau dabar jo ten nėra: arba varpą per II pasaul. karą konfiskavo vokiečiai, arba jis atiduotas kokiam kitai bažnyčiai.

Du Birštono bažnyčios varpai 1925 m. birželį atvežti į Trakus, tačiau parapijos nebuvo išpirkti. Vėlesnis jų likimas nežinomas: galbūt jie, palikti Trakuose, panaudoti 1938 m. liedinant naujus bažnyčios varpus, kuriuos Antrojo pasaulinio karo metais rekvizavo okupantai vokiečiai.

1915 m. liepos 25 d. išvežtas ir 1923 m. atgautas Šešuolių bažnyčios varpas, T. Apanavičiaus lietas Vilniuje, atiduotas Švenčionėlių bažnyčiai. Varpo įrašas: *TOMASZ OPANOWICZ ARTIFEX LIBERALIS 1742 DIE 17 A* (Tomas Apanavičius, laisvasis meistras. 1742 m. A 17 diena). Mėnesio raidė A gali reikšti balandį (*aprilis*) arba rugpjūtį (*augustus*).

1939 m. rudenį išnykus sienai tarp Lietuvos ir buv. Lenkijos valstybės, per Lenkiją grįžę kai kurie varpai pasiliko Vilnijos bažnyčiose. Dalis tokių buv. Lietuvos Respublikos bažnyčių varpų tebėra įvairiose Varėnos, Trakų ir Švenčionių rajonų bažnyčiose, o apie kitų likimus nėra žinių.

Kultūros paveldo centro paveldosaugos bibliotekos (KPC PB) fonduose pasitaiko ir viena kita informacija apie šiuo metu už Lietuvos ribų esančias bažnyčias. Pvz., pasak Kaulėliškių (baltarus. Konvališkių, dabar Baltarusijos Varenavo r.) klebono A. Lukoševičiaus (P-49), į Rusiją 1915 m. išvežti abu jų parapijos bažnyčios varpai 1921 m. grįžo: tai D. Venerio Vilniuje 1819 m. lietas varpas (56 kg) ir A. Vlodkovskio 1852 m. nulietas Vengrove (188 kg). Tačiau informacija apie antrąjį varpą netiksli: anot įrašo varpe (LVIA 694-5-1940), jį už Ašmenos maršalkos Kazimiero Umiastovskio pinigų 1852 m. nuliejęs Vincentas Vlodkovskis Ružanoje; be to, čia XIX a. pirmojoje pusėje dirbęs ir varpų liejikas Andžėjus Vlodkovskis. Vengrove varpus XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje liejęs Antonis Vlodkovskis. Grįžę varpai 1916 m. atstatytos bažnyčios didžiajame bokšte pakabinti 1924 m. spalio mėn., kai parapijoje klebonavo kun. Juozas Dubietis (kunigystę jis baigė Vilniuje – nuo 1942 m. dirbo Šv. Petro ir Povilo, Švč. Jėzaus Širdies ir Dievo Apvaizdos bažnyčiose).

M. K. Čiurlionis. Varpas. Plakato II lietuvių dailės parodai projektas

Kai kurie neaiškaus likimo varpai

Nežinomas tolimesnis likimas daugelio į Rusiją išvežtų varpų. Ypač daug jų pradingo, išbarstytų po įvairių Rusijos imperijos gubernijų geležinkelio stotis, vienuolynus ir kitas saugojimo vietas. Antai dingo keli iš Vilniaus atvežti ir Volovo gelež. stotyje Tulos gub. saugoti varpai (A-432). Tačiau tarp dingusių varpų nemažai yra ir saugotų Chodynkos lauke Maskvoje. Nėra žinių, kas ištiko kai kuriuos čia buvusius Jiezno bažnyčios varpus. Pradingo po kelis Chodynkoje ir kitur buvusius Jono Samuelio ir Danie liaus Venerių Vilniuje lietus varpus. Toks pat likimas ištiko kelis Kazimiero Druškovskio Vilniaus bažnyčioms nulietus varpus.

Gana daug Chodynkoje saugotų varpų buvo be užrašų kam jie priklausę, o varpuose išlietuose įrašuose parapijos taip pat nenurodytos. Kai kuriuos tokius varpus paminėsime. Tarp jų vienas kitas buvo su lietuviškais užrašais.

Galbūt Šiaulių ar kitai gretimai parapijai priklausęs didelis varpas (405 cm + 218 cm + 93 cm) su trimis įrašais (A-496, 497). Vienas jų: *Campana fundata sumptibus sacerdotis felicis Kontrym mansionarii Szavlensis Anno Domini MDCCCLXXX* (Varpas nulietas už palaimingojo kunigo Kontrimo, Šiaulių monsignaro lėšas. 1880 Viešpaties metai). Ant rasis įrašas: *Angelis tuis Deus fundavit de te ut custodiant te in omnibus viis tuis* (Tavo angelai, Dieve, jų sutvirtino ir saugo visais tavo žingsniais). Ir trečiasis: *In honorem S.[ancti] Michaelis Archangeli* (Šv. Arkangelo Mykolo garbei). Varpą puošė dvi ornamentų iš lapų ir vaisių juostos. Monsionaras – tai kunigas emeritas, altarista.

Taip pat tikriausiai kokiai nors Lietuvos bažnyčiai priklausęs varpas su įrašais: *Soli Deo honor et gloria* (Šlovė ir garbė tik Dievui); *Creatori creatura terra terram reddit Petrus Piekarski fundavit A[nn]o D[omi]ni 1701 Ioannes Piekarski transcendendi curavit 1793* (Kūrinį Kūrėjui ir pasauliui davė Petras Pekarškis, padovanojęs 1701 Viešpaties metais. Jonas Pekarškis pažeistą pataisė 1793 m.). Varpą puošė dviguba ornamento juosta su herbu viduryje (A-496, 497).

Kažkurios Seinų apskr. bažnyčios 1915 m. birželio 23 d. nukabintame ir 10 p. 12,5 sv. svėrusiame varpe buvęs įrašas: *Laß I. Wener w Wilnie 1816*

(Liejo J. Veneris Vilniuje 1816 m.; A-496, 497). Nežinia kam varpą nuliejęs kitas Veneris: *Lał Daniel Wener w Wilnie Ro[k] 1830 Michał* (Liejo Danielius Veneris Vilniuje 1830 metais. Mykolas [varpo vardas]; A-496, 497). Panašus ir kitas varpas su įrašu: *Juozapas Na cześć św.[iętego] Józefa Odlewnia A. Włodkowskiego w Węgrowie 1907* ([...]. Šv. Juozapo garbei. A. Vlodkovskio liejykla Vengrove. 1907 m.). Varpą puošė dvi ornamentų juostos ir šv. Juozapo figūra (A-496, 497).

Nežinia kokios parapijos varpe įrašyta jo fundatorė: *Marya Rachel z Pietkiewiczów Gorska Kastilanowa Xięstwa Zmudzkiego A[nno] d[omini] 1788* (Marija Rachelė Petkevičiūtė-Gorska, Žemaitijos kunigaikštystės kaštelionienė. 1788 Viešpaties metai; A-496, 497).

Įrašas Ukmergės apskr. kažkurios bažnyčios varpe: *Ave Maria gratia plena Dominus tecum A.[nno] D.[omini] 1745* (Sveika, Marija, malonės pilnoji! Viešpats su Tavimi! 1745 Viešpaties metai; A-496, 497).

Nežinia iš kur atvežtas varpas su dvikalbiu įrašu (A-496, 497): *Ten dzwon w Worniach Jan Hartman odlał roku 1814. Dum tremor audie nosco vos ad sacra venit Deum nostrum laudo plebem voco Congrego clerum Defunctos ploro Nullum fugo Festaque honoro* (Šį varpą Varniuose Jonas Hartmanas nuliejo 1814 metais. Kai girdite pažįstamą skambėjimą, jūs darotės šventesni. Garbinu mūsų Dievą, sušaukiu liaudį, suburiu dvasininkus, apraudu mirusiuosius, nieko nepavarau, šventiškai pagerbiu). Į Lietuvą sugrįžęs varpas atiduotas būsimosios Kauno Prisikėlimo bažnyčios vietoje 1923 m. pašventintai koplyčiai.

Du kartus užregistruotas (A-496) irgi nežinia kokios bažnyčios varpas taip pat su dvikalbiu įrašu: *Auka Karola Paszkiewiczie M.[etai] 1903 Lał A. Włodkowski w Węgrowie* ([...] Liejo A. Vlodkovskis Vengrove). Varpas papuoštas dviem augalinio ornamento juostomis ir Dievo Motinos su Jėzuliu figūra. Taip pat nežinoma kieno varpas su įrašu: *Fundatoris Iozas Danielus Num.[iręs?] 10 Mojaus 1894 M.* (A-497).

Registracijos kortelėje (A-497) neparašyta, kokiai bažnyčiai priklausęs Šv. Baltramiejumi pavadintas varpas su įrašu: *1909 g.[od]. Sv. Baltramiejus Ap.[aštalas]. Izdelie zavoda Br.[atjev] Usatsnovix v Valdaie Novgorodskoi gubernii. 14 n.[удовъ] 13 ф.[унтовъ]* (1909 m. [...] Brolių Usačiovų gamyklos Novgorodo gubernijos Valdajuje gaminys. 14 p. 13 sv.).

Lietuvos varpų istorijai papildyti paminėsime dar kelis, pirmiausia Vilniaus meistrų varpus, nors ir ne visada žinoma, kokioms šventovėms jie priklausė.

Štai viename tokiaame Chodynkoje saugotame varpe buvo įrašas: *Me fecit Casimier Druszkovski anno MDCCCLV Wilno* (Mane padarė Kazimieras Druškovskis 1855 metais Vilniuje; A-497). Kamkos gelež. stotyje Černigovo gubernijoje buvęs Lydos prelado Buškevičiaus lėšomis 1810 m. Vilniuje nežinia kieno perlietas nedidelis Lydos parapijos bažnyčios varpas (A-437). Nižnij Novgorodo Sibiro prielaukoje atsidūrė neaišku kokiai parapijai priklausęs su Vilniumi susijęs varpas (A-469). Jame buvo įrašas: *Cyriacus Sculpsit Vilna Assymgonis (?) Fusit Anno Domini 1783*. (Išraižė Ciriakus Vilniuje, nuliejo Asimgonis (?) 1783 Viešpaties metais.)

Atrodo, kažkokiai Slonimo apskrities (Baltarusija) bažnyčiai priklausė Vilniuje lietas varpas, buvęs Riazanės–Uralo geležinkelio Lopuchovkos stotyje Saratovo gubernijoje (A-490, 491). Išlietas įrašas: *Lał J. Werner w Wilnie. R 1818. X.[ksiądz] Józ.[ef] Thomaszewicz prob.[oszcz] kameld. [ulów] za promot X.[ksiądza] Józ.[efa] Snarskiego kan.[onika] Min.[skiego]* (Liejū J. Verneris Vilniuje. 1818 m. Kun. Juzefas Tomaševičius, kamaldulių klebonas, Minsko kanauninko kun. Juzefo Snarskio iniciatyva). Išeitų, kad kun. J. Tomaševičius varpą aukėjo, o užsakė kun. J. Snarskis.

Maskvos Visų Šventųjų vienuolyne buvo nežinia kokios bažnyčios varpas su sunkokai iššifruojamu įrašu (A-498): *I. O. K. M. Masalskiego biskupa Wileńskiego X.[księdza]. Za X.[księdza] Parocha P.(Iwa) (?) 1782 M. (?) Wrzesni D[nia] 20 W dobrach swoich kosztem parafjalnym do cerkwi (S. Połans) (?) zrobiony jako to my B. S. Jan (Czorny) Dionzi Bielewicz Michał Czech Teadora Dylewskiego Symon Honczaryk ([...?] Vilniaus vyskupo kun. Masalskio. Už kunigą kleboną [...?] 1782 m. rugsėjo 20 d. Savo valdose už parapijos lėšas [...?] bažnyčiai padarėme mes, būtent B. S. Jonas (Juodasis), Dionizas Belevičius, Mykolas Čechas, Teodoras Dilevskis, Simonas Gončarikas).*

Visų Šventųjų vienuolyne Maskvoje saugotas A. Vlodkauskio 1904 m. Vengrove lietas Minsko gubernijos Šacko valsčiaus Protasovos (dabar Baltarusijos Minsko srities Puchovičių r.) parapijos varpas (A-498) vertas dėmesio dėl jo įrašo: *S.[anctus] Casimirus Patronus Lituaniae* (Šv. Kazimieras, Lietuvos globėjas). Varpą puošė Čenstachavos Dievo Motinos figūra.

Kursko prekių stotyje Maskvoje buvęs irgi nežinomos bažnyčios varpas su įrašu: *Me fecit I.[an] S.[amuel] Waener Wilna A.[nno] 1807* (Mane padarė Jonas Samuelis Veneris Vilniuje 1807 m.; A-500).

Vilniuje lieti trys nežinomų bažnyčių varpai atvežti į Mcensko miestą Oriolo gubernijoje (A-507). Šv. Petro ir Povilo vienuolyne saugotame varpe toksai įrašas: *In honori Antony Anno 1705 provincialis lit.[huanus]*

o.[rdo] A. F. A. R. P. S. M. *Aleksandri Nielypski fussa sum Vilnae per nihilem Benjamin Jupens* ([Šv.] Antano garbei. 1705 metais [...?]) ordino Lietuvos provinciolas Aleksandras Nelipskis veltui nuliedino Vilniuje Benjaminui Jupenui). Tačiau kitų žinių nei apie ordino provinciolą, nei apie B. Jupe-
ną nepavyko rasti. Mcensko geležinkelio stoties sandėlyje buvo nežinomai
parapijai priklausęs J. S. Venerio 1818 m. lietas varpas. Ten pat 1916 m.
rugsėjo 7 d. buvęs pirmasis žinomas J. Broitelto Vilniuje 1630 m. nulietas
varpas.

Pabaigos žodis

Kodėl knyga pavadinta „Nutilę varpai“? Juk daugelis jų vėl dešimtmečius skamba! Taip, tačiau jie buvo kuriam laikui nutilę, o šimtai nugrimzdo nežinioje. Pritildyti ar visiškai nutildyti galingesnių už mus svetimųjų mūsų šaliai primestais prievartos būdais. Ir tik dėl pasikeitusių istorinių aplinkybių atgijo ne tik daugelio senųjų varpų gaudesys, bet pragydo ir pastaraisiais dešimtmečiais pastatytų naujų šventovių varpai.

Kai kam varpų skambesys nepatinka, kai rytais iš miego žadina. Tačiau maestro Giedriaus Kuprevičiaus valiai paklususių kariliono varpų Kauno Karo muziejaus sodelyje muzika sutraukia šimtus klausytojų.

Varpai yra miestelių herbuose: Miroslovo, Pajevonio, Plokščių, Rozalimo, Semeliškių, Svėdasų. Plokščių (Šakių r.) herbe – mėlyname lauke kabantis auksinis varpas, Rozalimo (Pakruojo r.) – trys raudoni varpai sidabriname lauke, Pajevonio (Vilkaviškio r.) – du auksiniai varpai mėlyname lauke virš žalio trikalnio.

Varpų motyvus dailės kūryboje panaudojęs Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Tai „Laidotuvių simfonijos“ ir „Pavasario“ ciklą pirmieji paveiksiai, „Saulės sonatos“ finalas, „Varpai“ iš „Audros“ ciklo, „Varpinė“, plakato projektas ir keli įvairūs eskizai.

Plokščių herbas

Rozalimo herbas

Pajevonio herbas

Varpų simbolikos aptinkame pasaulinės literatūros milžinų Dantės Aligjerio, Viljamo Šekspyro, Aleksandro Puškino kūryboje. Gausu varpų motyvų lietuvių poezijoje. Be V. Kudirkos, juos naudojo Vincas Mykolaitis-Putinas, Salomėja Nėris, Bernardas Brazdžionis, Eduardas Mieželaitis... – visų neišvardinsi.

O. Navickienės rašinys „Kultūros baruose“ (1966, Nr. 12 – „Varpai“) priminė Justino Marcinkevičiaus poemą „Donelaitis“:

Do-ne-lai-tis!

Klausykit, skamba kaip varpas.

Ir toliau poetas apie savo pirmtaką sako:

Suprantam jį kaip duonos stoką,

O girdime kaip raginimą:

„Valgykit!

Ir tapkite varpais.

Ir gauskit.

Pasikartokite kalnų viršūnėm.

Paskleiskite save plačiai ir gausiai.

Ateikit į istoriją

Kaip vandenys į šulinius...“

Johano Volfgango Gėtės nemaraus kūrinio herojui Faustui varpai padėjo išspręsti jį kankinusį likimo klausimą – gyventi ar mirti:

Velykų skaistų rytą skelbdami,

Varpų garsai išskleidė naktį niauria,

Ir aš klausaus, klausaus mielai,

Kaip didžiojo prisikėlimo šlovei

Padangėj gieda giesmę angelai...

Ir nebenoriu mirt – geidžiu gyventi! – sušuko teisės, filosofijos, teologijos ir dargi medicinos mokslus perkrimtęs daktaras (Aleksio Churgino vertimas).

Ištrauką iš „Fausto“ pažadino vaikystės prisiminimas: dvejus metus – 1947 ir 1948 m. – per Velykų pamokslus Fausto pavyzdį pateikęs Varėnoje kunigavęs Jonas Morkūnas (1918–2004).

Šaltiniai ir literatūra

- Kultūros paveldo centro paveldosaugos biblioteka, f. 16, ap. 1, b. 70, ap. 2, b. 7, 41, 53, 68, 79, 109; f. 17, ap. 1, b. 1 – 50
- Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 694, ap. 1, b. 3935, ap. 5, b. 1940, 3925; f. 1135, ap. 21, b. 432, 435, 437, 469, 472, 486, 490, 491, 492, 495, 496, 497, 498, 500, 501, 503, 505, 507, 521, 515, 516, 533, 534
- Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 318, b. 18304, 25599
- Akstiniienė A. A. Užbūrė Alauše nuskendę varpai. Vilnius, 2013
- Baužytė J. M. Šviesa iš toli. Vilnius, 2000
- Bieliauskas P. Dienoraštis. Vilnius, 2012
- Bradūnas K. Prie Alvito ežero // „Laiškai lietuviams“, 2000, Nr. 12
- Brensztejn M. Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wilno, 1924
- Brockhaus' Konversations-Lexikon, Dritter Band. Leipzig, 1908
- Dzūkas Varėnis (Vincas Uždaviny). Išniekinti kryžiai. Kaunas, 1934
- Galaunė P. Lietuvių liaudies menas. Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai. Kaunas, 1930 (Vilnius, 1988)
- Getė. Faustas. Vilnius, 1978
- Gira L. A. a. kun. Vincentas Butvidas // „Viltis“, 1912, Nr. 132
- J. (Augustinas Janulaitis). Varpai – maištininkai // „Darbo balsas“, 1918, Nr. 11
- Jencius-Butautas V. 1918 metų Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas. Trakai, 2011
- Klimka L. Varpų liejininkystė Lietuvoje // „Kultūros barai“, 1996, Nr. 3
Kražiai. Kaunas, 1993
- Krėvė V. Dzūkų poringės. Kaunas, 1934
- Kudirka V. Varpas // Laisvos valandos. Vilnius, 1976
- Kuodytė M. Varpų liejimas Vilniuje XIV–XX a. // „Mokslo ir technikos raida Lietuvoje“, t. 10, 2006
- Kurczewski J. Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju, cz. 3. Wilno, 1916
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios, t. I–VII. Chicago, 1980–1987
- Kviklys B. Mūsų Lietuva, t. II. Vilnius, 1991
- „Laisvė“, 1922, Nr. 9
- Lietuvių enciklopedija, t. XXVIII
- Lietuvių tautosaka, t. IV. Pasakos – sakmės – pasakojimai – oracijos. Vilnius, 1967
- Lietuvos heraldika: I – Vilnius, 1998; II – Vilnius, 2004

Lietuvos Respublikos 1990–1991 metų pašto ženklai, vokai, specialūs antspaudai.

Katalogas. Sudarė Balys Sriubas. Vilnius, 1992

Maironis. Užkeiktas Skapiškio varpas // Raštai, t. I. Vilnius, 1987

Marcinkevičius J. Donelaitis // Raštai, t. III. Vilnius, 1982

Martinaitienė G. M. XIV–XV a. LDK varpai // „Menotyra“, 2007, t. 14, Nr. 3

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Vilnius, 1981

M. K. Čiurlionis. Kaunas, 1938

Navickienė O. Varpai // „Kultūros barai“, 1966, Nr. 12

Polski słownik biograficzny, t. VIII/3, zeszyt 38. Wrocław–Kraków–Warszawa, 1960

Psalmynas. Penkios knygos. Vilnius–Kaunas, 1973

Sirokoplė V. Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą. Vilnius, 1989

Sliesoriūnienė E. Skamba ir žvanga, gaudžia varpai // „Švyturys“, 1967, Nr. 9

Šventasis Raštas. Senasis Testamentas. Vilnius, 1991

Tarybų Lietuvos enciklopedija, t. IV

Vaižgantas. Alaušo varpas // Pragiedruliai, II. Vilnius, 1969

Visuotinė lietuvių enciklopedija, t. XXIV

Zbiór pamiętników o powstaniu Litwy w roku 1831. Ułożony przez Feliksa Wrotnowskiego. Lipsk, 1875

Žalėnas G. Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai. Kaišiadorys, 2008

Žalėnas G. Varnių varpų liejykla // „Menotyra“, 2011, t. 18, Nr. 1

Библейская энциклопедия. Москва, 1990

История Москвы, т. 5. Москва, 1955

Vytauto Valentino Česnulio bibliografija

1. „Iš Varėnos II parapijos ir Vilniaus arkivyskupijos istorijos“. Vilnius, 2006, 136 p., 200 egz.
2. „Senoji Perlojos bažnyčia“. Vilnius, 2006, 55 p., 150 egz.
3. „Moliadugnis ir jo apylinkės“. I leidimas – Vilnius, 2007, 204 p., 120 egz.
II leidimas – Vilnius, 2008, 212 p. + Moliadugnio kaimo žemių planas, 160 egz.
4. „Varėnos krašto šauliai 1919–1940“. Vilnius, 2008, 526 p., 600 egz.
5. „Perlojos bažnyčios“. Vilnius, 2008, 76 p. 200 egz.
6. „Poringė apie Mergežerio sodžių“. Vilnius, 2011, 200 p. + 36 p. nuotraukų, 250 egz.
7. „Varėnai 150 metų“. Vilnius, 2012, 112 p. + 32 p. nuotraukų, 550 egz.
8. „Kalesninkų parapijos atgimimas“. Trakai, 2013, 90 p., 600 egz.
9. Knygos „Senoji Varėna 600“ bendraautoris. „Senoji Varėna“, 2014, 272 p., 1000 egz. V. V. Česnulis yra apie 40 proc. teksto autorius.

Turinys

Pratarmė	7
Istorija ir legendos	8
Informacijos šaltiniai	16
Iš varpų liejimo Lietuvoje istorijos	18
Kiti Lietuvos varpų liejikai	23
Varpų nutildymas	28
Varpų nuėmimas Trakuose	32
Varpų saugojimo vietos	33
Įrašai varpuose	35
Varpai nelaimėliai	37
Į Lietuvą sugrįžę varpai	122
Per Lenkiją grįžę varpai	123
Kai kurie neaiškaus likimo varpai	126
Pabaigos žodis	130
Šaltiniai ir literatūra	132
Vytauto Valentino Česnulio bibliografija	134

Česnulis, Vytautas Valentinas
Če441 Nutilę varpai / Apybraiža apie Lietuvos bažnyčios varpus / Vytautas Valentinas Česnulis. – Trakai: Voruta, 2015, 136 p.: iliustr.

ISBN 978-609-8102-08-6

Žurnalisto Vytauto Valentino Česnulio knygoje – istorinėje apybraižoje – pasakojama apie Lietuvos bažnyčios varpus, kurie per Pirmąjį pasaulinį karą buvo išvežti į Rusiją bei vėliau per abu pasaulinius karus į Vokietiją. Tik dalis jų sugrįžo. Apybraižoje rašoma apie varpų liejybą Lietuvoje ir svetur, varpų ir bažnyčių istorijas. Knyga paremta archyviniais šaltiniais ir iliustracijomis.

UDK 681.81(474.5)(091)

Vytautas Valentinas Česnulis

Nutilę varpai

Apybraiža apie Lietuvos bažnyčios varpus

Redaktorė *Edita Komarova*

Dizainerė *Birutė Vilutienė*

2015-04-28, 8,5 leidybos lankai. Tiražas 600 egz. Užs. Nr.
Išleido VšĮ „Vorutos“ fondas, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai

Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius,
el. p. vorutosfondas@voruta.lt

Spausdino „BSPB“ spaustuvė,
Kauno g. 36, LT-03202 Vilnius

